

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen

Save the Children

VIOLA
VÄKIVALLASTA
VAPAAKSI RY

Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta

Toimittaneet Anu Huovinen ja Pia Marttala

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen
Save the Children

VIOLA
VÄKIVALLASTA
VAPAAKSI RY

Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta

Toimittaneet Anu Huovinen ja Pia Marttala

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 21

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisu 21
ISSN 978-952-5706-72-7
ISBN 1459-9392: 21

© Pelastakaa Lapset ry

Kuvittaja: Mareena Heinonen
Taitto: Hannu Karjalainen
Painopaikka: K-Print 2013

Pelastakaa Lapset ry
Koskelantie 38
00610 Helsinki
Puh. 010 843 5000
www.pelastakaalapset.fi

VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry
Savilahdenkatu 24
50100 Mikkeli
Puh. 015 365 330
www.violary.fi

SISÄLLYS

Alkusanat	4
Väkivaltatyötä ja sijaishuoltoa yhdistämässä, Anu Huovinen	6
Väkivaltatyötä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa, Anu Huovinen ja Pia Marttala	18
Lapsen väkivalta-auttaminen sijaisperheen arjessa, Anu Huovinen	36
Sijoitettujen lasten syntymävanhemmat ja väkivaltatyö, Eeva Immonen	52
Lapsuudessaan väkivaltaa kokeneiden naisten vertaistukiryhmät sijaishuollon väkivaltatyön osana, Pia Marttala.....	68
Sijaisperheväkivallasta, Pia Marttala ja Anu Huovinen	78
Kokemusasiantuntijoiden puheenvuorot	88
Sijaisvanhemman näkökulmia väkivaltaan	89
"Älä tule paha sossu" – vanhempien näkökulmia sijaishuoltoon	101
Sosiaalityöntekijän näkökulmia sijaishuollon väkivaltaan	105

ALKUSANAT

Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta – julkaisu on kuvaus työskentelystä, toimintamalleista ja kokemuksista, mitä meille on kertynyt vuonna 2009 alkaneessa kehittämishankkeessamme Kokemukset näkyviin - väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa. Tuomme esiin sisältöjä siitä sijaishuollon väkivaltatyöstä, mitä olemme sijaishuollon eri osapuolten kanssa tehneet. Julkaisu on suunnattu kaikille mukana olleille sijaishuollon kumppaneille: ammattilaisille, vanhemmille, sijaisvanhemmille ja myös sijaishuollossa kasvaneille.

Lähtölaukauksena hankkeelle oli järjestöjen työntekijöiden havainto siitä, että väkivaltatyö ja sijaishuolto toimivat erillisinä eikä väkivaltaa nähty eikä sanoitettu sijaishuollon ilmiöksi.

Yhteinen puhe väkivallasta ja -työstä sijaishuollossa alkoi hankeaikana. Ilmiötä alettiin sanoittaa ja määritellä yhdessä eri osapuolten kanssa. Sijaishuolto on perusteiltaan lakisääteistä lastensuojelua, mutta se tarvitsee kehittyäkseen kokemustietoa sijaishuollon arjen asiantuntijoilta. Hankkeen päämääränä oli lisätä sijaishuollon asiakkaiden osallisuutta ja luoda areenaa kokemusasiantuntijuudelle. Julkaisussamme painottuu kokemuksellisen tiedon osuus sekä ammattilaisten että kokemusasiantuntijoiden teksteissä.

Kahden kansalaisjärjestön yhteistyönä oli mahdollista yhdistää sijaishuollon ja väkivaltatyön osaamista. Väkivaltatyöhön erikoistunut järjestö VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja lastensuojelujärjestö Pelastakaa Lapset ry saivat Raha-automaattiyhdistykseltä rahoituksen ensin vuosille 2009 – 2012 kehittämistyöhön, jossa haettiin erityisosaamisalueiden yhdistämisellä auttamistyön malleja sijaishuollon väkivaltatyöhön. Ajatus oli, että järjestölähtöiset mallit voisivat täydentää kuntien lastensuojelutyötä ja nostaa esiin kokemuksellista tietoa ja vaikuttaa sijaishuollon käytäntöihin.

Hanke on toiminut kahden maakunnan alueella ja hankepaikkakunnat ovat Jyväskylä, Mikkeli ja Pieksämäki. Hankkeella on ollut kolme työntekijää; kehittäjäsosiaalityöntekijä ja –psykologi Viola ry:ssä ja kehittäjäsosiaalityöntekijä Pelastakaa Lapset ry:ssä. Hanketta on ohjannut suuremmissa linjauksissa valtakunnallisesti koottu johtoryhmä. Paikallisista toimijoista oli koottu lisäksi ohjausryhmä hankkeen käytännön toiminnan ja paikallisiin palveluihin niveltymisen tueksi. Ohjausryhmän erillisenä osana toimi vielä alueen oppilaitosten ja osaamiskeskusten edustajista koottu tutkimuksen tukiryhmä. Tutkimuksen tukiryhmä koordinoi oppilaitosyhteistyötä ja opinnäytetöiden tuottamista hankeyhteistyönä. Hankkeessa on tuotettu tutkimuksen tukiryhmän

tukemana opinnäytetöiden pohjalta kirjoitettujen artikkeleiden kokoelma *Kokemukset näkyviin* – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta (2012). Kiitämme lämpimästi kaikkia hankkeemme tukena olleita johto- ja ohjausryhmän jäseniä!

Hankkeessa on tehty väkivaltatyötä sijaishuollossa kaikkien perhehoidon osapuolten (lapset, nuoret, syntymävanhemmat, sijaisperheet, ammattilaiset) kanssa. Erityinen panos kehittämistyöllemme on tullut hankkeeseemme kokemusasiantuntijoina ja asiakkaina osallistuneilta, jotka ovat antaneet oman kokemuksensa kehittämistyömme käyttöön. Kiitos! Tämä kiitos koskee niin lapsia, nuoria, vanhempia, sijaisvanhempia kuin myös sosiaalityöntekijöitä ja muita ammattilaisia.

Julkaisun kokonaisuus muodostuu kehittäjätyöntekijöiden kirjoituksista ja kokemusasiantuntijoiden kirjoituksista. Ensimmäinen artikkeli pyrkii hahmottamaan kehittämistyön kokonaisuutta ja toisessa kuvaamme lasten ja nuorten kanssa tehtyä väkivaltatyötä. Sijaisperheiden ja syntymävanhempien näkökulmaa ja heidän kanssaan tehtyä työtä kuvataan seuraavissa kolmessa artikkelissa. Lasten kaltoinkohtelusta sijaisperheessään on oma artikkelinsa. Julkaisun toisessa osassa kolme kirjoitusta ovat kokemusasiantuntijoiden kirjoittamia: sijaisvanhemman näkökulma väkivaltaan, vanhempien näkökulmia sijaishuoltoon ja sosiaalityöntekijän terveiset kollegoille. Erityinen kiitos näille rohkeille kirjoittajille!

Työmme sijaishuollon väkivaltatyön kehittämiseksi, juurruttamiseksi ja leviättämiseksi jatkuu, sillä hankkeemme sai Raha-automaattiyhdistykseltä rahoituksen vielä vuosille 2013 – 2014. Näiden toimijakumppaneiden kanssa on hyvä jatkaa.

kehittäjätyöntekijät

Anu Huovinen, Eeva Immonen ja Pia Marttala

VÄKIVALTATYÖTÄ JA SIAISHUOLTOA YHDISTÄMÄSSÄ

Anu Huovinen

Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa on hanke, jossa etsitään tapoja yhdistää väkivaltatyötä ja sijaishuoltoa. Toimijoina ovat kansalais- ja lastensuojelujärjestöt VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry. Hanke alkoi vuonna 2009 ja rahoitus on Raha-automaattiyhdistykseltä. Tässä kirjoituksessa kuvaamme kehittämistyön kokonaisuutta, mitä tämä noin neljän vuoden työ on pitänyt sisällään tai tuonut tullessaan.

Hankkeen nimen alkuosa *Kokemukset näkyviin* tuo esiin yhden kehittämistyöllemme valitsemamme lähtökohdan, kokemuksellisuuden. Se on läsnä siinä, miten määrittelemme väkivallan eli kokemuksellinen näkemys väkivaltaan. Sijaishuollon kehittämistyöhön tarvitaan kokemuksen kautta tulevaa asiantuntijuutta ja olemmekin saaneet kokemusasiantuntijoita tärkeäksi osaksi kehittämistyötämme. Ihmiset, joilla on kokemusta väkivallasta, sijaishuollosta tai molemmista, ovat olleet mukana miettimässä, mitä ja miten pitäisi toimia, että väkivaltakokemukset tulisivat huomioiduksi ja lapset tai aikuiset saisivat tarvitsemaansa tukea oikea-aikaisesti. Ns. asiakkuus ei ole ollut este olla myös tärkeä kehittäjätyöntekijän ymmärryksen lisääjä ja siten kehittäjäkumppani.

Hankkeen nimen jälkiosa – *väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa* – herätti hankkeen alkuaikana mielipiteitä ja keskustelua ammattilaisten keskuudessa. Lastensuojelun ja sijaishuollon ammattisanastossa ja -käytännöissä ei ole ollut väkivaltatyö -sanaa. Jouduimme perustelemaan sekä väkivaltatyö -sanaa (analogia mm. päihde- tai mielenterveystyö -sanoihin) että sen sisältöjä. Ja väkivaltatyö sijaishuollossa herätti myös kysymyksen; oikeinko sitä on työksi asti? Toisaalta sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten joukosta on löytynyt toimivaa kumppanuutta ja hyvää väkivaltatyön tekemistä, johon kehittämistyön on ollut hyvä kiinnittyä.

Mitä tavoiteltiin?

Kehittämishankkeessa on haettu tapaa yhdistää väkivaltatyön erityisosaaminen, mitä mikkeliäinen VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry edustaa, lastensuojelun perhehoidon ja lastensuojelupalveluiden erityisosaamiseen eli Pelastakaa Lasten osaamisalueeseen. Hankkeessa on haettu mallinnuksia sille, kuinka nämä työtavat voisivat yhdistyä sijaishuollon eri osapuolten kanssa tehtä-

väksi väkivaltatyöksi ja tuoda lastensuojelun sijaishuolto lähemmäs väkivaltatyön kenttää. Kehittämistyö niveltui kummankin järjestön aikaisempaan kehittämistyöhön. Pelastakaa Lapset ry:ssä on kehitetty mm. perhehoidon tukea, sijoitettujen lasten kanssa työskentelyn malleja ja kiintymyskeskeisiä lähestymistapoja perhehoitoon. (mm. Rautio 2004; Tervonen- Arnkil 2007; Vaatovaara & Maula 2010.) Ensi- ja turvakotien liitossa on kehitetty mm. lasten väkivaltatyötä, parisuhdeväkivallan huomioimista ja väkivaltaan puuttumisen malleja. (mm. Oranen 2001; Perhe- ja lähisuhdeväkivalta 2006; Hannus et al 2011) Sijaishuoltoon sijoittuva väkivaltatyö oli uutta kummallekin järjestölle.

Kehittämistyöllä oli vain muutama päätavoite, jotka ovat konkretisoituneet tekemisen myötä pienempiin osatavoitteisiin. Yksi kehittämistyön tavoite on ollut kansalaislähtöisen tuen rakentaminen väkivaltaa kokeneille sijaishuollon osapuolille. Kansalaislähtöisyys on hankkeessa niveltynyt vertaistuen mahdollisuuksiin ja kokemusasiantuntijuuden kunnioittamiseen kehittämistyön osana. Yksi hankkeen päätavoite on ollut väkivaltatyön ammatillisten palveluiden ja käytäntöjen kehittäminen sijaishuoltoon. Teimme jo kehittämistyömme alkuvaiheessa rajauksen keskittyä lastensuojelun perhehoitoon. Osa-alueiksi meille muotoutuivat perhehoidossa elävät lapset ja nuoret, sijaisvanhemmat, syntymävanhemmat, sijaishuollossa kasvaneet ja ammatilliset eli lähinnä lastensuojelun sosiaalityö. Työkäytäntöjä on kehitetty sekä yksilö- ja perhekohtaiseen väkivaltatyöhön sijaishuollossa että ammatillisesti ohjattuihin vertaistukiryhmiin.

Hankkeen tavoitteena on ollut myös kehittää tuen menetelmiä sijaishuollossa kasvaneille henkilöille ja heidän läheisilleen. Yhtenä tavoite on ollut nostaa esille sijaishuollon osapuolten kokemuksia sekä sijaishuollosta että väkivallasta ja lisätä tiedonmuodostusta sijaishuollon ja väkivallan ilmiöistä. Tiedon, erityisesti kokemustiedon, kerääminen on nähty hankkeessa sekä kehittämistyön osana että yleisemmin lastensuojelun kehittämisen pohjana.

Mitä tehtiin; väkivaltatyötä sijaishuollossa

Eri tavoitteiden alla kulkeva työ menee osittain päällekkäin ja limittäin, jollakin toiminnalla on voitu vastata useammankin tavoitteen sisältöihin. Kuvaan kuitenkin työtämme tavoitekohtaisesti.

1) Kansalaislähtöisyyden toteutuminen: kokemusasiantuntijuus kehittämistyön osana ja vertaistukiryhmät

Kehittämistyössä olemme omaksuneet kokemuksellisen lähestymistavan vä-

kivaltaan. Silloin ajattolemme, että väkivaltaa on se, jonka ihminen kokee väkivallaksi. Tämä valittu näkemys tuo erityisen tärkeäksi niiden ihmisten kuulemisen, joille väkivaltakokemukset ovat omakohtaisia, ovatpa ne syntyneet lapsuudenkodissa, sijaishuollon aikana, parisuhteessa aikuisena tai rakenteellisena väkivaltana viranomaisten toiminnassa. Väkivallan kokemusten kuuleminen, vastaanottaminen palvelujärjestelmän ja viranomaisten taholta sekä rakentava dialogi ennaltaehkäisevät yhteiskunnasta vieraantumista ja syrjäytymistä. Dialogi mahdollistaa myös oppimisen puolin ja toisin ja auttaa ammattilaisia, siis palvelujärjestelmiä, tarkastelemaan omaa toimintaansa asiakkaan näkökulmasta. Yhtä lailla olemme kuulleet kokemusasiantuntijoina sijaishuollon eri osapuolia. Kokemusasiantuntijat ovat olleet kehittämistyössämme mukana kouluttajaparina, asiantuntijajäsenenä työryhmissä, vertaisohjaajina vertaistukiryhmissä, hanketta ohjaavissa ryhmissä sekä tuottamassa monenlaista sisältöä hankkeen lopputuotoksiin. Esimerkkinä kokemusasiantuntijoiden tärkeydestä on koulutuspalaute koulutuskerralta, jossa oli lapsuudessaan väkivaltaa kokenut huostaan otetun lapsen äiti mukana kouluttajana:

”Ihana oli kuulla aito kokemus oikean ihmisen kertomana! Todella uskaliaasta ja rohkeaa! Kiitos! Hyviä keskusteluja yleisöltä myös!”

Vertaistukiryhmät ovat olleet hankkeessa yksi tärkeä väkivaltatyön menetelmä. Kehittämistyön tuloksena olemme tuottaneet väkivaltamateriaalia huostaan otettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmään (Marttala et al 2013). Olemme hankkeessa tuottaneet myös vanhempien vertaistukiryhmämallin Takaisin kotiin, tilanteeseen kun huostassa ollut lapsi on palannut kotiin (Immonen et al 2013). Hankkeessa on pilotoitu nämä materiaalit vanhempien ryhmissä. Näissä ryhmissä on ollut mukana vertaisohjaaja eli saman tilanteen kokenut ei-ammattilainen. Näiden huostaan otettujen lasten vanhempien ryhmämateriaalien käyttöönotto ja levittäminen tapahtuu yhteistyössä VOIKUKKIA -verkostohankkeen kanssa. Lisäksi hankkeessa on toteutettu sijoitettujen väkivaltaa kokeneiden lasten ryhmiä, joissa ryhmäohjaamisen pohjana on ollut Sijoitettujen lasten ryhmämalli (Holmberg & Hakkarainen 2002), mutta johon on kehittämistyönä otettu mukaan erityisesti lasten väkivallan ja muiden vaikeiden kokemusten käsittely vertaistukiryhmissä. Lisäksi pilotoitiin sijoitettujen väkivaltaa kokeneiden nuorten ryhmämalli. Yhteisinä ryhminä Viola ry:n kanssa on ollut lapsuudessaan väkivaltaa kokeneiden aikuisten ryhmät, joissa on ollut hankeasiakkaina mukana aikuisia, jotka ovat lapsena itse olleet sijoitettuna tai joiden oma lapsi on huostaanotettu.

2) Väkivaltatyön ammatillisia palveluita ja käytäntöjä sijaishuoltoon

Yksi koko kehittämishankkeen perusajatuksista hanketta aloitettaessa oli, että väkivaltailmiötä ei tunnisteta riittävästi lastensuojelussa ja sijaishuollon sisällä väkivaltakokemukset jäivät liiaksi piiloon. On ollut työkulttuuri, että lapsen huostaanoton ja sijoituksen myötä asioihin ei tarvitse enää palata. Näihin asioihin on vastattu hankkeessa sekä järjestämällä koulutusta vanhemmille, sijaisvanhemmille ja lastensuojelun ammattilaisille että kehittämällä perhehoitoon yksilö- ja perhekohtaisia työmenetelmiä, mistä kokonaisuudesta käytämme termiä sijaisperhe-erityinen väkivaltatyö.

Kouluttaminen

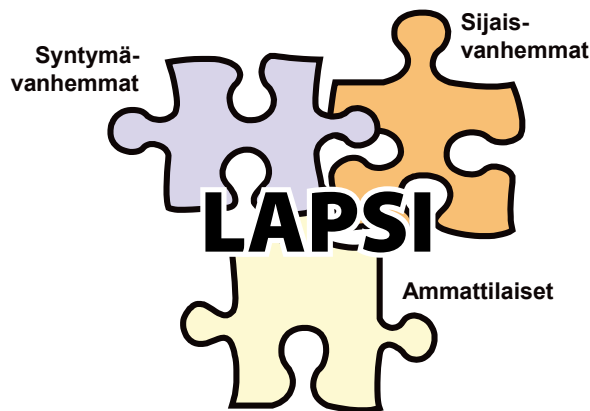
Väkivaltatietoisuus tarkoittaa kehittämistyön sanastossamme yleistä tietoa väkivallasta ilmiönä ja tietoa sen lyhyt- ja pitkäaikaisista vaikutuksista. Tietoisuutta tarvitaan ymmärtämään mm. lapsuudessa koetun väkivallan merkitystä lapsen kehitykseen ja kiintymyssuhteeseen, aikuisena koetun mm. parisuhdeväkivallan vaikutuksia itseen ja vanhemmuuteen, omaa väkivaltaisuutta vanhempana tai sijaisvanhempana, sijoitetun lapsen väkivaltakokemusten näkymistä sijaisperheen arjessa tai rakenteellisen väkivallan muotoja viranomaisten toiminnassa. Väkivaltatietoisuutta tarvitsevat sijaishuollon kaikki osapuolet.

Osana kehittämistyötä olemme järjestäneet koulutustilaisuuksia itse tai yhdessä muiden toimijoiden kanssa ja sen lisäksi olemme osallistuneet muiden tahojen järjestämiin koulutuksiin joko pääasiallisena kouluttajana tai esim. työryhmien pitäjänä yms. Pidämme tiedon lisäämistä tärkeänä väkivaltatyön muotona myös yksilö- ja perhekohtaisessa työssä, mutta myös yleisempi kouluttaminen on keskeistä. Hankkeen alkuvuonna järjestimme koulutusarjan myös huostaanotettujen lasten syntymävanhemmille, eli annoimme samaa tietoa väkivallasta kuin muillekin hankekumppaneillemme. Esimerkkinä koulutustoiminnastamme kerrottakoon, että pelkästään viime vuonna 2012 oli yhteensä 10 koulutustilaisuutta, missä hanke oli järjestäjänä. Näistä neljä oli suunnattu sijais-, adoptio ja tukiperhevanhemmille, viisi lastensuojelun sosiaalityöntekijöille ja muille ammattilaisille ja hankkeen loppuseminaari oli suunnattu sekä vanhemmille että ammattilaisille. Lisäksi hanketyöntekijä oli mukana kouluttajana viidessä muiden tahojen järjestämässä koulutustilaisuudessa.

Sijaisperhe-erityinen väkivaltatyö

Kehittämistyömme pohjaksi valittiin jo kehittämishankkeen alkuvaiheessa perhehoito. Olemme alkaneet nimittää perhesijoituksessa oleviin lapsiin ja nuoriin liittyvää väkivaltatyötä sijaisperhe-erityiseksi väkivaltatyöksi. Tarkoitamme sillä kaikkea sitä työtä, jota lastensuojelun perhehoidossa väkivaltakysymysten kanssa tehdään tai voidaan tehdä. Tähän sisältyy lapsilähtöinen ajatus, että sijoitetulla lapsella on oikeus oman elämänhistoriansa muistamiseen. Koska elämänhistoriaan sisältyy lapselle vaikeita kokemuksia, lapsella on oikeus saada ammatillista apua asioiden käsittelyyn ja hän tarvitsee tähän mukaan mielellään molemmat vanhempansa, sekä syntymä- että sijaisvanhemmat. Väkivaltatyön tapoja on etsitty ottaen huomioon kaikki perhehoidon osapuolet: sijoitetut lapset ja nuoret, syntymävanhemmat, sijaisperheet, lastensuojelun ammattilaiset. Kukin osapuoli voi tarvita tai tarvitsee ihan omaa tukea väkivalta-asioissa ja tuki yhteensä nivoutuu lastensuojelun ytimeen, lapsen hyvinvointiin.

Kehittämistyömme runkoa voi havainnollistaa kuviolla työstä sijaishuollon osapuolten kanssa, jolloin lapsi on keskiössä:

Kuvio1. Sijaisperhe-erityisen väkivaltatyön osapuolet.

Väkivaltatyön muotoja tässä kehittämistyössä ovat olleet väkivaltakokemusten käsittely lapsen kanssa yksin tai ryhmässä, väkivaltakokemusten käsittely yhdessä lapsen, hänen sijais- ja syntymävanhempansa kanssa, vertaistuki-

ryhmätoiminta ja henkilökohtainen väkivaltatyö lapsen syntymävanhemman kanssa. Sijaisperhe-erityiseen väkivaltatyöhön sisältyy myös näkemys lapsen kiintymysvaurioiden merkityksestä lapselle ja sijaisperheelle ja vuorovaikutushoito osana väkivaltatyötä. Ammattiavun lisäksi lapsi tarvitsee arkiauttamista vaikeiden kokemustensa käsittelyyn molemmilta vanhemmiltaan, etenkin sijaisvanhempien vastuu lapsen jokapäiväisessä elämässä on suuri, ja sijaisvanhemmat tarvitsevat siihen apua. Sijaisvanhempien auttaminen lapsen väkivaltakokemusten arkiauttamiseen on yksi sijaisperhe-erityisen väkivaltatyön muoto.

Huostaan otettujen lasten vanhempien kanssa tehtävä työ tukee kokemussemme mukaan koko sijoitusprosessia ja lapsen hyvinvointia sijoituksen aikana. Siinä on jo lähtökohtaa sille, miksi syntymävanhempia kannattaa tukea niin yksilötyön avulla kuin vertaisryhmätoiminnallakin. Sijoitetun lapsen väkivaltatyön kannalta on olennaista, että myös vanhemmat saisivat väkivaltatyön tukea.

Käytäntöjen kehittämisessä näyttäytyi tarpeelliseksi kiinnittää huomiota väkivallan tunnistamiseen, puheeksiottoon ja väkivaltakokemusten vaikutuksiin. Mitä enemmän sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden tietoisuus väkivallasta lisääntyy, sitä enemmän väkivallan vaikutuksia havaitaan sijoitetuissa lapsissa ja myös itsessä työntekijöinä ja vanhempina. Hankkeessa havaittiin tarpeelliseksi tutkia myös sekä sijaisvanhempien että syntymävanhempien omia väkivaltakokemuksia ja niiden vaikutuksia vanhemmuuteen. Väkivalta ei ole näyttäytynyt poikkeuksellisenä, erityisenä ongelmana, vaan asiana, joka usein ja yleisesti liittyy sijaishuoltoon.

Kehittämishankkeen loppuvaiheessa teimme hankepaikkakuntien ja Pelastakaa Lasten sosiaalityöntekijöiden kanssa mallinnuksia tilanteeseen, kun on herännyt epäily lapsen kaltoinkohtelusta sijaisperheessään. Otimme käyttöön sanan sijaisperheväkivalta, joka voi olla joko sijoitetun lapsen altistumista perheväkivallalle tai suoraan lapseen kohdistuvaa väkivaltaa, kaltoinkohtelua tai eriarvoista kohtelua sijaisperheessään tai toimintarakenteisiin sisältyvää väkivaltaista toimintakulttuuria. Tavoitteena on sekä vähentää että ehkäistä lasten kokemaa kaltoinkohtelua sijaisperheissä että luoda malleja sijaisperheväkivaltaan puuttumiseen. Puuttuminen sisältää ajatuksen siitä, että sijaisperheväkivallan uhriksi joutuneiden lasten väkivaltakokemukset kuullaan ja he saavat apua kokemuksiinsa. Työ pääsi vasta alkuun, mutta ilmiö tunnistetaan ja tunnustetaan sijaishuollon ilmiöksi.

3) Sijaishuollossa kasvaneet

Tapasimme kokemusasiantuntijoina sijaishuollossa kasvaneita aikuisia ja hankeyhteistyönä on tehty kaksi opinnäytetyötä tästä aihepiiristä (Jokisalo tulossa; Hämäläinen & Puustinen 2011). Väkivaltatyön menetelmiä tai tuen muotoja tässä hankkeessa ei syntynyt suoraan sijaishuollossa kasvaneille, koska erilaisista yhteistyökutsuista huolimatta emme tavoittaneet sijaishuollossa kasvaneita asiakkuuksiin (ks Immonen 2012).

Sen sijaan ajatteleme tämän tavoitteen sisältöihin liittyvän sen työn, mitä nyt on aloitettu sijaisperheissä tapahtuvan sijoitettujen lasten kaltoinkohtelun ja pahoinpitelyn tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi. Tämän päivän työ sijaisperheväkivallan estämiseksi on tulevaisuuteen sijoittuvaa työtä sen eteen, että vaikkapa viidenkymmen vuoden kuluttua ei tarvitsisi tehdä kansallista anteeksipyyntöä näinä vuosikymmeninä sijoitettuina kasvaneille ihmisille.

4) Kokemusten kerääminen sijaishuollosta ja väkivallasta, tiedonmuodostus

Tämän tavoitteen toteuttamiseksi kehittämishanke sai hankkeen alkuun erilliseksi ohjausryhmän osaksi alueen oppilaitosten ja osaamiskeskusten edustajista kootun tutkimuksen tukiryhmän. Tämä tukiryhmä koordinoi tukenamme oppilaitosyhteistyötä.

Saimme yhdeksän opinnäytetyötä monipuolisesti hankkeen eri osa-alueisiin liittyen. Kaksi pro gradu -työtä on edelleen tekeillä, seitsemän opinnäytetyötä on valmistunut. Saimme opinnäytetyön lasten vertaistukiryhmätoiminnasta vaikeiden kokemusten käsittelyssä (Alvoittu 2010) ja lasten väkivaltakokemusten näkymisestä sijaishuollon asiakirjoissa (Oikarinen tulossa pro gradu -työ, ks Oikarinen 2012). Sijaisvanhempien kokemuksia väkivaltataustaisista lapsista tutkittiin kahdessa opinnäytetyössä (Husu 2011; Repo 2010) ja tukiperhevanhempien kokemuksia yhdessä opinnäytetyössä (Lindgrén 2012). Huostaan otettujen lasten syntymävanhemmat olivat tiedontuottajina kahdessa opinnäytetyössä (Ollikainen 2011; Kojo 2012). Sijaishuollossa kasvaneiden väkivaltakokemuksista tehtiin myös kaksi opinnäytetyötä, kuten edellisessä kappaleessa kerrottiinkin (Hämäläinen & Puustinen 2011; Jokisalo, tulossa pro gradu -työ, ks Immonen & Jokisalo 2012).

Tutkimuksen tukiryhmämme toimi myös toimituskuntana, kun kokosimme opinnäytetöiden pohjalta kirjoitetuista artikkeleista julkaisun Kokemukset

näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta (Huovinen & Immonen 2012). Koska opinnäytetöiden pohjalta on jo julkaistu artikkelikokoelma, emme kuvaa tässä julkaisussa enää erikseen tämän tavoitealueen tuotosten sisältöjä. Opinnäytetöihin tai artikkelikokoelmaan on viitattu joissakin tämän julkaisun kohdissa lähdeoteoksena.

Lopuksi

Loppusanoina tuomme esille saamaamme palautetta hankkeesta erilaisista työskentelyistä silloin, kun työ on sujunut hyvin. Ensimmäinen spontaani palaute on poimittu 5-vuotiaalta sijoitetulta tytöltä. Hänen ja hänen sijaishempiensa kanssa yhdessä työskenneltiin pitkään ja välillä intensiivisesti. Palaute tällaisena kortin muodossa tuli äitienpäivän jälkeen; tyttö oli tehnyt äitienpäiväkortit äidilleen ja sijaissäidilleen, mutta sen jälkeen halunnut tehdä kortin myös työntekijälle.

Palautekyselyssä tulleita vastauksia vanhemmilta ja sijaishemmilta:

"Sain tukea tekemiini ratkaisuihin ja konkreettisia neuvoja, kuinka edetä kussakin tilanteessa."

"Yleensä jo ongelmien ajattelu ja käsittely auttaa, ja asiat näkee uudessa valossa."

Lasten ryhmään osallistunut 7-vuotias tyttö antoi kortin palautekeskustelukerralla:

Poimintoja sidosryhmille tehdystä palautekyselystä:

"Väkivallan käsittelyn avaus sijaishuoltotyössä."

"Asiantuntevaa tietoutta työntekijöillä, monipuolinen ja laaja näkemys hyvin edustettuna."

Koulutuksista saimme mm. seuraavanlaista hyvää palautetta:

"Kokemusasiantuntijan tarina oli erittäin puhutteleva ja mieleenpainuva -> uskon, että auttaa itseä kohtaamaan väkivallan uhreja, ymmärtämään paremmin. Monitahoiset kysymykset ja keskustelut auttoivat ymmärtämään, kuinka haasteellisista tilanteista voi olla kyse. Oikeita toimintamalleja ja vastauksia ei ole, mutta on kuitenkin mahdollista päästä eteenpäin suht. yksinkertaisin keinoin."
(ammattilainen)

"Hyvää oli kouluttaja, paljon kokemusta elävästä elämästä. Kiinnostavaa oli huomata asioiden yhteyksiä lapsiin ja itseensä."

"Arkiauttamisen keinot itselle uusia, hyviä konkreettisia asioita."
(sijaisvanhempi)

Sidosryhmälle tehdyssä palautekyselyssä hanke sai hyvää palautetta myös erillisestä tutkimuksen tukiryhmästä:

”Kehittämishankkeen yhteyteen luotiin uudenlainen, mielestäni varsin toimivaksi osoittautunut toimintatapa (tutkimuksen tukiryhmä), joka systematisoi hanketoimintaan sisältyvää tutkimustyötä ja tiedontuotantoa.”

Olkoot nämä kiittävät palautteet rohkaisuna meille kaikille: väkivaltatyötä kannattaa tehdä!

Käytetty kirjallisuus

Alvoittu, Hanna (2010) Sijaisperheissä elävien lasten vaikeiden kokemusten käsittely. Vertaisryhmätoiminnan merkitys kokemusten käsittelyssä. Opinnäytetyö, Sosiaalialan koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Itä-Pieksämäki.

Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli, toim. (2011) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportteja 13.

Holmberg, Tiina & Hakkarainen, Pirjo, toim. (2002) Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli. Ohjaajan käsikirja. Jyväskylä: Pesäpuu ry Lastensuojelun erityisosaamisen keskus.

Huovinen, Anu & Immonen, Eeva, toim. (2012) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 20. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry.

Husu, Eija (2011) ”Väkivalta ja ne kokemukset on siellä ja ne näkyy nyt tässä elämässä”. Sijoitettujen lasten väkivaltakokemusten kohtaaminen sijaisperheessä. Pro gradu -tutkielma kasvatustiede / sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto.

Hämäläinen, Mariia & Puustinen, Anna (2011). ”Mua ei kuunneltu”. Tuki, apu ja väkivalta kokemusasiantuntijoiden silmin. Opinnäytetyö, Sosiaalialan koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Immonen, Eeva (2012) Sijaishuollossa kasvaneiden väkivaltakokemukset. Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 20. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry, 99-100.

Immonen, Eeva & Häkkinen, Leena & Moilanen, Terhi (2013) Takaisin kotiin. Vertaistukiryhmä vanhemmille, kun lapsen sijoitus päättyy. Ryhmän ohjaamisen käsikirja. Pelastakaa lapset ry ja VIOLA-väkivallasta vapaaksi ry. Elektroninen aineisto: www.violary.fi ja www.pelastakaalapset.fi.

Jokisalo, Taina (tulossa) Narratiivinen tutkimus kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten väkivaltakokemuksista ja niistä selviytymisestä. Pro gradu tutkielman käsikirjoitus. Sosiaalityö.

Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto: julkaisematon käsikirjoitus.

Kojo, Riitta (2012) Vanhempien kokemuksia sosiaalisesta tuesta huostaanoton jälkeen. Pro gradu – tutkielma, Sosiaalityö. Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta..

Lindgrén, Heidi (2012) Tukiperhevanhempien väkivaltatietous ja kokemukset. Opinnäytetyö, Sosiaalialan koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Marttala, Pia & Immonen, Eeva & Huovinen, Anu (2013) Väkipalta puheeksi sijoitettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmässä. Ryhmän ohjaajan materiaali. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry. Elektroninen aineisto: www.violary.fi ja www.pelastakaalapset.fi.

Oikarinen, Tiia (2012) Sijoitettujen lasten väkivallan kokemukset lastensuojelun sijaishuollon asiakirjoissa. Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisu ja 20. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry, 26-35.

Oikarinen, Tiia (tulossa) Lasten kokeman väkivallan näkyvyys lastensuojelun sijaishuollon asiakirjoissa. Pro gradu –tutkielman käsikirjoitus. Sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto: julkaisematon käsikirjoitus.

Ollikainen, Taru (2011) ”Taipunu oon, mutten taittunut”. Väkipalttaa kokeneiden äitien kokemuksiä saaduista palvelu- ja tukimuodoista huostaanoton purkamisen jälkeen. Opinnäytetyö, sosiaalialan koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Oranen, Mikko, toim. (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30.

Perhe- ja lähisuhdeväkivalta (2006) Auttamisen käytäntöjä. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu numero 35.

Rautio, Paula (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” - kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapin yliopisto, sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus, Lapsi- ja nuorisososiaalityö –erikoisala, lisensiaatin tutkimus. Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen. Julkaisusarja numero 2.

Repo, Pirkko (2010) Sijaisvanhempien kokemusta etsimässä – mitä väkipalttaa kokenut lapsi tuo sijaisperheeseen. Opinnäytetyö, sosionomin koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Tervonen-Arnkil, Kaisa, toim. (2007) Lapsen kanssa – olennaista etsimässä. Artikkelikokoelma Minun Elämäni –projektin työstä 2003 – 2006. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 7.

Vaattovaara, Virpi & Maula, Raija (2010) ”Ettei joudu silleen yllättäen vaan johonkin”. Lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 14.

VÄKIVALTATYÖTÄ SIJOITETTUIJEN LASTEN JA NUORTEN KANSSA

Anu Huovinen ja Pia Marttala

Sijoitetun lapsen elämä sisältää monenlaista vaihteita ja vaikeitakin kokemuksia. Väkivaltatyö lasten ja nuorten kanssa ei ole perinteisesti kuulunut lastensuojelun palveluvalikkoon – ennemminkin on ajateltu, että huostaanotto ja sijoitus ovat riittävät toimenpiteet. Kehittämishankkeemme yhtenä tavoitteena oli kehittää väkivaltatyön tapoja ja malleja sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Meille kehittäjätyöntekijöille muotoutui aika pian kuva siitä, että väkivaltatyö sijoitetun lapsen ja nuoren kanssa sisältää paljon yleisiä väkivaltatyön ja sijaisperheiden tukityön elementtejä, mutta on olemassa myös erityisiä elementtejä koskien nimenomaan väkivaltatyötä perhehoitoon sijoitettujen lasten kanssa.

Tässä artikkelissa kuvaamme niitä periaatteita ja väkivaltatyön tekemisen tapoja, joita kehittämistyön aikana toteutimme sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Kehittämistyö pohjautui sekä aikaisempaan työkokemukseemme lasten ja nuorten kanssa että koulutuksissamme omaksuttuihin perusajatuksiin mm. kiintymyssuhteista, voimavaralähtöisestä työskentelystä ja lasten ja nuorten psyyken psykodynamiikasta. Varsinaisia opastajiamme ovat olleet lapset ja nuoret itse – väkivaltatyö on ehdottomasti kaksisuuntainen prosessi, jossa kumpikin vaikuttaa toiseen.

Lapsi väkivallan kokijana

Lapsi tullessaan sijaisperheeseen, tuo mukanaan omat kokemuksensa elämästä ja ihmisistä. Aikaisemmat kokemukset ovat läsnä siinä, miten lapsi alkaa tutustua ja sopeutua uuteen perheeseensä ja lopulta toivottavasti tulee perheenjäseneksi. Suhde sijaisvanhempiin ja -sisaruksiin värittyy lapsen aiempien vuorovaikutussuhteiden kautta. Meidän työntekijöiden on tärkeä tunnistaa lasten kokema väkivalta ja kaltoinkohtelu. Lapselle itselleen väkivaltakokemus voi olla pirstaleinen; hänelle ei synny siitä ymmärrystä, vaan tapahtumat jäävät irrallisiksi ja ehkä ahdistaviksi tapahtumien sarjaksi ilman sanoja.

Lapsen omassa perheessään kokema väkivalta ja kaltoinkohtelu voidaan jakaa ja luokitella monellakin eri tavalla. Yksi valinta on rajata perheväkivalta

lapsen kannalta omassa kodissa tapahtuvaksi väkivallan kokemukseksi, riippumatta siitä, kuka on väkivallan tekijä ja kuka / ketkä ovat uhreja. Jos lapsi elää perheessä, jossa on väkivaltaa, hän on samalla altistunut väkivallalle. Tässä näkemyksessä ajatellaan lapsen kokevan väkivaltaa sekä silloin, kun hän itse on väkivallan kohteena, että myös silloin, kun hän joutuu todistamaan perheessään väkivaltaa, hän elää väkivallan ilmapiirissä tai näiden asioiden luoma uhka traumatisoi lasta. Suuntaus painottaa sitä, että silloinkin kun lapset eivät ole nähneet välitöntä väkivaltaa, lapset aistivat väkivaltaepisodien seurauksena kiristyneen ilmapiirin kotona, näkevät ehkä lyöntien jäljet ja saattavat kokea vanhempien huolenpidon puutteellisuutta. (Forsberg 2002,19-20; Eskonen 2005.)

Koetun väkivallan luokittelua on alan kirjallisuudessa (mm. Paavilainen & Pösö 2003, 14-15), jota käytämme apuna kuvatessamme lasten kokemaa perheväkivaltaa. Luokkien sisältöjen kuvaamisessa on mukana kehittämistyön kokemuksia, joten lainaukset eivät ole suoraan lähdeoteksista. Selkein luokka lienee se, että lapsi on kodissaan itse väkivallan kokijana, uhrina. Lapsen kokemaa fyysistä väkivaltaa on, kun lasta lyödään (kädellä, nyrkillä, risulla, remmillä jne), tönitään tai ravistellaan, tartutaan lujaa kiinni, puristetaan lujaa tai heitetään, tukistetaan, poltetaan savukkeella tai kuumalla esineellä, häntä heitetään jollain esineellä, kuristetaan, tukehdutetaan tyynyllä tms. On selvää, että mitä pienemmästä lapsesta on kysymys, sitä vaikeampia vammoja lapsi voi tästä fyysisestä väkivallasta saada. Seksuaalinen väkivalta on lapseen itseensä kohdistuvaa seksuaalista koskettelua, koskettamaan pakottamista, seksuaaliseen tekoon houkuttelua tai mm. ikätasoon sopimattomaan seksuaaliseen materiaaliin tutustuttamista.

Henkisessä väkivallassa lapsi itse voi olla myös suoraan kohteena, mutta sen tunnistaminen ja siihen puuttuminen on erityisen vaikeaa. Henkinen väkivalta voi olla karkeaa lapsen haukkumista, nimittelyä tai mitätöintiä ja vähätteleä. Se voi olla myös ulkopuoliselle vaikeasti havaittavaa hienovaraisempaa huomiotta jättämistä, uhkauksen sisältävää puhetta tai eleitä, hyvän kieltämistä lapselta, nolaamista, ikätasoon kuulumattomien asioiden vaatimista jne. Vaikka luokitteluilla yritämme auttaa aikuisen valmiutta tunnistaa lapsen kokema väkivalta, eivät väkivallan muodot ole toisistaan irrallisia; voimme esimerkiksi ajatella olevan fyysistä väkivaltaa, johon ei aina sisältyisi henkistä nujertamista?

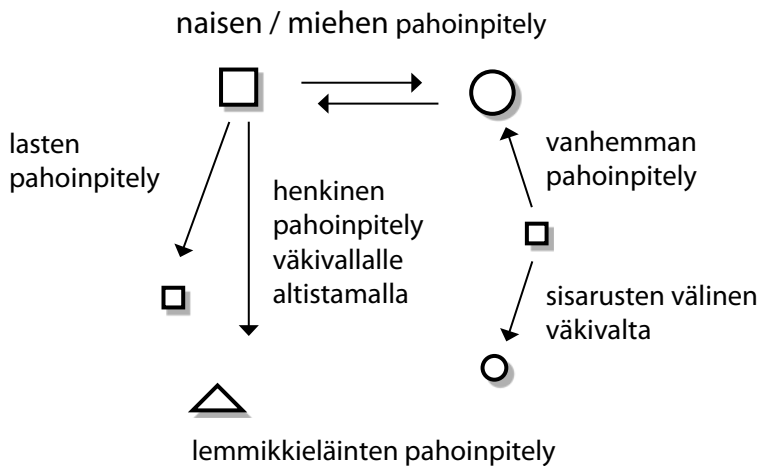
Lapsen väkivaltakokemukseksi ehkä vaikeimmin miellämme usein sen, kun lapsi on kodissaan joutunut todistamaan aikuisten välistä väkivaltaa. Perheen väkivaltatilanteissa lapset eivät toimi ajattelemattomasti tai harkitsematta jo-

ko puuttuen väkivaltaan tai ollen puuttumatta. Lapset tekevät oman nopean ja monimutkaisen päätöksensä tehdäkseen parhaansa. Päätös on sidottu tilanteeseen; sekä siihen, mitä he ajattelevat tapahtuvan että siihen, kuinka paljon he uskovat voivansa vaikuttaa väliinmenollaan. Lapsen voi saada hätääntyneeksi myös vaatimus olla puuttumatta väkivaltatilanteeseen, kun samanaikaisesti lapsella on oma arvio äidin vakavasta vaarasta. (Mullender et al 2002, 94-97.) Lasten väkivallalle altistuminen väkivallan todistajana kytkeytyy lasten toimijuuteen väkivaltatilanteissa. Lapsen oma aktiivinen toiminta näyttää olevan erityistä ja kertoo toimijuuden säilymisestä. Jos taas lapsi väkivaltatilanteesta kertoessaan ei kerro ollenkaan omasta toiminnastaan, kuvaa se enemmän uhriutumista ja toimintamahdollisuuksien puuttumista. Myös lapsen kertomus kuvitellusta tilanteesta voi mahdollistaa kokemuksen toimijuudesta, jota hänellä ei ole todellisessa tilanteessa ollut. Näin toimijuusnäkökulma laajentaa käsitettä uhrista; se ei sulje pois väkivallan kokijan uhriutta, vaan mahdollistaa uhrin näkemisen myös aktiivisena toimijana. (Eskonen 2005, 56-57.)

Lasten väkivaltakokemuksista puhuttaessa lähellä oleva käsite on lasten laiminlyönti, joka on yksi kaltoinkohtelun muoto. Lapsen laiminlyönti käsitteenä on pulmallinen ammattilaisille sen vuoksi, että laiminlyönti määrittyy jonkun asian puutteena lapsen elämässä (passiivinen), yleisesti ottaen huolenpidon puuttumisena, ei niinkään aktiivisina tekoina. Fyysisestä laiminlyönnistä on kyse silloin, kun lapsi ei saa kunnollista ruokaa, vaatetusta tai suojaa, eli lapsen fyysiset tarpeet eivät tule täytetyksi. Emotionaalinen laiminlyönti määrittyy epäonnistumisena lapsen emotionaalisten tarpeiden täyttämässä, mikä ääritilanteissa johtaa lapsen emotionaalisen, kognitiivisen tai fyysisen kehittymisen häiriintymiseen tai jopa kuolemaan. Lääketieteellinen laiminlyönti määritellään puutteena tarjota sopivaa ja lääketieteellistä hoitoa lapselle, kuten rokotukset, leikkaushoito ja lääkitys. Koulutuksellinen laiminlyönti on kyseessä silloin, kun lapsi ei käy koulua vaatimusten mukaan. (Runyon & al 2006, 24-25.)

Emotionaalisen kaltoinkohtelun muotoja ovat esimerkiksi hyljeksiminen ja halventaminen, uhkailu ja pelottelu, eristäminen, lapsen käyttäminen aikuisen tarpeisiin tai lapsen tunnetarpeiden jättäminen huomiotta. Emotionaalinen laiminlyönti varhaisessa lapsuudessa kytkeytyy kiintymyssuhteen kehittymiseen ja ongelmiin siinä. Lapsella tulisi olla oikeus saada osakseen hoitoa, joka on ennakoitavissa olevaa, ja saada apua tunnesäätelyynsä. Vakava lapsen laiminlyönti ja kaltoinkohtelu johtavat kiintymystraumaan, kun lapsi jää liian yksin ilman lohtua tai rauhoittelua tai kun ensisijainen hoivan antaja onkin välillä vaaran lähde lapselle. (Sinkkonen 2004, 78-79, 82; Becker-Weidman & Shell 2008, 42-46.)

Lasten kokemasta perheväkivallasta voidaan puhua myös ”väkivaltana perheen suhteissa”, jotka voidaan esittää kuviona:

Kuvio 1: Perheväkivalta perheen suhteissa (muokattu Oranen 2001, 23)

Edellä on perhekaavio, jossa iso neliö tarkoittaa perheen isää ja iso ympyrä äitiä, pienet neliöt perheen poikia ja pieni ympyrä tyttöä, ja kolmiolla kuvataan lemmikkieläintä. Nuolet osoittavat väkivallan suunnan. Lastensuojelun sijoitusprosessiin siirrettynä kuvio auttaa hahmottamaan, kuinka sisarukset voivat olla väkivallan kokijoina hyvin erilaisessa tilanteessa, vaikka ovat samojen vanhempien lapsia ja samassa perheessä asuneita. Kuvio ei kuitenkaan vielä kerro siitä, kuka kolmesta lapsesta ehkä on pahiten traumatisoitunut väkivallan kokijana tai todistajana tai minkälaisia perheen rooleja kukin lapsi kantaa mukanaan.

Miksi väkivaltakokemuksia tulee muistaa ja käsitellä?

Lapsen väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemuksia tulee käsitellä – vai tuleeko? Näkökulmia ja teoreettisia viitekehyksiä, joissa otetaan kantaa lapsuuden kokemusten merkitykseen, hyvinvointiin ja psyykkiseen terveyteen, on monia. Käsityksemme mukaan on tarpeellista käsitellä lapsen ja nuoren kanssa hänen väkivaltakokemuksiaan. Seuraava lyhyt esittely antaa tälle käsityksellemme pohjan. Varhaiset kokemukset vaikuttavat, mutta eri teoriasuunnat painottavat joko lapsuuden kokemusten determinoivaa vaikutusta tai nykyhetkeä ja mahdollisuutta konstruoida tulevaisuutta. Lapsi on muutakin kuin kokemus-

tensa summa, mutta kokemusten merkitys syntyy eletystä elämästä.

Traumaattiset lapsuuden – väkivallan, hylkäämisen ja laiminlyönnin – kokemukset vaikuttavat mielenterveyteen ja fyysiseen sairastavuuteen. Lapsuuden kodin ilmapiiri ja ihmissuhteet voivat olla joko mielenterveyttä tukevia tai uhkaavia. Toistuvasti lapsuudessaan traumatisoituneen oirehdinta voi näyttäytyä minä tahansa psykiatrisena sairautena kuten skitsofreniana, persoonallisuushäiriönä, mieliala- ja ahdistuneisuushäiriönä. Myös monien kipu- ja väsymysoireyhtymien taustalla on usein traumaattiset tunnemuistot. (Huttunen 2009). Lapsuudenaikainen pitkäaikainen stressi vaikuttaa suoraan aikuisiän psyykkiseen sairastavuuteen, erityisesti lapsuuden stressitasolla on yhteys persoonallisuushäiriöihin (Weber ym. 2008).

Kirkengen (2010) nimeää lapsuudessa koetun kaltoinkohtelun, väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön ”lapsuusiän myrkytykseksi” ja puhuu toksisesta stressistä. Lapsuuden pitkäaikainen väkivallalle altistuminen saa elimistön jatkuvaan stressihormonaaliseen hälytysvalmiuteen, joka ei enää tilanteen rauhoittuessa palaudukaan. Seurauksena on solujen ennenaikainen vanheneminen, immuunijärjestelmän epätasapaino ja alttius sairastua sekä fyysisesti että psyykkisesti. Trauma- ja kriisiterapian näkökulmasta mitä varhaisemmasta traumasta on kyse, sitä enemmän ihmisellä on sopeutumista haittaavaa psyykkistä toimintaa ja käyttäytymistä (van der Hart ym. 2009). Lapsuuden traumakokemukset vääristävät lapsen (ja aikuisen) minä – ja ruumiinkuvaa: lapsi kokee itsensä arvottomana, pahana ja poikkeavana. Itsekunnioitus ei kehity normaalista, kun hänen rajojaan loukataan, eikä hän myöskään opi kunnioittamaan toisten ihmisten rajoja. Rajojen loukkaamiseen sisältyy kipua – keho ja mieli tulee kivun täyttämiksi.

Objektisuhde- ja kiintymyssuhdeteorioissa ajatellaan, että ihmisen psyykkiset rakenteet ovat varhaisten vuorovaikutussuhteiden sisäistymiä, sisäistyneitä objektisuhteita. Lapsen kehitykselle on kriittistä jatkuva, lämmin ja läheinen suhde hoitajaansa, ja suhteen tulee tuottaa iloa ja tyydytystä molemmille. Sijoituksen tarkoituksena on turvata lapsen kasvuoloja ja auttaa lasta kehittymään tasapainoiseksi aikuiseksi. Ulkoisen turvallisuuden kokeminen on tärkeää lapselle – se tekee elämästä ennakoitavaa ja turvallista eikä lapsen tarvitse pelätä. Sisäistetyn turvallisuuden kokemus on lisäksi jotain muutakin. Turvallisuuden kokemus ja yksilön psykologia on yhteydessä aikaisempiin elämän tapahtumiin ja subjektiivisiin kokemuksiin sekä erityisesti niiden merkitykseen itselle. Merkittävää on, miten lapsi kykenee käsittelemään kokemuksiaan ja tarjotaanko hänelle mahdollisuus siihen. Ilman mahdollisuutta kokemusten jakamiseen lapsi jää yksin kokemuksineen ja sitä suurempi riski on väärintul-

kinnoille. (Mankinen 2007).

Edelliset teoriat antavat pohjan sijoitettujen, väkivaltaa ja kaltoinkohtelua kokeneiden lasten ja nuorten kanssa tehdylle ja tehtävälle väkivaltatyölle. Väkivaltatutkimuksessa on noussut esiin ylisukupolvisuus, väkivallan jatkuminen sukupolvelta toiselle (mm. Eron ym. 1991; McCord 1979; Widom 1989). Lasten väkivaltakokemusten käsittely, yksinkertaisimmillaan mahdollisuus puhua väkivallasta, on mahdollisuus ylisukupolvisen ketjun katkaisemiselle. Sijoitettu lapsi on tuleva vanhempi ja vanhemman sisäistämisen suojaamattomuuden on todettu siirtyvän sukupolvelta toiselle. On tärkeää, että lapset ja nuoret saavat apua ennen omaa vanhemmuuttaan. Väkivaltatyön kautta lapsi voi tarkastella väkivallan kokemuksiaan ja niihin liittyviä merkityksiä itselleen. Ne merkitykset ovat usein kokemuksemme mukaan pelon, huonouden, luottamattomuuden, häpeän ja syyllisyyden tunteita sekä sisäinen käsikirjoitus omasta kelpaamattomuudesta.

Lasten kanssa tehtävän väkivaltatyön periaatteita

Kehittämistyön aikana väkivallasta puhuttiin lasten ja nuorten kanssa ja kokemuksia kuultiin kahden kesken, sisarus- ja vertaisryhmissä sekä sijaisperheissä yhdessä sijaisvanhempien kanssa. Periaatteet, jotka tässä otamme esiin, ovat kokemuksiamme näistä kohtaamisista.

Sensitiivisyys

Lapsella on oikeus puhua, olla puhumatta tai puhua siitä, mistä hän haluaa. Väkivaltatyön oppaissa painotetaan usein puhumista suoraan väkivallasta lapsen kanssa. Asialla on monta puolta. Väkivallan kokemuksista suoraan kysyminen helpottaa toisia lapsia, mutta toisia niiden muisteleminen saattaa pelottaa ja ahdistaa. Tai pahimmillaan hän kokee uudelleen kaikki väkivaltakokemuksiinsa liittyvät kauhut. Mahdollisuuden tarjoaminen väkivallasta puhumiselle on kuitenkin tärkeää, jolloin lapsi voi valita, kertoako vai ei, ja hän ymmärtää, että omista vaikeista kokemuksista saa puhua. Herkkätunteisuus ja ajan antaminen ovat väkivaltakokemusten käsittelemiseksi lasten ja nuorten kanssa tärkeitä. Eräs nuori tyttö kertoi, että tärkeintä hänelle oli, että työntekijä ei painostanut puhumaan, vaan antoi hänen valita, milloin alkaa kokemuksestaan kertoa. Toinen nuori sanoi, että väkivaltakokemustensa kertomisen jälkeen tuntui, ettei muita puheenaiheita enää ollut olemassakaan – työntekijä palasi aina niihin huolimatta siitä, mistä nuori itse olisi halunnut jutella.

Turvallisuus – lupa puhua ja muistaa

Kun puhumme lapsen tai nuoren kanssa väkivallasta, yksi lähtökohta on, että puhumisen on oltava lapselle turvallista. Jos lapsi kertoo esimerkiksi ennen sijoitusta kokemastaan väkivallasta vanhempiensa taholta, millaista hänen on tavata vanhempansa seuraavalla kerralla? Tietenkin tilanteeseen vaikuttaa olennaisesti mm. se, onko väkivalta ollut aikaisemmin puhumaton ja salattu vai puhuttu ja perheen ulkopuolistenkin tiedossa oleva asia. Työntekijöinä olemme vastuussa lapsen sekä emotionaalisesta että fyysisestä turvallisuudesta omaan työskentelyymme liittyen. Yksi tapa on ollut ottaa syntymävanhempia mahdollisimman paljon mukaan lapsen väkivaltatyöhön; kutsua heidät mukaan oman lapsensa asiantuntijoina ja kertoa, että lapsen kanssa on tarkoitus käydä läpi hänen elämänsä kokonaisuutena ja myös väkivaltakokemuksia. Olennaista on, että lapsi tietää vanhemman tietävän työskentelystä ja antaneen hänelle luvan muistella ja kertoa elämästään.

Lapsen turvallisuuden miettiminen on olennaista silloin, jos hän kertoo kokevansa väkivaltaa tai kaltoinkohtelua nykyisessä asuinpaikassaan, sijaisperheessä. Sosiaalityöllä on vastuu selvittää lapsen tilanne, miettiä turvallisuuden takaaminen ja tehdä tarvittavia ratkaisuja joko sijaishuoltopaikan muutokseen tai vahvan tuen suuntaan sijaisperheessä. Olemme kehittämistyössä kiinnittäneet erityistä huomiota sijaisperheissä tapahtuvaan lapsen kaltoinkohteluun ja työskentelymallien luomiseksi myös niihin tilanteisiin.

Tieto

Lasten ja nuorten kanssa tehtävän väkivaltatyön yksi perusajatus on ollut psykoedukaatio; psykososiaalinen tuki, johon yhdistyy tieto väkivallasta. Ensin pitää tietää, että voi ymmärtää -ajatus (lainaus Eeva Immosen artikkelista tässä julkaisussa) toimii: lapsen ja nuoren on tiedettävä väkivallan vaikutuksista itseensä – ajatuksiinsa, tunteisiinsa, kehoonsa tai vuorovaikutussuhteisiinsa – ennen kuin hän voi ymmärtää itseään ja kokemuksiaan ja pohtia niiden merkitystä omalle elämälleen. Perustietoa väkivallasta lapselle on jo se, että se on väärin, kenelläkään ei ole oikeutta kohdella häntä huonosti. Silti lapselle tärkeitä ihmisiä, esimerkiksi vanhempia, ei voi ihmisinä tuomita, vain heidän väkivaltatekonsa ovat väärin. Lapsi voi peilata käyttäytymis- ja selviytymistapojaan asialliseen tietoon, jolloin moni ”epänormaali” asia itsessä voi normalisoitua ja kokemus omasta erityisyydestä voi lievitä. Sisäinen deterministinen käsikirjoitus muuttuu. Toinen tiedon antamiseen tai väkivaltatie-

toisuuteen liittyvä kokemuksemme on, että väkivaltaa kokeneen lapsen ja nuoren kohtaamisessa ja väkivallan puheeksiotossa tärkeää on työntekijän tieto väkivallan vaikutuksista. Lapsen menneisyyden tapahtumia ei voi muuttaa, mutta väkivaltatyössä tarvitaan rohkeutta ja ymmärrystä pohtia lapsen kanssa kokemusten merkityksiä.

Sijoitettujen lasten ja nuorten kohdalla psykoedukaatiota on myös tiedon avulla jäsentää omaa elämänkaartaan sijoitettuna lapsena ja nuorena. Minkä ikäiselle lapselle tahansa on tärkeää tietää myös oman huostaanottonsa syitä. Eli lapsen kielelle muutettuna: minkä takia hän ei ole voinut asua omien vanhempiensa luona. Nuorten ryhmässä kerroimme huostaanoton syistä lakiteksin perusteella ja kysyimme nuorilta heidän oman huostaanottonsa syitä. Eräs 17-vuotias nuori arveli oman huostaanottonsa syyksi sen, että ”hän oli niin hirveä kakara”. Kerroimme, että sellaista pykälää ei laissa ole.

Kiinnostus ja myötäeläminen

Sijoitetun lapsen – kaikkien lasten – turvallisuuden ja luottamisen kokemus koostuu eletystä elämästä. Turvallisuuden tunteen ja luottamuksen menettäminen ihmisiin on ehkäpä väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemusten seurauksista pitkäaikaisimpia. Lapsen tarpeen tulla hoivatuksi ja huolehdituksi tai vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen jatkuva epäonnistuminen on romahduttanut lapsen uskon siihen, että ihmisiin voi luottaa ja elämä on elämisen arvoista.

Väkivaltatyössä, lapsen ja nuoren kohtaamisessa, turvallisuuden kokemus syntyy näkemisestä ja kuulemisesta, siitä että lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi omana itsenään kaikkine kokemuksineen ja puolineen. Luottamus syntyy pikkuhiljaa aidon kiinnostuksen ja hyväksymisen kautta. Tunteiden ja kokemusten läpikäyminen mahdollistuu, kun lapsi tai nuori alkaa luottaa työntekijän (ja ryhmässä muiden lasten) myötätuntoon ja hyväksyntään itseä kohtaan. Yhteistä iloa ja huumoria ei kannata myöskään unohtaa!

Toivo

Väkivallan paradoksi on, että huono kohtelu muuntuu tunteeksi omasta huonoudesta. Hyvää ei ole voitu sisäistää vähäisen kannattelun, emotionaalisen resonanssin puutteen – oli se sitten seurausta väkivallasta tai muusta vanhemman kyvyttömyydestä vastata lapsen tarpeisiin – vuoksi. Lapsuuden vaikeiden kokemusten seuraus on, että oma sisäinen ääni kertoo lapselle ja nuorelle, et-

tei hän ansaitse mitään hyvää, ja jos pahoja asioita voi tapahtua, ne varmasti tapahtuvat.

Lasten ja nuorten – kuten myös aikuisten – kanssa työskentelyssä toivon, tulevaisuuden uskon, selviytymisen ja omien voimavarojen löytyminen on tärkeä päämäärä. Hankkeessa mukana olleiden jälkihuoltonuorten elämä oli kaaosta ja oman elämän hallintataidot hukassa tai löytymättä. Tärkeintä väkivaltatyötä oli kannustaa ja luoda nuorelle uskoa siihen, että asiat alkavat sujua ja ettei kukaan ole erehtymätön. Tärkeää oli myös kertoa nuorelle yhä uudelleen, ettei hän jää yksin ja ihmistä ei ole tarkoitettu elämään vain omassa varassaan, vaan kaikki tarvitsevat toista ihmistä - rohkaisijaa ja rinnalla kulkijaa.

Toivon ylläpitäminen ja vahvuuksien ja voimavarojen etsiminen ei tarkoita sitä, ettei vaikeita kokemuksia ja ongelmia tulisi käsitellä. Väkivaltakokemusten painolastia tulee purkaa pois – sitä kautta tulee tilaa uusille kokemuksille ja onnistumisille. Erityisen tärkeää on, että kokemusten merkitys itselle muuttuu väkivallan käsittelemisen kautta, jolloin mielikuva omasta itsestä myös muuttuu. Leinosen (2005) mukaan (terapiamuodosta riippumatta) korjaava kokemus asiakkaalla on se, että mielikuva omasta itsestä muuttuu ja että hän saa kokemuksen uudeltaisesta, hyväksyvästä auktoriteettihahmosta. Terapeuttien mielestä parantavat tekijät terapiassa ovat tiedostamattomien asioiden tuleminen tietoisiksi ja lapsuuden kokemusten ja nykyisten oireiden yhteyksien osoittaminen.

Ongelman määritteleminen

Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä väkivaltatyössä lähtökohtanamme on ollut, että väkivaltaa kannattaa käsitellä lapsen ulkopuolisena ongelmana. Tarjoitamme tällä sitä, että väkivaltakokemukset lapsen elämässä ovat olleet tapahtumia, jotka eivät liity lapsen persoonaan, vaan väkivaltaongelman sijainti on nähtävä lapsen mielen sisältöjen sijasta hänen ulkopuolellaan vallitsevissa sosiaalisissa suhteissa. Väkivaltatyö lähenee tältä osin sosiaalista konstruktivismia (Heikinheimo 2004) ja narratiivisuutta. Väkivallan käsittely lasten ja nuorten kanssa on yhteistyökumppanuutta, jossa tavoitteena on yhteinen keskustelu ja uusien merkitysten muodostuminen, etsiä hänen kokemuksilleen ja tunteilleen vaihtoehtoisia tarinoita tai selityksiä. Työntekijän rooli ei ole asian tuntijan tai ratkaisijan, vaan enemmänkin kuuntelijan ja kannattelijan.

Väkivallan määrittelemisen ulkopuoliseksi ongelmaksi ei tarkoita sen tosiasiain kieltämistä, että väkivallan kokemukset vaikuttavat ihmisen persoonaan: tunteisiin, käyttäytymiseen, minäkuvaan, oppimiseen tai sosiaalisiin taitoihin.

Jo kohtuullisen lyhytaikaisenkin väkivalta-auttamistyön kautta lapsi voi oppia tunnistamaan tunteitaan, nimeämään niitä ja löytämään omalle tunnereagoinnilleen yhteyksiä omaan elämänhistoriaansa. Terapeuttinen väkivaltatyö vaatii kuitenkin aikaa – vasta ajan kanssa lapsi tai nuori voi tulla tietoisemmaksi oman käyttäytymisensä ja tunteittensa tiedostamattomista puolista.

Väkivaltadiagnoosin käyttöön ottaminen voisi olla koko psykiatrisen diagnostiikan mullistava ajatus ja sillä olisi varmasti vaikutukset myös muuhunkin kuin psykiatriseen työhön ja työotteeseen. Tosiasia on, että lapsuuden väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemukset aiheuttavat lapsille samoja oireita ja käytöstä kuin neuropsykiatriset oireyhtymät kuten ADHD. Psykiatristen diagnoosien tavoitteena on mahdollistaa lapselle tarvittava hoito – käykö niin, että hoito kohdentuu väärin asioihin, jos väkivaltaa ja kaltoinkohtelua ei diagnosoida? Norjassa on Anna Luise Kirkengenin (2011) klinikalla otettu käyttöön aikuispotilailla ensimmäiseksi diagnoosiksi väkivalta, mahdollisesti ensimmäisenä maailmassa. Ja vasta sekundaareiksi diagnooseiksi (väkivallasta johduvat) seurannaisvaikutukset kuten esimerkiksi masennus, päihderiippuvuus tai mielialahäiriöt. Voimme siirtää ajattelumallia myös lastensuojeluun ja yrittää nähdä lapsen käytöksen ja oiretason taakse hänen kokemuksiinsa. Voimme olla luomassa väkivaltatyön tekemisen kulttuuria lastensuojeluun.

Työskentelyä tunteiden kanssa

Väkivaltatyö sijoitettujen lasten kanssa on pitkälti tunnetyöskentelyä. Väkivaltakokemuksiin voimakkaimmin liittyvä tunne on usein pelko. Pelon tunteen tarkoituksena on varoittaa vaarasta ja siinä mielessä pelko on tarpeellinen tunne jokaiselle. Väkivaltatyöskentelyssä sijoitetun lapsen kanssa tutkitaan yhdessä pelkoa ja sitä, mistä vaaroista se häntä varoitti ja suojeli. Lasta autetaan erottamaan toisistaan tunne ja tapahtumat menneisyydessä. Jos lapsi on kauhuissaan muistellessaan kokemuksiaan, on syytä palauttaa hänet nykyhetkeen ja korostaa, että hän on turvassa. Jotkut asiat voivat muistuttaa menneisyyden kokemuksista ja silloin lapsi voi pelätä, vaikka syytä ei olisikaan. Lapset saattavat mm. pelätä kovaa ääntä tai riitelyä, koska he ovat oppineet, että riitelystä seuraa väkivaltaa. Pelon tunteen kanssa harjoitellaan myös selviytymään.

Häpeä ja syyllisyys voivat elää lapsen mielessä erityisesti väkivaltakokemuksiin, mutta myös huostaanottoon kietoutuneina. Lapsi voi kokea olevansa jollain tavalla vastuussa väkivallasta ja huostaanotosta ja tuntea syyllisyyttä. Häpeän tunteet kietoutuvat helposti yhteen väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemusten kanssa – erityisesti jos lapsi on itse joutunut väkivallan kohteeksi. Vää-

rinkohtelu saa aikaan arvottomuuden tunnetta. Häpeän ja syyllisyyden tunteiden käsittely tapahtuu väkivallasta keskustelun kautta: väkivalta ei koskaan ole lapsen syy, vaan siitä on vastuussa ainoastaan tekijä.

Väkivalta sekoittuu helposti vihan tunteiden kanssa. Vihan tunteita on kaikilla, mutta se ei oikeuta satuttamaan, uhkailemaan tai pahoinpitelemään ketään ja jokainen voi oppia purkamaan vihaansa satuttamatta toisia. Väki-valtatyöskentelyssä lapsen kanssa voi pohtia hyviä tapoja osoittaa omaa suut-tumusta ja vihaa ja myös sitä, pelottaako vihaiisuus heitä itseään. Myös surun ja ikävän tunteille on hyvä antaa tilaa. Lapsen huoli vanhemmasta saattaa aktiivoitua käsiteltäessä väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemuksia. Huolta lievittää, jos työntekijä pystyy kertomaan lapselle, että vanhempi saa apua ongelmiinsa.

Väkivaltatyön tapoja lasten ja nuorten kanssa

Kehittämishankkeessa väkivaltatyötä lasten ja nuorten kanssa on tehty kahden kesken yksilötapaamisissa, sijaisperheissä lapsen kanssa ja yhdessä sijais-vanhempien ja lapsen kanssa, auttamalla sijaisvanhempia auttamaan lasta sekä lasten ja nuorten vertaisryhmissä ja sisarusryhmissä, joissa mukana oli muita hoitotahoja.

Yksilö- ja perhekohtainen työskentely lasten kanssa

Kehittämistyön yksi osa on ollut hakea tapoja väkivaltatyöhön sijoitettujen lasten yksilö- ja perhekohtaiseen työskentelyyn. Usein eri työskentelymuodot nivoutuvat limittäin väkivaltatyön kokonaisuudeksi: esimerkiksi lapsen yksilötyö on kulkenut rinnakkain lapsen ja sijaisvanhempien yhteisten tapaamisten kanssa tai perhetyöskentelyyn on yhdistynyt työskentely myös biologisen vanhemman kanssa. Tämä ajattelu kuvaa koko kehittämistyössämme vahvistunutta ajatusta siitä, että sijaisperheissä elävien lasten auttamistyössä lapsilla on oikeus saada vanhempansa mukaan työskentelyyn; lapsi ei jää yksin väkivaltakokemustensa kanssa niistä puhumisen jälkeen.

Lapsilähtöiset menetelmät ovat käytössä lasten kanssa työskentelyssä, olipa työ sitten yksilö- tai perhetyötä. Puhuminen on tärkeää; autamme lasta saamaan sanoja sille, mitä hänelle on tapahtunut ja mitä hänen perheessään on tapahtunut. Puhumisen tueksi on hyvä ottaa mukaan muita menetelmiä; kuvakortteja kuvaamaan tunteita tai oloja, leikkiä, roolileikkiä nukeilla tai ilman nukkeja, piirtämistä. Lapsilähtöisistä menetelmistä lastensuojelussa on erilli-

siä julkaisuja (Muukkonen & Tulensalo 2004; Ervast & Tulensalo 2006; Väli-vaara 2005). Kortit tai nuket eivät ole itsetarkoitus vaan apuväline. Ei vain lapsi tarvitse piirtämistä tai leikkiä, vaan sitä tarvitsemme me aikuiset, työntekijät, päästäksemme kurkistamaan lapsen mielen maisemaan.

Kun puhumme sijoitetun lapsen kanssa kahden kesken hänen väkivaltakokemuksistaan, on tärkeää olla antamatta vaitiololupaus ”väärässä kohdassa”. Emme voi luvata lapselle vaitiota etenkään silloin, kun lapsen elämässä väkivalta tai sen uhka on edelleen akuutti asia joko vanhempien tapaamisen aikana tai sijaisperheessä. Ja vaikka puheena olisivatkin menneisyyden tapahtumat, niiden vaikutus tämän hetken elämään voi aktivoitua uudelleen muistamisen myötä. Tämän takia lapsen kanssa sovitaan siitä, mitä on tarpeen kertoa sijaisvanhemmille. Tärkeää ei ole kertoa yksityiskohtaisesti lapsen kertomasta tarinasta, vaan aihealueesta ja antaa vanhemmalle tietoa mahdollisista puhumisen vaikutuksista (reagoinnista esimerkiksi unilla, mieleen tulevilla muistoilla jne.) Näin lapsi ei jää yksin mahdollisten palautuvien muistojensa kanssa, vaan vanhempi tietää prosessista ja saa paremmin mahdollisuuden lapsen arkiauttamiseen. Sijaisvanhempien tukemisesta arkiauttamiseen on tässä julkaisussa oma artikkelinsa.

Lapsen kanssa on myös tarpeen sopia sisällöistä myös silloin, kun lapsen kertomat asiat vaativat keskustelua oman sosiaalityöntekijän tai vanhemman kanssa. Joskus luen myös lapselle ääneen, miten olen asiat kirjannut itselleni ylös ja varmistan lapselta, olenko ymmärtänyt ja kuullut oikein. Lapset osaa- vat yllättää monella tavalla: eräs lapsi kertoi luottavansa minuun enemmän, koska minä kirjoitin asioita vihkoon ylös – merkitys hänelle oli, että otin hänet todesta. Turhaan olin siis häpeillyt vihkoani ja huonoa muistiani.

Olennaista tärkeäksi tavaksi tässä kehittämistyössä on osoittautunut yhteinen työskentely lapsen ja sijaisvanhemman kanssa: sijaisvanhempi on koko ajan mukana lapsen tukena, kun lapsen kanssa käsitellään hänen elämänsä vaikeita kokemuksia. Silloin sijaisvanhemman rooli on olla lapselle turvan tuo- ja, kun vaikeat muistot voivat vaikuttaa lapsen mieleen ja kehoon. Ohjaamme sijaisvanhempaa silloin sekä fyysiseen että emotionaaliseen lapsen rauhoit- tamiseen ja lohduttamiseen. Sijaisvanhemman rooliin sopii hyvin vakautta- jan rooli; hän auttaa työntekijän ohjaamana palauttamaan lapsen mieli takai- sin tähän hetkeen ja paikkaan muistojen syvyyksistä. Myös tämä työskentely on lapsilähtöistä, lapsen ehdoilla ja tapahtuu sellaisilla tavoilla, mihin lapsi on valmis. Yksi käytännön apu tällaiseen työskentelyyn on ollut Minun kirja-

ni -työkirja (Hakkarainen et al 2005), joka konkreettisesti auttaa nivomaan lapsen väkivaltakokemuksia osaksi hänen elämänsä tarinaa.

Yksi osa lapsilähtöistä perhekohtaista työskentelyä on ottaa vanhempi mukaan työskentelyyn sillä tavoin ja sellaisella intensiteetillä kuin se kenellekin vanhemmalle on mahdollista. Se voi edellyttää aluksi vanhemman omaa tuki- ja väkivaltatyötä, mistä on erillinen artikkeli tässä julkaisussa. Useimmat vanhemmat ovat tässä kehittämistyössä olleet valmiita jollakin tasolla kertomaan lapsen elämäntarinaa ja sen osana myös väkivaltahistoriaa, kun siihen on annettu aikaa ja mahdollisuus. Se on sisältänyt toki vanhemman omaa kuulemistaan hänen elämästään ja vanhemmuudestaan, väkivaltahistoriastaan ja selviytymisestään. Aina emme ole suinkaan päässeet sellaiseen tapaamiseen, missä lapsi ja hänen molemmat vanhempansa olisivat paikalla, mutta vanhemman kertomus on yksi tärkeä työkalu lapsen kanssa työskentelyssä. Sijaisperheessä asuvalle lapselle on ollut tärkeää kuulla, että olemme tavanneet myös hänen vanhempansa ja että vanhemmalta on lupa työskentelyyn.

Lapsen vuorovaikutusmallien ja kiintymyssuhteen vaurioiden huomioiminen on tullut tässä kehittämistyössä osaksi sijoitetun lapsen väkivaltatyötä. Vakava kaltoinkohtelu ja väkivalta johtavat pienen lapsen kiintymystraumaan eikä tätä aluetta siten voi lastensuojelun sijaishuollon väkivaltatyössä ohittaa. ”Lapsen pitää olla jonkun oma” ennen kuin hänen kanssaan voi käsitellä väkivaltakokemuksia (lainaus puhelusta Theraplay -terapeutilta Ilona Vierikolta). Tämä todentui joidenkin lasten kohdalla hakiessamme väkivaltatyön tekemisen malleja. Toteutimme joidenkin lasten kohdalla ensin vuorovaikutuksen arvion ja sitten myös vuorovaikutushoidon lapsen ja sijaisvanhemman kanssa osana väkivaltatyön jatkumoa. Vuorovaikutushoidot ovat yksi tie lasta eheyttävään auttamistyöhön ja samalla ne auttavat sijaisvanhempaa kiintymyksessä sijoitettuun lapseen. (Järnberg & Booth 2003; Becker-Weidman & Shell 2008).

Yksilötyö nuorten kanssa

Hankkeen asiakkaiksi yksilötyöhön tuli pääasiassa jälkihuoltoikäisiä nuoria, jotka ohjautuivat asiakkaiksi ”acting out”-tyyppisen oirehinnan vuoksi. Asiakassuhteet eivät olleet kovin lukuisia, mutta sitäkin pidempiä – suurin osa on kestänyt koko hankeajan. Oma väkivaltainen käyttäytyminen ja vaikeudet sosiaalisissa suhteissa sekä seksuaalisen väkivallan/hyväksikäytön kohteeksi jou-

tuminen olivat nuorten kanssa tehtävän väkivaltatyön sisältöjä. Väkivaltatyö näiden nuorten kanssa lähenei terapiasuhdetta, jossa alkuvaiheessa huomio oli väkivallasta ja sen käsittelyssä, mutta laajeni kaikille nuoren elämänalueille. Olennaista työskentelysuhteen syntymiselle oli väkivaltatyön peruserätyösuhteen noudattaminen (s. 5) ja keskittyminen väkivallan käsittelyyn. Väkivallasta puhuminen oli ”oikeasta asiasta puhumista” erään nuoren sanoin.

Sijoitettujen, väkivaltaa kokeneiden lasten vertaistuki- ja sisarusryhmät

Sijoitettujen väkivaltaa kokeneiden lasten vertaisryhmissä punaisena lankana oli yhdistää väkivaltakokemusten ja sijoitettuna lapsena elämisen käsitteily. Väkivallasta ja vaikeista kokemuksista puhumisen mahdollistaminen ja kokemusten käsittely sisältyivät jokaiseen tapaamiskertaan ja usein lasten puheomista kokemuksista alkoi heti ensimmäisessä tapaamisessa. Työntekijöiden tehtävänä on tarjota mahdollisuus väkivaltapuheeseen – tähän tarvitaan työntekijän varmuus siitä, ettei vaikeiden kokemusten muistaminen vahingoita lasta, valmius kuulla ja riittävä tieto väkivallasta ilmiönä. Ryhmissä lapsilla on lupa muistaa ja puhua kaikista kokemuksista – sekä hyvistä että huonoista muistoista. Teemojensa ja sisältöjensä suhteen ryhmät noudattelivat hyvin pitkälti Pesäpuu ry:n Sijoitettujen lasten vertaisryhmämallia (Holmberg & Hakkarainen 2002). Turvataitoja lapsille -oppaassa (Lajunen ym. 2005) on myös lasten väkivaltaryhmiin hyvin soveltuvaa materiaalia, mitä myös käytettiin kehittämishankkeen ryhmissä.

Kokemuksemme mukaan väkivaltakokemusten käsittely on mahdollista vain, jos ryhmän aikuiset ovat valmistautuneita kuulemaan lapsen vaikeiden kokemusten. Lapsille kerrotaan, että ryhmässä on tarkoituksena jutella myös väkivallasta, auttaa heitä muistamaan kokemuksensa ja selviämään niistä. Suora puhe ja yleistys, ”kaikilla lapsilla tässä ryhmässä on kokemus siitä, ettei ole voinut asua oman äidin ja isän kanssa” heti ensimmäisellä kerralla antaa lapselle mallin ja luvan puhua väkivallasta ja elämästä ennen sijoitusta. Vertaistuki, eli muiden vastaavassa tilanteessa olevien lasten kohtaaminen, toimii sekä väkivaltakokemusten käsittelyssä että vähentäen erilaisuuden tuntoa johtuen sijoitettuna lapsena elämisestä. Kokemuksemme on, että monet lapset kokevat väkivallasta puhumisen helpottavana, koska kertomiselle ei ole välttämättä ollut muualla mahdollisuutta eikä kukaan ole heiltä aiemmin asiaa kysynyt. Toiset puolestaan haluaisivat unohtaa ja ovat haluttomampia asioiden purkamiseen – näitä lapsia saattaa auttaa ajatus, että joskus pahat

kokemukset tulevat mieleen, vaikka ei itse haluaisikaan. Ryhmässä asioiden pohtiminen yhdessä saattaa auttaa siten, etteivät muistot tule enää tahtomatta lapsen mieleen eikä hän enää näe vaikka pelottavia painajaisunia.

Ryhmässä lapset usein tuottavat piirroksia ja tarinaa elämästään sijoitettuna lapsena ja väkivaltakokemuksistaan. Työntekijän tehtävänä on kuulla lasta ja antaa mahdollisuus muisteluun. Lasten kokemukset todellistuvat nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kautta ja monet tunteet saattavat aktivoitua mm. huoli vanhemman voinnista, pelko, turvattomuus, häpeä, syyllisyys ja suru. Lapsen tunteiden ja kokemusten käsittely kulkevat ryhmissä käsi kädessä. Tunteita ja kehollista reagoitua huomiodaan ja samalla autetaan lasta sanallistamaan kokemaansa.

Lasten ryhmän rinnalla kokoontui myös sijaisvanhempien ryhmä. Sen tarkoituksena oli sekä tukea lasten ryhmän työskentelyä että antaa sijaisvanhemmille kokemus vertaistuesta. Tavoitteena oli antaa sijaisvanhemmille eväitä väkivallan käsittelyyn lasten kanssa. Lasten muistot ja tunteet aktivoituvat ryhmän aikana ja sijaisvanhemmat tarvitsevat tukea pystyäkseen ottamaan vastaan lapsen tunnereaktiot.

Sijoitettujen, väkivaltaa kokeneiden nuorten vertaistukiryhmät

Hankkeessa pilotoitiin myös sijoitetuille, väkivaltaa kokeneille nuorille tarkoitettu vertaistukiryhmä. Siinä korostui tiedon antaminen väkivallasta ja huostaanotosta, jonka kautta kokemusten käsitleminen ja niiden merkitysten tunusteleminen omalle elämälle mahdollistui. Ryhmässä korostui nuoruusiän aktiivisuus ja nuorten senhetkisessä elämässä pärjääminen. Yhteinen kokemusten jakaminen väkivallasta ja lapsuuden kokemuksista tapahtui pääosin ”päivän pähkinöiden” kautta: päivän pähkinäksi valikoitui nuorten kokemuksesta jokin asia, jolle annettiin nimi ja jonka eri puolia pohdittiin yhdessä. Päivän pähkinöitä ryhmässä olivat esimerkiksi riitelyn ja väkivallan erot, huostaanoton syyt, väkivallan muodot ja omat kokemukset niistä.

Lopuksi

Lapsen oikeuksien sopimus (YK:n yleiskokous 1989) määrittelee lapsen oikeudet. Sen mukaan lapsella on oikeus erityiseen huolenpitoon ja apuun ja hänen kehittymisensä edellytykset on turvattava. Lasta on myös suojeltava ruumiilliselta ja henkisesti väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä.

Lastensuojelun sijaishuolto on olemassa siinä vaiheessa, kun lapsen kasvuolot ovat jo vaarantaneet hänen kehitystään. Silloin looginen jatko lapsen oikeuksille on, että lapsella on erityinen oikeus huolenpitoon ja apuun myös vaikeiden kokemustensa käsittelyssä ja niistä selviytymisessä. Silloin puhutaan väkivaltatyöstä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa.

Käytetty kirjallisuus

Becker-Weidman, Arthur & Shell, Deborah, toim (2008) *Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityopsykoterapia traumaperäisen kiintymyshäiriön hoidossa*. Tampere:PT-kustannus

Eron LD & Huesmann LR & Zelli A. (1991) The role of parental variables in the learning of aggression. Teoksessa Hillsdale, NJ & Lawrence Erlbaum (toim.) *The development and treatment of childhood aggression*, 169–188.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivalta? Acta Universitatis Tamperensis 1107. Tampere.

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaaliyötä lapsen kanssa: kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. Helsinki: SOCCAn ja Heikki Waris –insituutin julkaisusarja 8.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto

Hakkarainen, Pirjo & Huusko, Riikka & Luomala, Juha & Maula, Raija, toim. (2004) *Minun kirjani. Pelastakaa Lapset ry, Perhehoitoliitto ry ja Pesäpuu ry*.

Heikinheimo, Annaliisa & Tasola, Sirkka (2004) Vain muistamalla voi unohtaa – seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ryhmäterapia. Jyväskylä: Heikinheimo ja Tasola.

Holmberg, Tiina & Hakkarainen, Pirjo, toim. (2002) *Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli. Ohjaajan käsikirja*. Jyväskylä: Pesäpuu ry Lastensuojelun erityisosaamisen keskus.

Huttunen, Matti O. (2009) Alkusanat suomalaisen laitokseen. Teoksessa van der Hart ym. *Vainottu mieli. Rakenteellinen dissosiaatio ja kroonisen traumatisoitumisen hoitaminen*. Oulu: Traumaterapiakeskus.

Järnberg, Ann M. & Booth, Phyllis B. (2003) *Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja*. Psykologien Kustannus Oy.

Kirkengen, Anna Luise (2010) *The Lived Experience of Violation: How Abused Children Unhealthy Adults. Patterns in Applied Phenomenology (PAPH)*, vol. 1

Kirkengen, Anna Luise (2011) Kuinka lapsuudessa koettu kaltoinkohtelu, väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö voi sairastuttaa aikuisena? Kansainvälisen asiantuntijaseminaarin 3.-4.11.2011 luentomateriaali.

Lajunen, Kaija ym. (2005) *Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Leinonen, Maija (2005) Mikä ryhmäpsykoterapiassa parantaa? Teoksessa Pölönen, Ritva ja Sitolahti, Terttu (toim.) *Ryhmä hoitaa, teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Mankinen, Kaija (2007) Lapsen psyykkisestä sairastamisesta. Teoksessa Schulman, Marja ym. (toim.) *Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet*. Helsinki:Therapeia-säätiö.

- McCord J. (1979) Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men. *Journal of Personality and Social Psychology* 37:1477–1486.
- Mullender, Audrey & Hague, Gill & Imam, Umme & Kelly, Liz & Malos, Ellen & Regan, Linda (2002) *Children's Perspectives on domestic Violence*. London: Sage Publications.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua: lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Selvityksiä / Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, 2004:1.
- Oranen, Mikko (2001) Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30.
- Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003) *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Porvoo: WSOY.
- Runyon, Melissa K. & Kenny, Maureen C. & Berry, Eloise J. & Deblinger, Esther & Brown, Elissa J. (2006) *Etiology and Surveillance in Child Maltreatment*. Teoksessa John R. Lutzker (toim.) *Preventing Violence. Research and Evidence-Based Intervention Strategies*. Washington, DC: American Psychological Association, 23 -47.
- Sinkkonen, Jari (2004) Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Annlis Söderholm et al. (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 75-86.
- van der Hart ym. (2009) Vainottu mieli. Rakenteellinen dissosiaatio ja kroonisen traumatisoitumisen hoitaminen. Oulu: Traumaterapiakeskus.
- Widom CS. (1989) The cycle of violence. *Science*, 244:160–166.
- Weber, Katja ym. (2008) Childhood stress tied to adult mental disorder. *BMC Psychiatry* 2008, vol. 8, 63.
- Välivaara, Christine, toim. (2005) Sijoitettu lapsi tunnepöörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Jyväskylä: Pesäpuu ry:n raportit 1/2004.

LAPSEN VÄKIVALTA-AUTTAMINEN SIJAISPERHEEN ARJESSA

Anu Huovinen

Sijaisvanhemmat ovat lastensuojelun kokonaisuudessa yksi peruspilari. Nykyisessä lastensuojelun lainsäädännössä perhehoito nostettiin ensisijaiseksi huostaanotettujen lasten sijoitusmuodoksi. Ei sattumalta, ei yllättäen eikä ansiotta, mutta huomaammeko lastensuojelussa samassa mittakaavassa tarjota tukea onnistuneen perhesijoituksen varmistamiseksi?

Kehittämishankkeen aikana on tullut esille sijaisvanhempien tarve pohtia sijoitetun lapsen arkeen liittyviä tilanteita ja saada tukea siihen, kuinka he voivat auttaa lasta arjessa. Tähän työhön olemme ottaneet käyttöön termin arkiauttaminen. Arkiauttamisella erotamme arkisen tuen ja ammattiavun toisistaan rinnakkaisiksi lapsen auttamisen tavoiksi, lapsen kannalta tärkeitä molemmat. Arjessa auttamista tarvitsee jokainen sijaisperheessä asuva lapsi, psykoterapiaa tai muuta ammatillista apua saa vain osa sijoitetuista lapsista. Sijaisvanhemman auttaminen lapsen arkiauttamiseen on yksi tämän hetken tärkeä tehtävä lastensuojelussa.

Sijaisvanhempien tukeminen sijoitetun lapsen arkiauttamiseen sijoittuu sijaishuollon väkivaltatyössä monen eri työskentelymuodon saumakohtaan. Se on osa lapsilähtöistä väkivaltatyötä: lapsi on keskiössä, kun mietimme yhdessä arkiauttamisen tapoja tai käytöksen taakse näkemisen haasteita. Se voi olla myös osa sijaisvanhemman kanssa tehtävää väkivaltatyötä, etenkin silloin kun sijaisvanhemman omat tunteet tai väkivaltakokemukset ovat esteenä empaattiselle vanhemmuudelle. Arkiauttamiseen tukeminen voi olla väylä siihen, että lapsen asioissa mukana olevat sijoituksen osapuolet kohtaavat: tietoa ja ymmärrystä lapsesta, hänen kokemuksistaan ja elämästään ovat parhaimmillaan kokoamassa syntymävanhemmat, sosiaalityöntekijät ja sijaisvanhemmat yhdessä.

Tässä kirjoituksessa pyrin tuomaan esille sijoitetun lapsen arkiauttamisen periaatteita ja käytännön keinoja. Sisältö on muokkautunut käytännön kehittämistyössä yhdessä sijaisvanhempien ja sijoitettujen lastenkin kanssa. Kehittämistyössä on toki mukana koulutustaustani ja alan kirjallisuus, mutta tärkeä osa käytäntöjen kehittämistä on tullut sekä sijaisvanhempien koulutustilaisuuksien että asiakastyön kautta – vasta niissä työ on kehittynyt. Olen saanut

näiden perheiden kanssa kokea pienen palan sitä arkea, josta tässä kirjoitan.

Elämää ennen sijoitusta

Kun sijaisperhe odottaa perheeseensä uutta tulokasta, sijoitettua lasta, mielikuvat lapsesta ja omasta perheestä risteilevät ja etsivät suuntaa. Toivottavasti yhä avoimemmin suunnan näyttäjänä voisi olla sosiaalitoimelta tuleva tieto sijoitettavasta lapsesta ja hänen siihenastisesta elämänpolustaan. Sijaisperheisiin sijoitetaan lapsia, joilla on hyvinkin erilaisia kaltoinkohtelun ja väkivallan kokemuksia.

Lapsen elämä on ennen sijoitusta usein monella tavalla ”erityistä” ja kuitenkin lapsella on tarve olla tavallinen. Usein lapsen elämä perheessä ennen huostaanottoon ja sijoitukseen päätymistä on sisältänyt epävarmuutta, turvattomuutta ja monia vaikeita kokemuksia. Tämä ei poista sitä, että omat vanhemmat ovat lapselle tärkeitä ja rakkaita. Usein lapsella elää todella pitkään toive siitä, että vanhemman ongelmat, mitä ne kulloinkin ovatkin, poistuisivat ja vanhempi alkaisi ”elää ihmisiksi ja pitää huolta lapsesta”. Tämä on toive myös niillä lapsilla, jotka elävät omien vanhempiensa kanssa (Valkonen 2006.). Perheiden elämä ei aina todellakaan ole lapsia huomioivaa, vaan lasten kokemus vanhemmista arjessa sisältää pettymyksiä.

Sijoitetuilla lapsilla on usein rankkoja kokemuksia ja he tuovat ne mukanaan sijaishuoltopaikkaan. Huostaanoton syistä mm. Heinon (2007, 55-58) selvityksessä. Lapsen kannalta huostaanoton syyt, jotka usein kirjataan päätöksiin aikuislähtöisesti, ovat lapsen elämässä voineet tarkoittaa monenlaista kaltoinkohtelua, hoidon laiminlyöntiä tai väkivaltaa ja sen uhkaa. Tällöin lapsi on nähnyt vanhemman, joka ei jaksanut hoitaa kotia tai lapsia eikä aina edes itseään. Tai lapsi on nähnyt ja kuullut riitelyä humalassa tai selvin päin, eikä hän ole voinut turvautua vanhempiin omissa asioissaan. Lapsi on joutunut todistamaan vanhempien keskinäistä väkivaltaa, pelkäämään toisen vanhemman puolesta tai omasta puolestaan. Lapsilähtöinen, väkivaltatietoinen asioiden tarkastelu tuo lapsen kokemusmaailman silmiemme eteen. Lapsella on oikeus turvaan ja huostaanotetuilla lapsilla aivan erityinen oikeus suojeluun. Lapsi perheväkivallan uhrina on oikeutettu saamaan apua kokemuksiinsa. Huostaanotto ei vielä riitä, vaan se on vasta edellytys auttamistyölle (ks. Huovinen 2012, 13).

Lapsella tulee olla sijaishuollon aikana oikeus tietää ja muistaa myös se osa elämänsä, jonka hän on elänyt ennen sijoitusta. Lastensuojelussa on pitkään ollut käytäntöjä, jotka sulkevat tämän elämänvaiheen lapsen elämän ulkopuo-

lelle. Niin tapahtuu aina, jos emme auta lasta nivomaan vaikeitakin kokemuksia osaksi elämäntarinaansa. Etenkin siirtymätilanteissa lapsi tarvitsee tukea (ks. Vaattovaara & Maula 2010, 22-25.) Lapsella on oikeus tukeen elämäntarinaa eheyttävässä työskentelyssä; ilman tuen saamista lapsi taas jää yksin vaikeiden kokemustensa kanssa. (mm. Holmberg & Hakkarainen 2002; Kiiskinen & Eskelinen 2010.) Ammatillisen avun rinnalla olennaista on sijaisvanhempien tekemä arjessa auttaminen, arkiauttaminen kuten nimitän sitä tässä kirjoituksessa.

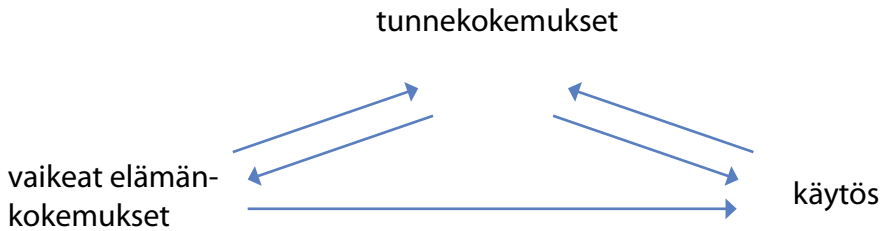
Usein lastensuojelun sijaishuollon prosessissa lapsen kokema väkivalta unohtuu; toki ensisijaista onkin saada lapselle turvalliset olot, jos ne omassa kodissa ovat vaarantuneet. Sijaishuollon ammattilaisten tulee paitsi itse auttaa lasta sijaishuollon aikana hänen vaikeissa kokemuksissaan, myös auttaa sijaisvanhempia arkiauttamiseen. Tässä työssä edellytys on, että tunnistamme lapsen kohdistuneen väkivallan. Usein huomio on vain siinä, onko lasta itseään lyöty, mutta väkivallan ja lapsen kaltoinkohtelun kirjo on moninainen. Yksi tie arkiauttamiseen on psykoedukaatio; psykososiaalinen tuki, jossa elementtinä on tiedon tarjoaminen sijaisvanhemmalle väkivallasta, sen vaikutuksista lapseen sekä kiintymyssuhteista ja niiden merkityksestä arkielämässä. Lapsesta väkivallan kokijana on erillinen kappale tämän julkaisun artikkelissa Väkivaltatyötä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa.

Arkiauttaminen

Olen ottanut kehittämistyössä käyttöön sanan arkiauttaminen tarkoittaen sillä sijoitettujen lasten kohdalla sitä auttamistyötä, mitä sijaisvanhemmat voivat tehdä osana lapsen kanssa elettyä arkea. Haluan korostaa arkiauttaminen - termillä myös sitä tosiasiaa, että monet sijoitetut lapset tarvitsevat sekä ammattiapua että arkiauttamisen keinoja selviytyäkseen vaikeista elämänkokemuksistaan. Sijaisvanhemmat tarvitsevat tukea ja keinoja auttaakseen lasta hänen väkivaltakokemuksissaan ja väkivallan vaikutusten kanssa selviytymisessä sekä kiintymyssuhteen pulmissa.

Arkiauttamiseen auttaminen lähtee ajatuksesta, että vanhempi voi opetella näkemään lapsen käytöksen taakse: mitkä elämäkokemukset ja tunnekokemukset ovat ”läsnä” lapsen käytöksessä. Käytöksen taakse näkeminen helpottaa vanhemman omien tunteiden sietämistä silloin, kun lapsen vaikea käytös haastaa ja raastaa. Parhaimmillaan se voi auttaa empaattisempaan ja kiintymyskeskeiseen vanhemmuuteen. Vaikeimmillaan uupumus heikentää sijaisvanhempien kykyä, näköala lapseen kapeutuu ja vanhempi kohdistaa huomion vain käytökseen.

Auttaessani vanhempia arkiauttamiseen piirrän usein konkreettisesti tai kuvaannollisesti kolmion kokemusten, tunnekokemusten ja käytöksen välille:

Kuvio 1: Kolmiyhteys: lapsen käytös, tunnekokemus ja vaikeat elämäkokemukset

Yksi tavallinen perheen arjesta nouseva esimerkki ovat lapsen nukahtamisen vaikeus ja painajaiset. Sijaisvanhempien kanssa keskustelussa mietimme, mitä silloin on lapsen käytöksen takana. Käytös on esimerkiksi sitä, että lapsi yrittää välttää nukkumaan menemistä mahdollisimman pitkään ja aktiivisesti, ja usein vielä yrittää manipuloida vanhempia toimimaan nukkumaanmenotilanteissa haluamallaan tavalla. Vaikea elämäkokemus taustalla esimerkiksi päihde-/huumeongelmaisten vanhempien lapsella voi olla, että lapsi on elämässään oppinut maailman olevan ennakoimatonta ja vaarallista. Hän ei voikaan tietää, ovatko hänen herätessään ihmiset ympärillä ystävällisiä tai onko hänet ehkä jätetty yksin hänen nukkuessaan. Silloin lapsen tunnekokemus nukkumiseen liittyen on pelko ja avuttomuus, turvattomuus. Tätä kautta haemme vanhempien kanssa keinoja; mitä turvaton ja pelkäävä lapsi (sijais)vanhemmilta tarvitsee? Sanoitan ääneen sekä lapsille että vanhemmille: aikuisten tehtävä on auttaa eri-ikäisiä lapsia myös tunneasioissa.

Toinen arkinen esimerkki sijaisperheissä ovat hyvin tavalliset syömiseen liittyvät vaikeudet (herkkujen varastaminen, syömiseen piilotteleminen, ruuan riittävyysvarmistaminen). Meidän ei tarvitse tietää tarkalleen, mitä vaikeita kokemuksia lapsella on syömiseen liittyen, onko hän elänyt nälässä tms, kun tiedämme hoidon laiminlyöntiä olevan usein eri syistä sijoitetuilla lapsilla. Lapsen käytös viittaa siihen, että joka tapauksessa syöminen on voimakas tunnekokemus, hakeepa hän sillä turvaa tai täyttää jotain aika pohjatonta vaillejäämistä tai mitä tahansa. Tämä voimakas tunnekokemus on lapselle vaikea ja vanhemman tehtävä on auttaa tunnesäätelyssä: onko vanhemman tehtävä tässä kohtaa ennemminkin rauhoittaa ja auttaa vähentämään tunnepitoisuutta? Tähänkin tilanteeseen sopii vanhemman asenne, jota hän välittää lapselle: mi-

nä autan sinua, haluan sinulle hyvää, aikuinen hoitaa lasta.

Kuvion 1 kolmio on muokkautunut käytännön työssä etsiessämme väkivaltatyön ja arkiauttamisen malleja yhdessä sijaisvanhempien kanssa. Takana on kuitenkin teoreettinen ajattelu ja tutkimustieto vanhemmuuden mentalisaatiokyvystä. Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa tarkoittaa vanhemman kykyä pohtia lapsensa kokemusta ja tunnetta erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Se tarkoittaa halua kurkistaa lapsen ilmiä käyttäytymisen taakse. Se ohjaa pohtimaan, mitä lapsi kokee, kun hän toimii. Lisäksi se auttaa miettimään vaihtoehtoisia selityksiä käyttäytymiselle. Mentalisaatiokykyyn fokusointi siirtää huomion painopisteen käyttäytymisestä kokemukseen. (Pajulo & Pyykkönen 2012, 71.)

Mentalisaatiokykyyn kuuluu toisen ihmisen tunnetilaan samaistumisen ja affektin lisäksi tunteiden ja kokemuksen tietoinen pohdiskelu ja säätely. Mentalisaatio prosessina kohdistuu siis sekä itseen että toiseen ihmiseen: kokemusten ymmärtämiseen ja pohdintaan mielen tilojen ja käyttäytymisen välisestä vuorovaikutuksesta. Mentalisaatio toimii suojana elämän hankalissa tilanteissa. Jos ihmisen mentalisaatiokyky toimii, hän kykenee esimerkiksi kuvittelemaan, mistä syystä toinen on vihainen ja muistamaan tilanteet, jossa toinen ei ollut vihainen. Jos taas mentalisaatio ei toimi, toisen vihaisuus voi olla musertavaa ja vaikuttaa ikuisesti kestävältä tilalta. Lapsen mentalisaatiokyky kehittyy varhaisessa vuorovaikutuksessa ja hoivaympäristössä. Lapsen oma mentalisaatiokyky voi kehittyä vain, jos vanhemmilla on riittävä mentalisaatiokyky. (Pajulo & Pyykkönen 2012, 73.)

Sijoitetun lapsen empaattinen vanhemmuus edellyttää sijaisvanhemmalta hyvää mentalisaatiokykyä. Onnistuneen sijoituksen edellytyksenä on myös vanhemman halu kehittää reflektiivistä kykyään suhteessa juuri tähän lapseen, hänen kehitysvaiheeseensa. Tästä myös arkiauttamisessa on kysymys: vanhempi ei voi pelkästään odottaa, että joku ammattilainen muuttaisi tuon lapsen helpompihoitoiseksi. Hänen itse on pystyttävä kohtaamaan kykynsä ja heikkoutensa, oltava valmis muuttamaan omaa suhtautumistaan tai käytöstään. Vuorovaikutus on kahdensuuntaista lapsen ja aikuisen välillä, mutta vastuu vuorovaikutuksesta ja sen muutoksesta on aina aikuisella.

Väkivaltatyötä arjessa

Jaan lapsen arkiauttamisen tavat sijaisperheessä kahteen pääluokkaan: arjessa tapahtuvaan väkivaltatyöhön ja kiintymyssuhteen syntymisen auttamiseen. Jako on teoreettinen, sillä perheen arjessa väkivallan vaikutukset näkyvät lap-

sisä monin eri tavoin, ”mylläkkää aamusta iltaan”, ja siten myös auttaminen on hetkessä kiinni olemista (ks Repo 2010; Husu 2012.)

Arkiauttaminen väkivaltatyönä lähtee lapsilähtöisestä ajatuksesta, että sijoitettulla lapsella on oikeus puhua kokemastaan väkivallasta tai muista vaikeuksista kokemuksistaan ja hänellä on oikeus saada apua muistojensa kanssa elämiseen. Tällöin voimme ajatella, että lapsella on oikeus kertoa ja tulla kuulluksi myös arjessa, juuri silloin kun muistot tunkevat mieleen. Tämä ei tarkoita sitä, että sijaisvanhemman pitäisi olla terapeutti, vanhemmuus riittää, eikä arkiauttaminen poista lapsen oikeutta myös ammatilliseen psykoterapeuttiseen apuun.

Väkivaltapuhe arkiauttamisena

Joskus tapaan sijaisvanhempia, joiden esteenä väkivallan puheeksiottamiseen lapsen kanssa on tunne siitä, että väkivalta ja sen kokemus pitäisi pystyä jotenkin ”ratkaisemaan”, saada saman tien kokemus pois lapselta. Tästä ei tietenkään ole kysymys: vanhemman tehtävä on auttaa lasta kuuntelemalla lapsen mielessä olevia asioita tai muistoja, olivatpa ne kuinka vaikeita tahansa. Lapsen väkivaltakokemusten tunnistamisella ja puheeksiottamisella, lapsen kuulemisella, ei ole merkitystä vain lapselle, vaan sillä voi ajatella olevan myönteistä vaikutusta myös vanhemmuuteen: ymmärrys lasta kohtaan lisääntyy, mikä taas helpottaa pyrkimyksessä kohti empaattista vanhemmuutta.

Yksinkertaistaen voi sanoa, että sijaisvanhempi voi puhua lapsen kanssa hänen kokemuksistaan osana arkitilanteita, kun siihen tuntuu tarjoutuvan sopiva tilanne. Tällöin on tärkeä osoittaa, että mitkään asiat eivät ole aikuiselle liian vaikeita kuulla – tämä on tietysti haaste vanhemman omien tunnereaktioiden takia: ei ole helppo kuulla lapsen kertovan kokemuksista, mitä kenenkään lapsen ei pitäisi joutua kokemaan. Väkivaltakokemuksista puhuminen vaatii vanhemmalta sensitiivisyyttä:

- Et voi olla tungetteleva, utelias tai vaatia lasta puhumaan, jos hän osoittaa olevansa siihen haluton
- Voit osoittaa olevasi valmis kuulemaan, jos lapsi on valmis kertomaan
- Olet valmis kuulemaan tarinaa ehkä vain pieninä osina
- Kysy suoraan: ei kannata jäädä odottamaan, että lapsi tekee aloitteen.
- Jos tiedät jo jotain lapsen kokemuksista (sosiaalityöntekijän kautta, asiakirjoista ym), kerro lapselle, mitä tiedät. Lasta auttaa, että ”tuo aikuinen tietää”. On silti paljon, mitä et tiedä ja mistä olisi tärkeää kuulla; miten lapsi on

kokenut tapahtumat, mitä hän ajatteli ja tunsi, tulevatko asiat hänen mieleensä usein jne.

- Voit kysyä lapsen kokemuksista yksinkertaisilla kysymyksillä osana arkittilannetta (onko joku satuttanut sinua? oletko joskus nähnyt, kun jotakuta toista lyödään?)
- Väkivallasta voi puhua ilman väkivalta – sanaa (mitä tapahtuu, kun joku perheessäsi suuttuu? pelkäätkö tilanteita, kun sinulle ollaan vihaisia?)
- Tartu lapsen vihjeisiin väkivaltakokemuksistaan.
 - Vihje voi olla sanallinen (”tunnen yhden lapsen joka ...”, lapsi kysyy sijaisvanhemmalta, eikö tämä lyö koskaan vaimoaan / miestään)
 - tai käytökseen liittyvä (lapsi suojautuu kun aikuisen ääni kohooa). Kysy lapselta vihjeen perusteella tarkennusta.
 - Lapsen tahdissa voi kulkea myös puhumalla ensin siitä ”yhdestä lapsesta”, jolle oli käynyt jotain jne.
- Kerro lapselle, että häntä on kohdeltu väärin, kenenkään ei pitäisi satuttaa häntä. Jos satuttaja on ollut vanhempi tai muu perheenjäsen, on tärkeää kuitenkin, että et tuomitse ihmistä vaan väärän teon. Väkivallan tekijä on samaan aikaan myös lapselle tärkeä ihminen ja hänellä on oikeus rakastaa häntä.

(muokattu mm. Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset 2008; Oranen & Keränen 2006; Cooper & Vetere 2005.)

Väkivaltapuheen rinnalla tarvitaan vakauttavaa puhetta, joka palauttaa lapsen muistoistaan ja menneestä ”tässä ja nyt” -tilaan, jossa ei ole mitään vaaraa eikä uhkaa: ”tuo mitä kerrot, on surullista / on mahtanut olla pelottavaa (tunteen reflektointi, empatia), täällä meillä aikuiset eivät satuta ketään, me hoidamme sinua”. Vaikeista kokemuksista puhuminen tai niistä kuuleminen toisen kertomana on lapselle rankkaa ja tuo turvattomuuden taas lähelle. Lapsi voi kertoessaan palata mielessään hyvinkin intensiivisesti siihen aikaan ja paikkaan, missä väkivalta on tapahtunut. Siksi voi olla tarpeen auttaa hänen mielensä myös palautumaan tähän hetkeen ja paikkaan; ”olemme nyt täällä meidän kotona, sinun huoneessasi, meidän perheessä kukaan ei satuta sinua eikä muita”.

Sijaisvanhemmat tuovat esille myös sen puolen, kun lapsi puhuu omista kokemuksistaan mitä vain, kenelle vain ja milloin vain. Muut lapset sekä perheessä että lapsen ympäristössä voivat olla hämillään eikä aikuistenkaan ole helppo suhtautua kuulemaansa. Tällöin sijaisvanhemman tehtävä voikin olla ohjata lasta puhumisessa oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa: aikuisen tehtä-

vä on auttaa lasta tässäkin sekä tunnesäätelyyn että käyttäytymisen säätelyyn liittyvässä asiassa. Tällaisessa tilanteessa voi olla kyse traumatisoituneesta puheesta; lapsi toistaa samaa kertomusta, kuin paikalleen juuttunut levy, mutta kertominen ei ole hoitavaa eikä helpota hänen oloaan. Sijaisvanhempi arki-auttajana voi silloin yrittää saada puhetta juuttuneesta levyn kohdasta uusille urille tai tarjota vaihtoehtoja korjaavaa kertomusta; ”mitä sinä silloin ajattelit, jos joku nyt yrittäisi satuttaa sinua, minä kyllä estäisin sen jne.” (tästä ks. Becker-Weidman & Shell 2008)

Väkivaltapuheeseen lapsen kanssa liittyy luottamuksen ja tarpeenmukaisen tiedonkulun pulma: sijaisvanhempi ei lähtökohtaisesti voi luvata vaitioloa lapselle, koska tilanne voi vaatia puhumista jollekulle muulle. Tähän liittyy tärkeä kysymys puhumisen turvallisuudesta: onko lapsen turvallista puhua esimerkiksi syntymävanhempiensa väkivaltaisuudesta? Esimerkiksi tapaamistilanteisiin liittyvä väkivalta tai sen uhka on asia, jota ei voi jättää lapsen ja sijaisvanhemman väliseksi asiaksi. Tähän, kuten koko väkivaltateemaan liittyy yleistäen ohje sijaisvanhemmille: älä jää asian kanssa yksin. Lapsen kokemasta väkivallasta kannattaa puhua hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa, koska sijaisvanhemman vastuulla ei voi olla muu kuin arjessa lapsen auttaminen. Sijaisvanhempi voi pyytää myös syntymävanhemman mukaan lapsen elämäntarinan rakentamiseen, vaikeat kokemukset mukaan lukien. Välttämättä tässä alkuun pääseminen ei onnistu suoraan eikä ole sijaisvanhemman tehtävä, mutta sosiaalityöntekijän työnkuvaan se kuuluu.

Väkivaltatietoisuus

Sijaisvanhemmalla tulisi olla mahdollisimman hyvä väkivaltatietoisuus, tai hänen tulisi yrittää parantaa sitä, jotta hän voisi vanhempana mahdollisimman hyvin vastata kaltoinkohdellun lapsen tarpeisiin. Yleisesti väkivallasta tiedon hankkiminen on tärkeä pohja; mikä kaikki on väkivaltaa, miten se voi vaikuttaa lapseen ja aikuiseen. Väkivaltatietoisuutta on myös sen näkeminen, että koetulla väkivallalla on pitkäaikaiset vaikutukset lapseen. Sijaisvanhemman arki-auttamisen pohjalla on hänen kykynsä ja valmiutensa tunnistaa ja huomata väkivallan vaikutuksia lapsessa.

Tietäminen on myös tietämistä juuri tämän lapsen kokemuksista mahdollisimman paljon. Useimmiten sosiaalityöntekijät kertovat sijoitusvaiheesta lapsesta kaiken etukäteen tiedossa olevan; tällä hetkellä lienee jo historiaa, että tietoa ei siirretä joko salassapitovelvollisuuden vuoksi tai ajatellen lapsella olevan oikeus aloittaa sijaisperheessä ”puhtaalta pöydältä”. Silti sijaisvanhemmil-

la on usein kokemus, että lapsesta ei ole kerrottu juuri mitään. Kyseessä lienee oikean tiedon oikea-aikaisesta siirtämisestä: kun sijaisvanhemmat eivät vielä tunne lasta, tiedolla ei ole tarttumapintaa vanhemman kokemuksissa eikä se siis jää mieleen. Tietoa kannattaa kysyä aina uudestaan, silloin kun sen tarve on ajankohtaista.

Osa sijaisvanhempien ”tietämättömyydestä” sijoitetun lapsen elämästä on mielestäni myös arkuutta ajatella arkijärjellä. Tällä tarkoitan esimerkiksi tilannetta, että huostaanoton syistä on tiedossa molempien vanhempien huumeidenkäyttö ja äidin masennus. Sijaisvanhemmat ajattelevat, että he eivät tiedä mitään lapsen kokemuksista, vaikka heillä on tiedossa lapsen aliravitseminen huostaanoton hetkellä. Millaista vanhemmuuden puutetta tai heikkoutta ylipäättään huumeidenkäyttö tuo tullessaan tai millaisen vanhemman pieni vauva näkee masentuneessa äidissä, joka ei jaksa hoitaa? Meidän ei ole aina mahdollista eikä tarpeenkaan ihan tarkkaan tietää yksityiskohtia ja silti tiedämme paljon lapsen elämästä.

Yksi osa väkivaltatietoisuutta on myös tunnistaa väkivallan vaikutukset itseen. Lapsen väkivaltakokemukset, jotka hän tuo mukanaan perheeseen, vaikuttavat vanhempaan. Vanhemmuus ei olisi ollenkaan niin vaativaa, jos väkivalta ei olisi niin tunnetasolla kuormittavaa. Kuormitus tulee sekä empaattisesta suhtautumisesta ja mahdollisesta sijaistraumatisoitumisesta että tilanteesta, jolloin tunteet kääntyvät kielteisiksi lasta kohtaan. Esimerkiksi stressitilanteessa voi olla todella kuormittavaa kestää lapsen ”epäkiitollisuus”, jos sijoitetun lapsen vuorovaikutusmalli sattuu olemaan turvaton ristiriitainen kiintyminen ja hän sekä takertuu hoivaajaan että hakee kielteisillä tavoilla huomiota.

Juuri väkivaltaa kokenut lapsi voi myös herättää pintaan sijaisvanhemman oman koetun väkivallan joko lapsuudessa tai aikuisena. Lapsi osuu juuri siihen kohtaan vanhemmassa, vaikka muuten asia ei olisi ollut ajankohtainen eikä väkivaltakokemus ole aktivoitunut muissa ihmissuhteissa pulmana. Tämän tunnistaminen itsessään ei ole itsestään selvää; vanhempi voi olla ymmällään siitä, miksi juuri tämän lapsen kanssa on vaikeaa tai tähän lapseen ei rakastu samalla tavalla kuin omiin tai muihin sijoitettuihin lapsiin. Omat väkivaltakokemukset voivat olennaisesti vaikeuttaa vanhemmuutta ja sijaisvanhempi voi tarvita apua sekä itselleen että vuorovaikutukseen lapsen kanssa.

Vielä yksi osa sijaisvanhemman väkivaltatietoisuutta on tietoisuus, että väkivaltataustaisen lapsen kanssa riski omasta väkivaltaisuudesta kasvaa. Yksi osa tästä riskistä tulee lapsesta itsestään: lapsi toistaa sitä käyttäytymisen mallia, joka on ollut osa väkivaltaista perhesysteemiä. Siinä voi olla mukana myös

lapsen kiintymystrauma: lapsi ei kiinny ja samalla häneen on vaikea kiintyä ja häntä on vaikea rakastaa. Perheen vuorovaikutuksessa tämä tulee esille myös siten, että iso osa vanhempien jaksamista tavallisesti lasten kanssa perustuu varmasti lapselta tulevaan ”palkkioon”; lapsen hymy, tyyntyminen häntä rauhoitellessa, turvautuminen vanhempaan jne, vuorovaikutuksen myönteinen palaute. Kun tämä myönteinen puuttuu vuorovaikutuksesta, mistä vanhempi silloin saa jaksamisensa? Riski omaan kaltoinkohtelevaan käytökseen lasta kohtaan kasvaa. Omat väkivaltakokemukset käsittelemättöminä ovat osa tätä riskin lisääntymistä.

Auta lasta kiintymään ja samalla autat itseäsi

Lapsi, joka on joutunut elämään liikaa omassa varassaan, on luonut itselleen suojakeinokseen mallin, että hänen itse pitää hallita kaikki ja päättää kaikesta. Hänen kokemusmaailmassaan aikuiset ovat ennalta arvaamattomia ja ainakin joskus vaarallisia; tällöin hänen on loogista toistaa oppimaansa käytös-mallia myös sijaisperheessä. Tai vastaavasti, jos lapsi on oppinut, että aikuisen huomion saa vain satunnaisesti, on varmintä pitää aina mahdollisimman suuri meteli itsestään ja varmistaa huomion saaminen. Tai lapselle edullisinta on ollut opetella olemaan siten, että hän herättää mahdollisimman vähän kenenkään huomiota eikä ainakaan aiheuta harmia tai vaivaa kenellekään. Näissä käyttäytymisen malleissa on kyse pohjalla olevista kiintymysmalleista, jotka vaikuttavat lapsen käytökseen ja hänen vuorovaikutussuhteisiinsa kaikkien ihmisten kanssa. (lapsen kiintymysmallit ks. mm. Gerhardt 2008, 33; Järnberg & Booth 2003).

Vaikeimmillaan lapsella ei ole oikein mitään pysyvää kiintymisen mallia ja silloin puhutaan jäsentymättömästä, disorganisoituneesta kiintymyksestä. Vaikea vaille jääminen varhaisessa lapsuudessa tai väkivallan sävyttämä vuorovaikutus ensimmäisen ikävuoden aikana johtaa kiintymystraumaan, jolloin lapsi tarvitsee sekä terapiaa että apua arjessa. Myös sijaisvanhemmat tarvitsevat apua arjessa selviytymiseensä ja apua pystyäkseen auttamaan lasta. (kiintymystraumasta ks mm. Hughes 2010; Becker-Weidman & Shell 2008).

Sijoitettuna elävällä lapsella haaste on luoda suhde uusiin aikuisiinsa, kun hänen kokemuksensa voi olla, että aikuisiin ei voi eikä kannata luottaa. Lapsi tarvitsee kuulemista monella tavalla ja tasolla. Hän on esimerkiksi voinut valita ”muistamattomuuden linjan” suhteessa menneisyyteensä (Rautio 2004,66), ja sijaisperheen arjessa tätä linjaa täytyy voida murtaa pikkuhiljaa.

Arkiauttaminen käyttäytymisessä ja tunnetasolla

Vanhemman asenne lasta kohtaan voi olla hoitava, vuorovaikutukseen houkuttava ja turvallisuutta luova. Asenne on ratkaisevan tärkeä pyrittäessä tukemaan turvallista kiintymystä: asenne välittää vanhemman rakkauden, ilon, lämpimän ja rohkaisevan suhtautumisensa. Asenne ilmenee vanhemman äänensävyinä ja ydintunteena ja se kertoo lapselle, miten vanhempi kokee hänet. Tästä asenteesta käytetään lyhennettä PACE -asenne, joka tulee englanninkielisistä sanoista playfulness – leikkisyys, acceptance – hyväksyntä, curiosity – utelaisuus ja empathy – empatia. (Hughes 2011, 87 - 88.)

Turvallisuuden luominen lapselle vaatii aikuiselta aktiivisesti tekoja. Koska väkivalta- ja kaltoinkohtelu ovat voineet vaikuttaa lapsen kehitykseen monella eri kehityksen alueella, tarvitaan myös monenlaista arkiapua lapsen tunteiden säätelyn ja käyttäytymisen säätelyn tueksi. Tavoitteena on antaa lapselle säännöllisesti välittämisen viestiä: aikuinen auttaa kaikin tavoin, ”minä haluan auttaa sinua”. Säännöllinen arkirytmä ja säännölliset aikataulut tuovat turvaa ja auttavat lasta, jolla on käyttäytymisensä säätelyssä pulmaa. Usein väkivaltaa kokeneella lapsella on epätasaisuutta kehityksessään: jollain alueella lapsi saattaa toimia ikätasoisesti tai sen yli, mutta monella alueella hän toimii pienemmän lapsen tavoin. Turvallisuuden luominen on myös toistuvaa auttamista niissäkin asioissa, missä tavallisesti sen ikäinen lapsi selviytyy yksin (pukemisessa, hygieniassa, nukahtamisessa). Silloin kannattaa vahvistaa sanallisesti tekojaan; ”äiti auttaa”, ”isi auttaa sinua”.

Arkiauttamista voi tarjota lapselle myös antamalla tietoa väkivallasta, huostaanotosta tai sijoitettuna lapsena elämisestä lapsen omalle kielelle muutettuna. Yksi selkeä ja miltei jokaista sijoitettuna elävää lasta koskettava informaatio on, että väkivalta lasta kohtaan tai aikuisten välillä samoin kuin huostaanottoakaan eivät ole lapsen syytä eivätkä ole riippuneet siitä, minkälainen lapsi hän on ollut. Tietoa kannattaa antaa lapselle miltei iästä riippumatta siitä, että esimerkiksi painajaiset, muut pelot, mahakivut tai muut kehon reaktiot ovat normaaleja reaktioita epänormaaleihin tilanteisiin. Oireet tai päälle jääneet tuntemukset kertovat siitä, että lapsen kokemus on ollut ylivoimainen hänelle eikä lapsi itse ole hullu tai epäonnistunut. Sijoitettuna lapsena elämiseen voi liittyä monenlaista tiedon tarvetta. Erään 5-vuotiaan lapsen kanssa oli tarpeen selvittää, ”kenen masusta hän on syntynyt”. Käsittely ei ollut vain tiedollista, vaan myös tunneasiana: kateus ja pettymys siitä, että hän ei ollut syntynyt saman äidin masusta kuin sijaissisarukset.

Kaltoinkohtelu vauvavaiheessa on saattanut vaurioittaa lapsen biologista

kehitystä, mm. kivuntuntemusta, tai koettu väkivalta on vaikuttanut lapsen kehon kokemukseen ja hänen itsetuntoonsa. Lapsen puutteelliseen tai poikkeavaan kivuntuntemukseen voi ainakin koettaa hakea arkiavun keinoja. Vanhempi voi huomioida kipua erityisesti tarjoamalla hoivaa ja lohdutusta, yrittäen ehtiä lapsen edelle; jo ennen lapsen mitään reagointia tai vaikka kolaus olisi kuinka pieni tahansa, sijaisvanhempi voi tarkistaa pipit ja hoitaa niitä, vaikka vähän varalta. Samoin nukkumaanmenorituaaleihin voi liittää pipien hoitamisen ihovoiteella tai muuten tarkistamalla. Näin vanhempi antaa samanaisesta monta tärkeää viestiä lapselle: aikuinen haluaa hoitaa ja myös hoitaa lasta; ei ole samantekevää, sattuko lasta, vaan hän on arvokas lapsi ja hänen tuntemuksillaan on väliä. Kaltoinkohdeltua kehoa kannattaa myös ihaila (vahvat kädet, taitavat jalat, kiiltävät hiukset, tähtisilmät jne), mikä ei ole kovinkaan luonteenomaista meidän perhekulttuurissamme, mutta lapsi tarvitsee korjaavaa kokemusta kehon rajojen rikkomiseen. (Hughes 2010; Hughes 20112; Järnberg & Booth 2003.)

Usein kaltoinkohdeltu lapsi tarvitsee apua tunnesäätelyynsä. Tunnesäätelyssä auttaminen on varhaisen kiintymyssuhteen yksi perustehtävä (rauhottelu, lohdutus), ja jos lapsella tämä alue on saanut vain vähän tukea, hänellä on jatkuvasti ongelmia tunteidensa tunnistamisessa, kestämisessä ja ilmaisemisessa. Jo tunteiden nimeäminen, sanojen antaminen lapsen ololle voi olla yksi arkiavun keino sijaisvanhemmilla. Samalla vanhemman tietenkin täytyy hyväksyä lapsen tunteet, jotta niitä voi tutkailla, arvailla piilossa olevaa tunnetta ja antaa niille nimiä. Kun lapsella ei ole vielä sanoja omille oloilleen, vanhempi voi puhua lapsen puolesta ja antaa siten omalla puhumisellaan mallin lapselle. Kuitenkaan vanhemman ei tarvitse ”tietää” ja puheella voi myös kysyä kysymyksiä (”mitä ajattelet?”) enemmän kuin antaa vastauksia.

Käyttäytymisen säätely on myös ongelmallista etenkin lapsilla, jotka ovat traumatisoituneet kiintymyksessään. Yksi tavallinen keino lapsen käyttäytymisen ohjaamisessa meillä on jäähyenkkiseuraamus, mikä monille lapsille toimiikin hyvin. Kuitenkin lapselle, joka on liian omassa varassaan kasvanut, se saattaa aiheuttaa vain toiston yksin pärjäämisestä ja itse omana apunaan olemisesta. Kun lapsi ei ole vielä kiintynyt sijaisvanhempaansa ja hänellä on pulmia vuorovaikutusmallissaan ylipäättään, suositeltavampaa on ”time out”-seuraamuksen sijaan toteuttaa ”time in”-seuraamus. Silloin sijaisvanhempi ottaa raivoavan lapsen syliinsä tai ihan viereen ja pitää aivan lähellä kerton samalla sanallisesti auttavansa lasta rauhoittumaan. Lapsen ei tarvitse yksin voittaa raivarioloaan, vaan hän saa vanhemmalta siihen apua. (Becker-Weidman 2009.)

Auta lasta kiintymään

Kun etsimme sijaisvanhemman keinoja arkiauttamiseen kiintymyksen saralla, voimme käyttää mallina sitä hyvää turvalliseen kiintymykseen johtavaa hoi-vaavaa vanhemmuutta, mihin kaikilla lapsilla olisi oikeus ja mihin useimmat vanhemmat pystyvät ”luonnostaan” riittävästi. Tiedämme toki, että luonnos-taan tällainen vanhemmuus ei synny, vaan siinä ovat mukana mm. omat lap-suuden kokemukset, oma kiintymyshistoria muutenkin sekä olosuhteet, mi-hin lapsi on syntynyt ja missä lasta hoitaa. (ks mm. Sinkkonen 2004; Hughes 2011.) Väkivaltaa kokeneen lapsen ei ole helppo kiintyä eikä häneen aina ole helppo kiintyä, joten vanhempi tarvitsee aktiivista otetta ja keinoja vuorovai-kutukseen houkuttelemiseksi; se ei synny itsestään. Samalla, kun vanhempi auttaa lasta, hän tulee auttaneeksi itseään kiintymään lapseen. Kun sinulla on halu rakastua lapseen ja teet rakastavia tekoja, autat rakkautta syntymään.

Lapsi saa turvallisen alun kasvulleen ja kiintymykselleen, kun häntä hoide-taan ennalta arvattavasti ja lohdutetaan ja rauhoitetaan eli autetaan hänen tunnesäätelyssään. Pikkulapsen itku saa vanhemman etsimään syytä lapsen pahalle ololle. Vanhempi tarkistaa, onko lapsella nälkä tai jano, täytyykö vai-pa vaihtaa, kantaa olkaansa vasten mahdollisten mahavaivojen helpottami-seksi, rauhoittaa lasta juttelemalla ja myös fyysisesti koskettamalla. Jos vau-van olo ei ole helpottanut, vanhempi jatkaa syyn etsimistä. Moinen sinnikkyys on tarpeen myös isompien lasten pahan olon selvittämisessä ja auttamisessa, yrittämisen ja etsimisen kautta. Viesti lapselle on selvä sekä ko pikkuvauvan esimerkissä että sijoitetun lapsen kanssa; minä haluan auttaa sinua, minä kär-sin siitä, jos en osaa heti auttaa.

Kosketus on ensisijainen pikkuvauvan kontakti ulkomaailmaan ja tärkeä kiintymyksen synnyssä. Myös sijoitetun lapsen kiintymykseen auttamises-sa kannattaa koskettaa paljon. Vaikka lapsi ei hyväksyisikään kosketusta heti, kannattaa hakea tapa, miten voi tämän lapsen kanssa edetä pikkuhiljaa, mutta sinnikkäästi. Voimakas keinuva liike rauhoittaa lasta. Esimerkiksi sylissä kei-nutus ehkä lempilaulua hyräillen tai laulaen, lauluäänestä riippumatta, sopii hyvinkin isoille lapsille eikä tässäkään kohtaa voi miettiä, minkä ikäiselle mi-käkin on sopivaa.

Katsekontakti ja hymy ovat helpot ajatella pienen vauvan kohdalla; nostam-me vauvan kasvojemme eteen, katsomme häntä, hymyilemme ja puhumme vauvasuuntautuneella äänellä. Samaan hyvää vuorovaikutusta synnyttävään katseeseen ja hymyyn on vaikea päästä esimerkiksi 8-vuotiaan vilkkaan vält-televän tai vastustavan lapsen kanssa, mutta yhtä tarpeen se on hänellekin.

Lempeästä ja lämpimästä katseesta lapsi lukee sen, onko hän arvokas. Jo vauva pystyy erottamaan vauvasuuntautuneen äänen, mikä meillä on silloin kun keskitymme vauvaan, ja hän pystyy myös erottamaan äidin äänestä pelon ja vihan. Väkivaltaa kokenut isompi lapsi voi olla erityisen tarkkaavainen erottamaan äänensävyt ja kiintymyksen synnyn kannalta sijaisvanhemman aito kiinnostus lapseen on välttämätön.

Arkiauttamisessa yksi elementti on suun kautta annettavan hyvän tarjoaminen lapselle. Perushiilihydraatit auttavat luomaan turvallista suhdetta; ”minä tarjoan sinulle hyvää, minä tiedän mitä sinä tarvitset”. Perusruokailu on tärkeä asia, mutta lapselle voi olla tarpeen välillä antaa ekstrapaa, esimerkiksi ruokaa tai hedelmiä olisi kodissa usein tarjolla. Keskusteluissa sijaisvanhempien kanssa olemme miettineet hyvän tarjoamista kokeiltavana keinona esimerkiksi silloin, kun äidistä irrottautuminen on vaikeaa vaikkapa kaupassa käynnin ajaksi.

Tärkeä asia arjessa on hauskan pitäminen yhdessä lapsen kanssa. Lapsi saa kokemuksen, että vanhempi nauttii hänen kanssaan olemisesta, siis hänestä itsestään. Kenellepä tuo kokemus ei olisi tarpeellinen ja hyvää tekevä?

Kaikki lapsen erityinen huomioiminen ja ymmärryksen hakeminen häneen saa sijaisvanhemmat joskus varovaiseksi tai vastarintaankin: haetaanko tässä sellaista vanhemmuutta, jossa huonosta käytöksestä ei saisi olla seuraamuksia tai aina pitäisi vain ”ymmärtää”? Ei haeta. Hyvään kiintymyskeskeiseen vanhemmuuteen kuuluu aikuisjohtoisuus; perheessä aikuiset päättävät aikuisten asioista ja isosta osasta lastenkin asioita. Lapsen käytöksen ymmärtämisen lisääminen ei tarkoita, että mitä tahansa käytöstä saisi hyväksyä. Nimenomaan lapsi tarvitsee ei-toivotulle käytökselleen loogiset seuraamukset, jotka ovat mielellään yhteydessä tehtyyn tekoon ja joiden noudattamisen aikuinen valvoo. Onnistuminen tässä tuo lapselle tärkeää onnistumisen kokemusta. Rajojen asettaminen on osa hyvää kasvattamista myös sijoitetun lapsen kohdalla. (tämän kappaleen asiat muokattu mm.: Järnberg & Booth 2003; Becker-Weidman & Shell 2008; Tuovila 2008.)

Lopuksi

Lastensuojelun sijoituksen tavoite on turvata hyvät olot, kasvun ja tasapainoisen kehityksen edellytykset lapselle sekä emotionaalisesti että fyysisesti. Perhesijoituksella on aina vielä aivan oma sävynsä; lapsen oikeus perheeseen on vahva. Lapsen kokemukset perheestä tai perheeseen kuulumisesta eivät kuitenkaan synny ilman muuta: väliaikaisuuden leima voi olla lapsen mielessä

pitkään eikä perhesijoitus takaa pysyvyyttä tai jatkuvuutta lapsen elämässä (Hämäläinen 2012). Sijaisvanhemmat tarvitsevat keinoja pystyäkseen aktiiviseen sijoitetun lapsen auttamiseen. Samalla sosiaalityöltä vaaditaan aktiivista otetta sijaisvanhempien vanhemmuuden ja siinä jaksamisen tukemiseen.

Käytetty kirjallisuus

Becker-Weidman, Arthur & Shell, Deborah, toim (2008) *Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityopsykoterapia traumaperäisen kiintymyshäiriön hoidossa*. Tampere:PT-kustannus

Becker-Weidman, Arthur (2009) DDP-peruskurssi, luentomateriaali 9.-12.11.2009. Tampere. Julkaisematon.

Cooper, Janette & Vetere, Arlene (2005) *Domestic Violence and Family Safety: A systemic approach to working with violence in families*. London: Whurr Publishers Ltd

Gerhardt, Sue (2008) *Rakkaus ratkaisee. Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehittymiselle*. Helsinki: Edita

Heino, Tarja (2007) *Keitä ovat lastensuojelun uudet asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana*. Stakesin työpapereita 30. Elektroninen aineisto: <http://www.stakes.fi/verkkojulkasiut/tyopaperit/T30-2007-VERKKO.pdf> (luettu 9.3.2012)

Holmberg, Tiina & Hakkarainen, Pirjo, toim. (2002) *Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli*. Ohjaajan käsikirja. Jyväskylä: Lastensuojelun erityisosaamisen keskus.

Hughes, Daniel A.(2010) *Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa*. Tampere: PT-Kustannus.

Hughes, Daniel A. (2011) *Kiintymyskeskeinen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen*. Tampere: PT-Kustannus

Huovinen, Anu (2012) *Lapsi väkivallan kokijana*. Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) *Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry, 13-14.

Husu, Eija (2012) ”Ne kokemukset on siellä ja ne näkyy nyt tässä elämässä”. Sijoitettujen lasten väkivaltakokemusten kohtaaminen sijaisperheessä. Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) *Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry, 39-54.

Hämäläinen, Kati (2012) *Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.

Järnberg, Ann M. & Booth, Phyllis B. (2003) *Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja*. Psykologien Kustannus Oy.

Kiiskinen, Pirjo & Eskelinen, Tuija (2010) *Narratiivisuus SILTA-työssä merkityksen, tunteiden ja eheytyksen näkökulmasta*. Teoksessa Pirjo Kiiskinen ja Tuija Eskelinen (toim.) *Iskä, äiskä, omahoitsu ja mä siltaa rakentamassa*. Käsikirja sijaishuollon ammattilaisille. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja n:o 18., 35-39.

Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Niina (2012) *Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa*. Teoksessa Jari Sinkkonen ja Mirjam Kalland (toim.) *Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja niiden suojeleminen*, 71 – 94.

Rautio, Paula (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” - kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapin yliopisto, sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus, Lapsi- ja nuorisososiaalityö –erikoisala, lisensiaatin tutkimus. Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen. Julkaisusarja numero 2.

Repo, Pirkko (2010) Sijaisvanhempien kokemusta etsimässä – mitä väkivaltaa kokenut lapsi tuo sijaisperheeseen. Opinnäytetyö, sosionomin koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Elektroninen aineisto: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2010121017817>

Sinkkonen, Jari (2004) Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Annlis Söderholm et al. (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 75-86.

Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Perhehoito. Jari Ketola, toim. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-Kustannus, 29-75.

Vaattovaara, Virpi & Maula, Raija (2010) ”Ettei joudu silleen yllättäen vaan johonkin”. Lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 14.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 286. Jyväskylän yliopisto. Elektroninen aineisto: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream> (luettu 9.3.2012)

SIOITETTujen LASTEN SYNTYMÄVANHEMMAT JA VÄKIVALTATYÖ

Eeva Immonen

Tuuli oli nyt vastassa ja Nasun korvat liehuivat päässä kuin liput kun hän ponnisteli eteenpäin, ja tuntui että oli kulunut monta tuntia ennen kuin hän sai korvansa Puolen Hehtaarin Puiston suojaan ja ne nousivat taas pystyyn kuuntelemaan hieman hermostuneesti myrskyn ulvontaa puiden latvoissa.

”Ajatteles, jos joku puu kaatuisi kun me olemme sen alla!”

”Ajatteles, jos ei kaadu”, sanoi Puh pitkään harkittuaan.

Nalle Puhin satulipas (2001)

Nasun ja Nalle Puhin keskustelu voisi olla yksi kuvaus hankkeessa tehdystä väkivaltatyöstä sijoitettujen lasten syntymävanhempien kanssa. Nasumainen huolestuneisuus on tavallista väkivaltaa kokeneille. Väkivallan kokeminen synnyttää uskon siihen, että jos jotain pahaa voi tapahtua, se tapahtuu. Työntekijän tehtävä on luoda uskoa siihen, että voi se paha jäädä tapahtumattakin.

Kari Hallikainen (2012), VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry:n Jussi-työntekijä, kirjoitti blogikirjoituksessaan:

”Pitäisi olla riittävästi tilaa erilaisille puhumisen tavoille – olemisen tavoille. Dialogiseen suhteeseen liittyy välittämistä. Muutos tapahtuu todennäköisemmin silloin, kun siihen on riittävästi tilaa. Narratiivisessa prosessissa asiakkaiden ongelmallisten tarinoiden kuuleminen ja ongelman ”haittavaikutusten” huolellinen tutkiminen vaatii aikaa. (...) Vasta sen jälkeen meillä on mahdollisuus nostaa esiin ihmisten vaihtoehtoisia tarinoita tilanteesta selviytymiselle, lihottaa niitä ja tutkia miten ne voisivat siirtyä arkeen ellettäväksi elämäksi.”

Väkivaltatyössä sijoitettujen lasten syntymävanhempien kanssa on kyse tästä: riittävästi aikaa vaativasta prosessista. On oltava riittävästi aikaa kuulla, on kestettävä kuulla ja on löydettävä sitä, minkä varaan elämää voi tulevaisuudessa rakentaa.

Tämä puheenvuoro kertoo tästä työskentelystä Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa – hankkeen aikana, vuosina 2009 – 2012; työskentelystä, jossa väkivallan kokemukset ovat mukana. Puheenvuoroni tarkoitus on kertoa myös siitä, mitä olen oppinut, minkä olen ymmärtänyt

työskentelyssä tärkeäksi.

Työssä syntymävanhempien kanssa – työssä ihmisten kanssa – toivo on hyvä opastaja. Tavoite ei ole muuttaa ongelmia olemattomiksi. Ongelmakeskeinen työtapa hukkaa jotain olennaista ihmisen elämän sekä sosiaalityön mahdollisuuksista ja vahvuuksista. Tämä näkökulma perustuu siihen yksinkertaiseen päätelmään, että ihmisen elämän olemassaolo ja halu elää pohjautuvat ensisijaisesti vahvuuksiin nojaamiseen ja toiveikkuuden varaan rakentamiseen. Yksittäinen ihminen ei voi rakentaa elämäänsä ongelmien hahmottamisen ja niiden ratkaisemisen ympärille. Sosiaalityön olemuksen ydin ei ole sosiaalityön rakenteissa tai työskentelykehyksessä, vaan se on ihmisen elämän merkityksen löytämisen ja elämässä selviytymisen tukemisen. (Ruuskanen 2011, 6)

Väkivallasta irrottautuminen ei käy käden käänteessä, olipa sen kohteena tai käyttäjänä. Kun vanhemman elämään liittyy väkivallan lisäksi sijaishuolto, elämä voi olla välillä kuin letkajenkkaa: hyppyjä eteen- ja taaksepäin ja paikallaan olemista. Työskentelykin tarvitsee hetkeksi paikalleen pysähtymistä, eteen ja taakse katsomista yhdessä. Vaikka menneisyyden ymmärtäminen on ollut tärkeää hankkeen asiakastyössä, tärkeää on ollut myös miettiä mitä sitten, mitä toivoa tulevaisuudessa näkyy, kaikista kokemuksista huolimatta.

Asiakassuhteessa rakennetaan uudelleen luottamusta. Pitkään väkivaltaa kokeneen ihmisen – aikuisen tai lapsen – on vaikea luottaa toiseen ihmiseen, koska hänen rajojaan on rikottu ja epäluottamuksen kokemukset ovat vahvoja. Koko minäkuva voi muuttua arvottomaksi ja usko muutokseen kadota.

Narratiivinen ajattelu erottaa ihmisen ja ongelman toisistaan. Ihmisellä voi olla kykyjä ja mahdollisuuksia, koska hän on enemmän ja eri kuin ongelman. Syntymävanhemman kanssa tehtävässä työssä yksi tavoite on luoda toinen oma tarina, nähdä itsensä toisin menneisyydessä, nyt ja tulevaisuudessa. Historiakin täytyy tavallaan uudelleenkonstruoida, että sen kanssa voi elää.

Syntymävanhempien kanssa työskentelyn ei tarvitse olla terapiaa, mutta Alice Morganin (2008, 10) määrittelemät kaksi merkittävää narratiiviseen terapiaan vaikuttanutta tausta-ajatusta tuntuvat hyvin hyödyllisiltä: uteliaisuuden säilyttäminen ja sellaisten kysymysten jatkuva esittäminen, joihin kukaan ei tiedä vastausta etukäteen.

Yksi merkittävä kehittämistyössä syntynyt ymmärrys on, että minä en tiedä eikä minun pidäkään tietää, mikä toisen elämälle on parasta. Se ei tarkoita, ettei meidän työntekijöinä tulisi antaa käyttöön kaikki se tieto, jota meillä on. Se tieto jää työkaluksi vanhemmalle.

Ensin pitää tietää ennen kuin voi ymmärtää ja toimia toisin

Psykoedukaatio on ollut olennainen työmenetelmä kehittämishankkeessa tehdyssä väkivaltatyössä sijoitettujen lasten vanhempien kanssa. Syntymävanhemmat tarvitsevat samaa tietoa lastensuojelusta ja väkivallasta kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja sijaisvanhemmat; koskettavathan nuo asiat syntymävanhempia aivan henkilökohtaisesti. Tietoa on mahdollisuus tarjota yksilö- ja perhekohtaisessa työskentelyssä sekä vertaistukiryhmissä. Vanhempien tulee tietää lastensuojelun perusteista, prosessin kulusta, omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Lakitieto ja viranomaiskieli on mahdollista avata ymmärrettävälle suomen kielelle; itse asiassa se taitaa olla lastensuojelun ammattilaisten velvollisuuskin.

Huoltajan rooli ja vanhemmuus puhuttavat, myös silloin, kun lapsi on sijoitettuna. Miia Pitkänen (2011, 53) kertoo tutkimusaineistonsa kokemuksena, miten omalla tiedostamisella oli merkitystä ja miten vanhemman rooli lastensuojelutyöskentelyssä muuttui lapsen sijoituksen jälkeen. Lapsen sijoitus on helpompi hyväksyä, jos ymmärtää lapsen näkökulmasta oman vanhemmuuden riittämättömyyden. Tämän saman totesimme käytännön työssä: ensin pitää tietää, ennen kuin voi ymmärtää ja toimia toisin.

Sama pätee väkivaltatietoisuuteen; väkivallan näkeminen omassa elämässä edellyttää yksinkertaisesti tietoa siitä, mikä kaikki on väkivaltaa. Väkivallan vaikutusten ymmärtäminen tekee ymmärrettäväksi omaa käytöstä ja omia ratkaisuja - myös sitä, ettei pysty tekemään ratkaisuja kuten muuttamaan omaa ja lapsen elämää. Vanhemman väkivaltakokemukset lapsena tai aikuisena murentavat vanhemmuutta aivan niin kuin sitä murentaa väkivallan käytökin lapsia kohtaan.

Väkivalta on ylisukupolvinen ilmiö; moni hankkeessa mukana ollut vanhempi oli kokenut väkivaltaa lapsuudessaan aikuisten taholta ja moni heistä ajattelee nyt, että heidät olisi pitänyt ottaa huostaan ja sijoittaa pois kotoa. Moni näistä vanhemmista löysi aikuisena kumppanin, joka käytti heihin henkistä tai fyysistä väkivaltaa ja moni näistä vanhemmista kasvatti lapsiaan samantapaisin kaltoinkohtelevien menetelmin kuin itseä oli kasvatettu. Tosin sillä erotuksella, että he halusivat löytää muita keinoja ja tarjota lapselleen paremman lapsuuden kuin heidän omansa oli ollut, siksi he olivat apua etsimässäkin. Väkivaltatyö on siis myös lasten suojelua.

Tiedolla on vapauttava ja valtaistava merkitys toisen mahdollisuuden luomisessa, elämän suunnan kääntymisessä (Romakkaniemi 2012). Merja Laitinen

(2011, 70) puhuu samasta ilmiöstä käsitteellä valtaistettu naiseus. Sen ytimessä on itselle ja itsenä oleminen ja siihen liittyy naisten vahvaa kerrontaa tilan ja toimijuuden ottamisesta, ratkaisujen tekemisestä sekä toisin toimimisesta – uuden suunnan valitsemisesta ja vahvistamisesta väkivallan prosessissa.

Auttamisjärjestelmällä ja väkivaltatyön ammattilaisilla on merkittävä rooli valtaistetun naiseuden löytämisessä. Pelon ja haavoitetuksi tulemisen kokemusten sävyttämässä arjessa ei ole helppoa löytää rohkeutta ja vahvuutta itsen, omien oikeuksien ja naiseuden puolustamiseen. Valtaistava työote voi tehdä mahdolliseksi väkivaltaisten tekojen, niiden seurausten ja merkitysten käsittelyn ja vahvistaa naisen omaa toimijuutta väkivallasta ja väkivaltaisista kokemuksista irrottautumisessa. (Laitinen 2011, 71.)

Ammattilaiset voivat luoda mahdollisuuksia valtaistumiselle esimerkiksi vertaistukiryhmien avulla. Vertaisuus sisältää ajatuksen tasavertaisuudesta ja tasavertaisuus luo luottamusta. Toimijuus lisääntyy toinen toisensa rohkaisemisen myötä.

Tieto liikkuu molempiin suuntiin, jos se otetaan vastaan. Myös työntekijällä on mahdollisuus asiakkailtaan tulevan tiedon avulla ymmärtää ja toimia toisin. Marjatta Bardy (2005, 151) kirjoittaa ”toisesta tiedosta”. Toinen tieto viittaa erilaisiin tapoihin kiistää, haastaa tai täydentää vakiintunutta tietoa ja urautuneita tiedon tuottamisen muotoja. Se on myös liikkuva termi, koska se määrittyy suhteista; se, mikä näyttäytyy ”toisena” yhdestä positioista, voi olla toisesta katsottuna ”ensimmäistä” tietoa ja toisin päin, eikä kyse ole tasaveroisista suhteista. Toinen tieto voidaan ymmärtää täydentäväksi ja korvaavaksikin vaihtoehdoksi vahvojen instituutioiden ”viralliselle tietämiselle” eritoten vaikeassa sosiaalisessa asemassa olevien ihmisten tilanteessa.

Asiakkailta tulevan kokemuksellisen tiedon vastaanottaminen on välillä vaikeaa, jos kokemus on huono. Se tuntuu arvostelulta; siltä, ettei ole tehnyt omaa työtään hyvin. Kokemuksellisen tiedon erityispiirre on sen yksilöllisyys. Jostain toisesta sama asia tuntuu toiselta ja niin tulee ollakin. Vaan millainen maailma olisi se, josta moniäänisyys puuttuu? Millaista väkivalta- ja sijaishuoltotyötä tekisivät yksinäiset, keskenään samanlaiset työntekijät?

Kansalaisten kokemusten kuulemisesta ja tulemisesta osaksi palvelujen suunnittelua puhutaan paljon. Anna Metteri (2004, 143) totesi jo vuosia sitten ihmisten kokemusten mitätöinnin merkitsevän auttamistyön mahdollisuuksien tuhlausta. Ihmisten omien kokemusten kysyminen ja huomioonottaminen palvelujen ja etuuksien tuottamisprosessissa on vaikuttavuuden ydinkysymys ja sitä on kehitettävä, jos työllä halutaan tuottaa tosiasiallista hyvinvointia. Tällöin ihmiset osallistuvat hyvinvointityöhön oman elämänsä asiantuntijoi-

na, täysivaltaisina henkilöinä ammatillisten asiantuntijoiden rinnalla ja näiden kanssa yhteistyössä. Tämä asetelma myös vapauttaa ammatillisten asiantuntijoiden voimavaroja ja auttaa jakamaan vastuuta hyvinvointia tuottavalla tavalla. Jotta tähän voidaan päästä, hyvinvointipalvelujen johtamista ja ammatillisia toimintakulttuureja pitää kehittää nykyistä avoimemmiksi ja omia lähtökohtiaan tarkasteleviksi.

Kansalaisjärjestöillä on mahdollisuus tarjota areena, jossa asiakkaan statuksella järjestöön tullut kansalainen voi siirtyä palveluiden kehittäjäksi kokemusasiantuntijana. Kansalaisten osallisuus lienee kansalaisjärjestöjen olemassaolon perusta. Osa hankkeemme syntymävanhemmista on halunnut tulla kuulluksi hanketta ja kansalaisjärjestöjämme suuremmilla areenoilla. Heille on tullut halu vaikuttaa ja koskettaa meitä kirjanoppineita omalla kokemuksellaan.

Hankkeen kehittämistyössä ja työskentelyssä sijoitettujen lasten syntymävanhempien kanssa minua pohditutti lastensuojelun kieli ja kielen valta. Suomen kielestä puuttuu käsite sille tilanteelle, jossa vanhempi itse pyytää lapsensa sijoittamista arvioituaan ja koettuaan, että muu apu ei auta. Lainsäädäntö ja lastensuojelupuhe eivät tunne vapaaehtoista huostaanottoa tai huostaanottoa. Huostaanotto on viimesijaista, sitä ei kuulu haluta, siihen voi vain suostua. Vanhempi ei näin ollen ole pätevä asiantuntija arvioimaan huostaanoton tarvetta, hänen roolinsa on suostua tai olla suostumatta huostaanottoon ja ehdotettuun sijaishuoltoon. Huostaanottoon liittyy aina vanhemmuuden arviointi. Vanhemmuuden arvioi joku muu kuin vanhempi itse riittämättömäksi siihen tilanteeseen, jossa lapsi sijoitetaan. Sijoitus voi johtua myös lapsesta, mutta silloinkin arvioidaan, että vanhemman resurssit eivät tukitoiminkaan riitä, jotta lapsi voisi jatkaa kotona asumistaan. Huostaanotto on siis epäonnistuminen vanhemmuustehtävässä. Voi kysyä, tulevatko vanhemmat kuuluisiksi pyytäessään sijaishuoltoa avuksi vai leimatuiksi välinpitämättömiksi vanhemmiksi, jotka haluavat päästä eroon lapsistaan?

Kaksien vanhempien loukussa vai kaksia vanhempia rikkaampana?

Sijaishuollossa väkivaltatyö syntymävanhemman kanssa edellyttää toisen osapuolen kunnioittamista - niin kuin mikä tahansa ihmisten välinen vuorovaikutus. On hyvä muistaa, että sijoitetutkin lapset ovat syntymävanhempiensa omatekemiä lapsia. Millainen on lapsi, jonka vanhempi on huono? Mitä sellainen lapsi ajattelee itsestään? Pelastaako sijaisvanhempi huonojen vanhempi-

en tekemän lapsen? Kysymykset ovat kärjistettyjä, mutta asenteita kannattaa välillä pysähtyä pohtimaan. On selvää, että lapsen huostaanottoon on olemassa tekijöitä, joita syntymävanhempi ei ole hoitanut kuntoon. Vääriä tekoja ei pidä kunnioittaa. Lapsen tulee tietää, että hänen kokemansa kaltoinkohtelu on ollut väärin ja sitä hänen ei enää tule elämässään kokea. Sijaishuollon tarkoitus ei ole, että lapsen tarvitsee kantaa häpeää syntymävanhemmistaan. Hän tarvitsee sijaishuoltopiirinsä apua realistiseen suhteeseen syntymävanhempiensa kanssa. Kokemusasiantuntijan ajatusta lainaten: On parempi tietää äidin olleen juovuksissa ja isän lyöneen hänen silmänsä mustaksi kuin kuvitella, mitä äidille on tapahtunut, kun hän ei tulekaan vaikka piti. Lasta myös auttaa tieto, että vanhempi saa apua.

Sijoitetun lapsen tilannetta voi verrata siirtolaiseen, jonka odotetaan osoittavan uskollisuutensa uudelle maalle omaksumalla sen kulttuuri ja hylkäämällä oma entinen maansa ja sen kulttuuri. Lapsi, jolle entinen on omaa ja osa itseä, pakotetaan silloin häpeämään itseään siksi, että kuuluu alun perin ryhmään, jolla on toinen elämäntapa. Kun ihminen pakotetaan häpeämään itseään, tuhotaan hänen mahdollisuutensa hyvään itsetuntoon ja myönteiseen käsitykseen itsestä. Vaikka lapsi saattaa ilmaista helpotuksensa päästessään tukalasta elämäntilanteesta ja huolista turvallisempiin oloihin, olisi ymmärtämätöntä luulla lapsen tuntevan helpotusta – saati kiitollisuutta – vanhemmista erottamisesta. (Hämäläinen 2006, 14.)

Väkivaltatyö sijoitetun lapsen syntymävanhemman kanssa tarvitsee realismia, ei moralisointia. Hankkeen asiakastyössä vastaani ei tullut yhtään vanhempaa, joka olisi halunnut lapselleen pahaa, vaikka oli sitä omalla toiminnallaan aiheuttanutkin. Voi olla niinkin, että vanhempi on niin hyvä vanhempi kuin kykenee. Vaikka kykenevyys ei olisi riittävää, hän on kuitenkin ikuisesti lapsensa synnyttänyt vanhempi eikä sitä tosiasiaa voi leikata lapsesta irti. Suomalainen lastensuojelulaki määrää lapsen huostaanoton olevan voimassa toistaiseksi ja se lopetetaan, kun tarvetta ei ole ja jos huostassapidon lopettaminen on lapsen edun mukaista (47§). Lastensuojelulaissa ei ole mahdollisuutta ”lakkauttaa syntymävanhempia”, vaikka yhteydenpitoa voidaankin rajoittaa, eikä lastensuojelulaki tunne määräaikaa, jonka jälkeen sijoitetut lapset muuttuisivat esimerkiksi sijaisvanhempiansa adoptiolapsiksi. Sijoitettujen lasten syntymävanhemmat eivät myöskään ole yhtenäinen ryhmä. Yhteistä heille on kaksi asiaa; heidän lapsensa on sijoitettu ja he ovat joko äitejä tai isiä.

Vanhempi on lapsensa historian muisti. Jos hän on elänyt lapsen kanssa ennen sijoitusta, hän voi auttaa lapsen elämänhistorian kartoittamisessa. Tieto lapsen historiasta auttaa sijaisvanhempia auttamaan lasta vaikeiden koke-

musten tullessa lapsen mieleen ja lapsella on oikeus historiaansa. Vaikeiden asioiden muistamisella ja käsittelyllä voi olla merkittävät seuraukset lapsen aikuisuudelle ja terveemmälle elämälle. Ehkä syntymävanhemman ja lapsen yhteisestä ajasta tai syntymävanhemman omasta elämänhistoriasta voi löytää myös jotain elämän evästä lapselle, harvan ihmisen elämä on ollut kokonaan huonoa. Kiiskinen ja Eskelinen (2010, 38) kuvaavat kehitetystä Silta -mallissa, kuinka eheyttävän tarinan ja elämänjanan rakentamisessa lapsi tarvitsee tukea sekä läheisiltään että ammattilaisilta. Huostaanotetun lapsen muisto menneestä ja sen vaikutuksesta nykyisyyteen voi olla pirstaleinen. Lapsi ei ehkä muista, missä on asunut milloinkin, keitä asui samassa taloudessa ja miksi oltiin turvakodissa. Lapsi voi myös miettiä, mikä hänessä on vikana.

Miia Pitkänen (2011, 7) kirjoittaa lapsisensitiivisestä vanhemmuustyöstä. Hän tarkoittaa sillä lapsen edun vahvistamista niin, että sijoituksen aikana työskennellään myös lasten läheisten kanssa ja tuetaan vanhempia. Vanhemmuuden tukeminen on tärkeää, mutta vanhempia tulee auttaa myös muissakin kuin selkeästi vanhemmuuteen liittyvissä haasteissa. Lapsisensitiivinen vanhemmuustyö korostaa lapsen ja vanhemman oikeutta yhteiseen, molempien elämäntilannetta tukevaan suhteeseen sijaishuollon aikana, jolloin kyse ei ole pelkästään vanhemman velvollisuudesta kuntoutua hyväksi vanhemmaksi, joka pystyy vastaamaan lapsen hyvinvoinnista (mt, 118.)

Syntymävanhempien kanssa tehtävässä työssä minulle on välillä tullut huono omatunto, kun vanhemmalla on ollut pohdittavanaan paljon muutakin kuin lapseen liittyvät asiat. Vai onko sittenkin niin, että kaikki vanhemman elämäänsä liittyvät asiat itse asiassa liittyvätkin lapseen? Miten pitää huolta toisesta, jos ei pysty pitämään huolta itsestäänkään? Tai rakastaa toista, kun kokee itsensä epärakastettavaksi?

Sijoituksen aikana tavoitteena voisi jopa olla, että syntymävanhemmasta tullisi työkaveri sosiaalityöntekijän ja erityisesti sijaisvanhemman kanssa yhteisen lapsen asioissa. Sijaishuollon onnistuneessa toteutuksessa onkin tärkeää paitsi vanhemman ja sijoitetun lapsen välinen yhteys, myös vanhemman ja sijaisvanhemman välinen yhteys (ks. Marjomaa & Laakso 2010, 59- 61). Sitä lapsen sijoitus parhaimmillaan on – kaksia vanhempia rikkaampana, ei kaksien vanhempien loukussa. Lapsen molempien vanhempien onkin ponnisteltava kyetäkseen yhteistyöhön juuri siksi, että vastakkainasettelu ”hyvät vanhemmat” / ”huonot vanhemmat” vältetään. Jos se syntyy, se yleensä johtaa lapsen vanhempien pois vetäytymiseen, jolloin tuloksena on juuri se lapsen kokemus hylkäämisestä, jolta häntä piti suojella. Tässä tilanteessa myös lapsi joutuu väistämättä kysymään: Miten voin pitää itsestäni ja miten minus-

ta kukaan voi pitää, jos olen niin huonosta perheestä, ettei sen kanssa haluta olla tekemisissä? Sekä: Miten voin luottaa ihmisiin, jotka eivät suvaitse omaiani? (Hämäläinen 2006, 15.)

Voi olla, että maailma on muuttumassa. Ennen avioerosta saatettiin ajatella, ettei kai sillä niin väliä ole, vaikka suhde etävanhempaan haalistuisikin. Aikoinaan piti osoittaa syyllinenkin, että eron sai. Nyt kukaan ei ajattele, ettei etävanhemmalla olisi väliä. Ja jos ajattelee, ei sitä ainakaan ääneen sanota. Onko sijaishuollossa sama prosessi käynnissä sijais- ja syntymävanhempien välillä? Että 20 vuoden kuluttua kukaan ei kehtaa sanoa, ettei niillä syntymävanhemmilla niin väliä ole. Toivottavasti sanomatta jättäminen ei olisi vain häveliäisyyttä.

Entäs kun lapsi palaa takaisin kotiin?

Ei ole epätavallista, että perhetyö loppuu, kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon. Moni muukin intensiivinen avohuollon tukitoimi loppuu, koska lapsi sijoitetaan. Miten lapsi voi palata kotiin, jos kukaan ei työskentele vanhemman kanssa sijoituksen aikana? Onko sen vanhemman, joka ei pystynyt riittävään vanhemmuuteen ennen lapsen sijoitusta nyt lapsen sijoituksen aikana vain autettava itse itseään?

Kehittämishankkeessa mukana olleet syntymävanhemmat ovat puhuneet paljon epävarmuudestaan vanhempana, kun aloitetaan uudelleen yhteinen elämä oman sijaisperheestä palaavan lapsen kanssa. Halu onnistua on kova, samoin pelko epäonnistumisesta.

Syntymävanhemman on viimeistään lapsen palatessa takaisin vastattava lapsensa kysymyksiin sijoituksiin johtaneista syistä. Myös perheessä ollut väkivalta ennen sijoitusta on kohdattava muistoina. Hankkeen syntymävanhemmilla on ollut vahva halu siihen, että omien lasten lapsuus olisi parempi kuin oma on ollut. Vanhemman on omalla toiminnallaan vakuutettava itsensä, lapsensa ja viranomaisensa siitä, että lapsen terveys ja kehitys eivät enää vaarannu. Aikamoinen vakuutus.

Vanhemman selviytyminen edellyttää ennen kaikkea uudenlaista vanhemmuutta väkivaltaisen parisuhteen ja perhe-elämän jälkeen. Väkivallan päättymisen perheessä ja perheenjäsenten keskinäisen vuorovaikutuksen muuttuminen uudessa elämäntilanteessa ovat hämmentäviä. Väkivalta on vahingoittanut ja vääristänyt perheen vuorovaikutussuhteita, rajat ja säännöt ovat olleet epäjohdonmukaisia ja ailahtelevia. Uudessa vaativassa tilanteessa väkivallan uhrina ollut vanhempi joutuu takaamaan johdonmukaisen kasva-

tuksen ja turvallisen arjen. Perheen kokemaan väkivaltaan liittyy vaikenemista: perheenjäsenet tuntevat usein avuttomuutta ja häpeää. Vanhempi ja lapsi eivät pysty puhumaan kokemuksistaan. Aikuisen voimavarat ovat menneet väkivaltaisessa suhteessa selviytymiseen, eikä hänellä ole ollut voimia ottaa huomioon lapsen asemaa ja kärsimystä. Eron jälkeen äiti usein yllättyy siitä, mitä lapset ovat kuulleet, nähneet ja tienneet vanhempien välisestä väkivallasta ja perheen vaikeuksista. Lasten kokemusten kuuleminen järkyttää, mutta se voi auttaa kanavoimaan omia tunteita ja motivoida suojelemaan lastan altistumiselta väkivallalle. (Väänänen 2011, 120.)

Voi olla, että vanhempi ei ole pitänyt yhteyttä lapseensa vuosiin ja vanhemman oman tilanteen muututtua tulee tarve hyvittää ja unohtaa, olla puhumatta vaikeista kokemuksista. Lapselle tilanne on hämmentävä. Kun kaikki on nyt hyvin, miten käsitellä hylkäämisen tunteita? Voiko kumpikaan, lapsi tai vanhempi, puhua kenenkään kanssa pelkäämättä, että uusi hyvä tilanne murentuu?

Jalat maassa -asenne on tarpeen silloinkin, kun vanhemman oma elämä kuntoutuu. Lapsen kotiin paluu ei saa rakentua oletukseen, että nyt huolet ovat ohi tai että niiden täytyy olla ohi. Vanhemman ja lapsen on rakennettava yhteinen elämänsä uudelleen, välissä ollut eroaika on tosiasia.

Auttamistyön sisälle rakentuu helposti kiitollisuudenvelka. Vanhemmalla pitää olla varaa tulla hakemaan apua, vaikka olisi aivan itse pilannut elämässään olevat hyvät asiat. Yksi väkivallan aikaansaama tunne ihmisessä on, ettei hän ansaitse mitään hyvää, koska on niin huono. Joskus vanhemmat eivät kestä hyviä muutoksia elämässään, niin nurinkuriselta kuin se tuntuukin. Paha ja huono on tuttua ja turvallista, niiden kanssa osaa olla. Vasta itsearvostuksen kohennuttua voi sallia itselleen jotain hyvääkin, tuntea itsensä tasavertaiseksi muiden ihmisten kanssa.

Kun ihminen saa ”herätyksen” johonkin asiaan, tarmoa voi olla enemmän kuin taitoa. On tarve laittaa kaikki asiat kuntoon heti ja vaatimukset voivat ampua yli. Vanhemmasta voi tulla haasteellinen sosiaalityötä ja sijaisvanhempia kohtaan omia oikeuksia ajaessaan. Oman arvontunnon nousu voi näyttäytyä omien oikeuksien ajamisena – vanhemmasta voi tulla hankala yhteistyökumppani. Eräs hankkeessamme mukana ollut äiti kertoi, että kun hän oppi olemaan lapsensa neuvotteluissa hiljaa ja pitämään mielipiteensä omana tietonaan, hän sai runsaasti kiitosta siitä, miten hyvä hänen kanssaan on tehdä yhteistyötä. Ja toisaalta, mistä sosiaalityöntekijä voi tietää, mitä vanhempi tukeen tarvitsee, jos vanhempi ei sitä kerro?

Vanhemman oman arvontunnon rakentumisen tie on välttämätön, jotta

vanhempi pystyy kuntoutumaan. Vanhemman kuntoutuminen taas on edellytys sille, että lapsi voisi palata takaisin vanhempansa luo tai että vanhempi voisi olla turvallinen etävanhempi.

Syntymä- ja sijaisvanhempien sijaishuollon prosesseissa elävät samat tunteet. Kun lapsi sijoitetaan, syntymävanhemman on läpikäytävä oma kriisinsä ja ymmärrettävä lapsenkin käyvän läpi omaa kriisiään. Uuden lapsen tulo – vaikkakin toisen äidin synnyttämän – on muutostilanne myös sijaisperheen kaikille jäsenille. Kun lapsi sijoitetaan sijaisperheestä takaisin vanhempansa luo, sijaisvanhempi elää samat tunteet kuin syntymävanhempikin. Ikävä ja huoli koskettavat kumpiakin vanhempia ja kodista toiseen muuttavaa lasta. Lapsen sijoituksessa kodista toiseen on paljon samankaltaista kuin eroperheen lasten elämässä, hankkeen asiakastyössä on ollut hyödyllistä muistaa tämä samankaltaisuus. Erossakin lapsen on työstettävä tunteensa kahta eri-laista vanhempaa kohtaan, opittava elämään kummankin kanssa. Vanhempien on pystyttävä yhteistyöhön yhteisen lapsen asioissa, kunnioittamaan toisiaan vanhempana. Onkohan lastensuojelun sijaishuollon jonkinlainen jähmeys ja hitaus hyväkin asia? Huostaanottoja puretaan hitaasti, pitkien selvittelyjen ja usein koekotiutuksen kautta. Onko se turvaa myös sille, että kenenkään ei ole pakko koko ajan onnistua, ei lapsen eikä vanhemman?

Vallaton tuki

Väkivaltaisessa parisuhteessa elävät aikuiset eroavat harvoin heti ensimmäisen väkivaltilanteen jälkeen, lapset taas eivät edes pysty valitsemaan olosuhteitaan. Väkivallasta irtautuminen vie aikaa eikä etene suoraviivaisesti. Jos väkivallasta irtautumaan pyrkijä jää yksin ensimmäisen oman elämän muutosyrityksen epäonnistuttua, on helppo palata siihen, mihin on tottunut, olipa väkivallan käyttäjä tai sen kohde. Kansalaisjärjestössä saadun tuen turvin tunteitaan ja toimiaan voi pohtia ilman, että tarvitsee huolestua, mitä se vaikuttaa itseä tai perhettä koskeviin päätöksiin. Kansalaisjärjestö kun ei tee päätöksiä kenenkään perhe-elämästä. Se taas ei tarkoita sitä, että kansalaisjärjestöllä olisi oikeus kävellä lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuuden yli.

Merkittävä ymmärrys, joka minulle on syntynyt väkivaltatyössä sijoitettujen lasten syntymävanhempien kanssa, on ollut se, ettei ole oikotietä vanhemman ohi lapseen. Tarkoitan sillä sitä, että vanhemman on ensin tultava kuulluksi ennen kuin hän voi alkaa kuulla. Jos vanhempi halutaan vakavasti otettavaksi yhteistyötahoksi lapsensa asioihin - oli kyse sitten väkivallasta perheessä tai sijoitetusta lapsesta, vanhemman oma tarinan on kuultava ensin. Se ei tarkoi-

ta, että lasta voidaan auttaa vasta vanhemman saatua apua eikä se tarkoita, että väärät teot muuttuvat hyväksyttäviksi. Se tarkoittaa, että vanhemman on omana aikuisena itsenään myös saatava apua. Vanhemmalla on oltava mahdollisuus analysoida tapahtunutta ja kokemuksiaan sekä järjen että tunteiden tasolla voidakseen suuntautua uudelleen, palauttaakseen toimintakykynsä ja muuttaakseen elämäntilannettaan.

Lastensuojelun vanhemmuustyössä yhtenä tavoitteena on, että vanhempi näkisi, kuulisi ja tuntisi lapsensa; että hän pystyisi samaistumaan lapsensa kokemuksiin ja ottamaan ne huomioon omassa toiminnassaan. Väkivallan kokemukset jättävät jälkensä, ne vammauttavat ihmisen tunteita. Kun vanhempi on kokenut väkivaltaa omassa elämässään, lapsen asemaan asettuminen voi olla mahdotonta. Vanhemman empatiakykyä lasta kohtaan lisää, jos hänen omat kokemuksensa tulevat todeksi; tunteiksi, joita ei ole voinut tuntea. On vaikea antaa lapselleen sellaista, jota ei ole itse saanut. Taito on opeteltava. Väkivaltatyössä tuntuu tärkeältä sanoa ääneen ihmiselle, jonka kanssa työskentelee, että hänen kokemansa kohtelu on ollut väärin. Vääräys tuntuu itsensänselvyydeltä, mutta pitkäaikainen väkivallan kokeminen vääristää oikean ja väärän käsityksiä. On helppo uskoa, että vaikka kohtelu sinänsä olisikin ollut väärin, on sen ansainnut, koska on niin huono ihminen.

Kun ihmiset kokevat saaneensa apua, he kertovat siitä, että he ovat tulleet kuulluiksi. Olennaista ei olekaan ehkä se, onko tapahtunut mitään konkreettista. Joskus ihmiset ovat hyvin tyytymättömiä, vaikka heille on tehty monia toimenpiteitä ja annettu erilaista apua; niitä tilanteita, joissa työntekijästä tuntuu, että mikään ei riitä. Toki totta on sekin, että asiakkaat eivät aina saa palvelujärjestelmässä osakseen sellaista kunnioitusta, joka antaisi kokemuksen ihmisarvosta. Tämä kunnioitusvaje vie pohjaa myös teknisesti onnistuneiden toimenpiteiden vaikuttavuudelta. Kielteisten päätösten yhteydessä kunnioituksen puute vahvistaa tilanteiden kielteisiä merkityksiä. (Metteri 2005, 143.)

Kansalaisjärjestön työntekijällä on – viranomaisvastuusta vapaana – rinnallakulijan rooli väkivaltatyössä sijoitetun lapsen syntymävanhemman kanssa. Rinnalla kuljetaan tasavertaisesti, sitä ymmärrystä tarjoten, mitä itsellä on.

Vanhemmat kertovat lapsen huostaanoton tapahtuessa ja sen jälkeen yksinäisyydestä. Epäonnistuminen vanhemmuustehtävässä hävettää, häpeä halvaannuttaa, vie toimintakyvyn ja tulevaisuudenuskon. Sama ilmiö tapahtuu toistuvassa väkivallan kokemisessa. Sekin halvaannuttaa, vie toimintakyvyn ja uskon tulevaisuuteen. Huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat oman kriisinä keskellä huostaanoton tapahtuessa, joskus puolustautumassa kaikkea ja kaikkia vastaan.

Yksinäisyyttä tuntee moni vanhempi myös silloin, kun lapsi palaa sijoituksesta kotiin. Ei oikein uskalla mennä kyselemään apua ja tukea, etteivät ne taas vie sitä. Viranomainen ei voi poistaa itsestään viranomaiselle kuuluvaa valtaa ja vastuuta. Vaikka sosiaalityöntekijä olisi kuinka empaattinen ja järjestäisi kaiken mahdollisen tuen perheelle mitä vain käytettävissä on, hän on se, jolla on valta ja velvollisuus tarpeen vaatiessa puuttua perheen elämään. Hänen tehtävänsä on myös arvioida puuttumisen tarvetta. Tarvitaan siis jotain muuta, vailla valtaa olevaa, ”vallattomuutta”.

Kehittämistyömme lähtökohtana on ollut kokemus siitä, ettei vanhemmilla ole paikkaa, jossa ajatella ääneen omaa toimintaansa ja tuntea omia tunteitaan, jotka liittyvät kokemuksiin väkivallasta ja lapsen huostaanotosta. Kansalaisjärjestöjen merkitys tässä tilanteessa on se, että ne voivat tarjota ja organisoida (päättös)vallatonta tukea eri muodoissa.

Vertaistukiryhmä väkivaltatyön menetelmänä

Vallaton tuki toteutuu erityisesti vertaistukiryhmässä. Vertaistukiryhmissä kokemusasiantuntijuus on moniäänisesti läsnä ammatillisen asiantuntijuuden kumppanina.

Hankkeessa pilotoitiin sijoitettujen lasten syntymävanhempien vertaistukiryhmään materiaali väkivallan puheeksiottamisesta ja väkivallan vaikutuksista (Marttala et al 2013). Huostaan otettujen lasten syntymävanhempien vertaistukiryhmiä ovat kehittäneet vuosien varrella eri tahot. Meidän lähtökohtamme oli Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet – vertaistukiryhmämalli (Kujala 2003), joka tällä hetkellä tunnetaan Voikukkia -vertaistukiryhmänä (VOIKUKKIA -verkostohanke 2012).

Ryhmissä puhuttiin siitä, mikä on väkivaltaa ja miten eri tavoin väkivallan kokeminen vaikuttaa. Tiedon myötä vanhemmat alkoivat kertoa saamastaan kasvatuksesta, kokemastaan väkivallasta lapsena ja parisuhteissa ja myös itse käyttämästään väkivallasta, jos luottamusta ryhmässä oli tarpeeksi. Syntymävanhempien vertaistukiryhmien yhteinen nimittäjä oli lapsen sijoitus, ei väkivalta. Kuitenkin kaikilla ryhmiin osallistuneilla syntymävanhemmilla oli jotain kokemusta itseen kohdistuvasta väkivallasta. Joillakin kokemukset olivat todella rankkoja, jotkut eivät olleet koskaan tulleet ajatelleeksi saati puhuneet siitä, että ovat kokeneet väkivaltaa. Väkivallan kokemuksia oli lapsena koetusta kuritusväkivallasta aikuisuuden parisuhdeterroriin. Väkivalta siis kannattaa ottaa puheeksi. Se ei ole erityinen ongelma jossain muualla, muitten ihmisten elämässä, sen voi löytää lähempää kuin arvaakaan.

Väkivaltapuhetta kuten puhetta vanhemmuudesta ja sijaishuollostakin edesauttaa paljon se, että ryhmässä on vertaisohjaaja; sellainen vanhempi, joka on itse kokenut samoja asioita, käsitellyt niitä ja pystyy kokemuksistaan puhumaan. Kun ammattilaisohjaaja tarjoaa ammattitaitonsa, vertaisohjaaja tarjoaa elämäkokemuksensa ryhmän käyttöön. Kummallakin on paikkansa eikä toinen voi toista korvata. Vertaisohjaajan puhe on totta, sitä ei voi kiistää, kun se perustuu kokemukseen. Ammattilaisen tehtävä on kantaa vastuu ryhmästä, selvittää sotkut ja huolehtia ryhmän rakenteesta ja toimivuudesta. Ammattilaisen velvollisuus on tuoda oma ymmärryksensä ja tietonsa väkivallasta, lastensuojelusta ja sijaishuollosta ryhmään. Ryhmän ohjaajat eivät ole asianajajia mutta eivät ryhmäläisten arvioijiakaan. Vertaisryhmien olemassaolon perustelu löytyy lastensuojelulaista (36§): vertaisryhmätoiminta on yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimi, jonka tulisi olla käytettävissä syntymävanhemmille.

Hankkeessa pilotoitiin ryhmämalli sijoitettujen lasten vanhemmille, kun lapsi palaa sijoituksesta kotiin, *Takaisin kotiin* tuli myös ryhmämallin nimeksi (Immonen et al 2013). Tämä pilottiryhmä kotiin palanneiden lasten vanhemmista antoi itselleen nimen: *Voilà – se on siinä. Vanhemmuuden uusi mahdollisuus*. Ryhmän vanhemmat ajattelivat, että lapsen paluu takaisin kotiin lastensuojelun sijoituksesta on uusi mahdollisuus omalle vanhemmuudelle ja se on siinä – tässä hetkessä, jokaisessa arkipäivässä, mahdollisuus rakentaa uudenlainen vanhemmuus.

Myös tässä ryhmässä puhuttiin väkivallasta ja todettiin, että väkivalta tarvitsisi enemmänkin ryhmäkertoja. Takaisin kotiin -ryhmä tutki vanhemmuuttaan vanhemmuuden roolikarttaa® (1999) apuna käyttäen. Vanhemmuutta tutkittiin elämänjanalla ennen lapsen sijoitusta, sen aikana, sen jälkeen ja haaveita tulevaisuudessa. Ryhmäkertoihin kuului myös tietopaketti lastensuojelusta. Ryhmämallista on tehty käsikirja, joka ei tätä kirjoittaessani ole vielä valmis. Valmistuttuaan käsikirja on saatavissa sähköisessä muodossa.

Marjo Romakkaniemi (2012) pohtii sosiaalista mielenterveystyössä ja jakaa sosiaalisen tuen tarpeen tunnetukeen, tietotukeen, arvioivaan tukeen ja välineelliseen tukeen. Tunnetukea on arvostuksen tarve, tuulettaminen, tunteiden purkaminen ja rohkaiseminen. Tietotukea on tieto sairaudesta, kuntoutuksesta, lääkkeitä, palveluista, mahdollisuuksien löytäminen, toivo ja vertaiskokemukset. Arvioivaan tukeen hän lukee päätöksenteossa auttamisen, palveluihin kannustamisen, reflektoinnin, myönteisen palautteen ja muutoksen huomaamisen. Välineellistä tukea ovat palvelut, arjen helpottaminen sekä taloudellinen tuki.

Näistä tuen osa-alueista toteutuvat vertaistukiryhmissä muut paitsi välineellinen tuki eikä vertaistukiryhmän ole tarkoitus sitä tuottaakaan. Ryhmäläisten palautteissa toistuu ja korostuu tunnetuki; ryhmässä ei tarvitse kokea itseään huonommaksi, voi sanoa, mitä ajattelee ja muut ymmärtävät sen. Ryhmä rohkaisee jatkamaan eteenpäin, vaikeuksista huolimatta. Tieto, psykoedukaatio, on löytänyt olennaisen paikkansa vertaistukiryhmissä. Ryhmä kannustaa palveluihin ja ottamaan selvää asioista.

Väkivaltaa kokeneet ihmiset ovat tottuneet olemaan tuntosarvet tarkkana toisten mielialoista. Heidän on helppoa huomata muutoksia toisissaan, sekä parempaan että huonompaan. He myös toimivat toistensa peileinä, osaavat sanoa asioita tavalla, johon ammattilaiset eivät kykene.

Myös vanhemmilla, joiden vanhemmuus ei sujunut suunnitelmien mukaisesti, on oikeus lastensuojelutietoon ja tietoon väkivallasta. Tietoisuus myös velvoittaa muuttamaan asioita ja vastuuttaa. Oikeutus ja velvollisuus työkentelyyn vanhempien kanssa tulee sijoitetusta lapsesta; vanhemmuus kun ei pääty lapsen huostaanottoon ja lapsi tarvitsee kaikki vanhempansa. Väkivallan vaikuttavuuden ymmärtäminen tuo mukanaan ajatuksen, ettei sitä samaa halua kenenkään – eikä ainakaan oman lapsensa – kokevan.

Käytetty kirjallisuus:

Bardy, Marjatta (2005) Toinen tieto taiteen ja politiikan rajoilla. Teoksessa Hänninen Sakari, Karjalainen Jouko, Lahti Tuukka (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.

Hallikainen, Kari (2012) Blogikirjoitus 12.4.2012. Ensi- ja turvakotien liiton extranet –sivusto: julkaisematon.

Hämäläinen, Helena (2006) Sijaisvanhemman käsikirja. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.

Immonen, Eeva & Häkkinen, Leena & Moilanen, Terhi (2013) Takaisin kotiin. Vertaistukiryhmä vanhemmille, kun lapsen sijoitus päättyy. Ryhmän ohjaamisen käsikirja. Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa -hanke. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry. Elektroninen aineisto: www.violary.fi ja www.pelastakaaalapset.fi.

Kiiskinen, Pirjo & Eskelinen, Tuija (2010) Narratiivisuus SILTA -työssä merkityksen, tunteiden ja eheytyksen näkökulmista. Teoksessa Pirjo Kiiskinen ja Tuija Eskelinen (toim.) Iskä, äiskä, omahoitsu ja mä siltaa rakentamassa. Käsikirja sijaishuollon ammattilaisille. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 18, 35-39.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliitto, Eevan perhe -projektin julkaisu.

Laitinen, Merja (2011) Naiseuden narratiivit. Teoksessa Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen & Auli Ojuri (toim.) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13.

Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (2010) Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien,

syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja nro 17.

Marttala, Pia & Immonen, Eeva & Huovinen, Anu (2013) Väkipalta puheeksi sijoitettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmässä. Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa -hanke. VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry ja Pelastakaa Lapset ry. Elektroninen aineisto: www.violary.fi ja www.pelastakaalapset.fi.

Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus YTY ry. Edita.

Morgan, Alice (2008) Johdatus narratiiviseen terapiaan. Jyväskylä: Gummerus.

Nalle Puhin satulipas (2001) A.A. Milnen kertomusten mukaan. Hunajapurkki-kirjasto.

Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 26.

Romakkaniemi, Marjo (2012) Sosiaalinen mielenterveytyydessä? Aikuissosiaalityön päivät 24.-25.1.2012, työryhmät. <http://www.sosiaalikallega.fi/poske/toiminta/aikuissosiaalityon-paivat-2012/esitykset/aikuissostyonpaivat2012-romakkaniemi.pdf>. Luettu 8.11.2012

Ruuskanen, Petri T. & Savolainen, Katri & Suonio, Mari, toim.(2011) Toivo sosiaalisessa. Toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä. Kuopio: Oy UNIPress Ab.

Vanhemmuuden roolikartta (1999) Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. http://www.vslk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=11

VOIKUKKIA – vertaistukiryhmät (2012). Opas sijoitettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmien perustamiseen ja ohjaamiseen. Ohjaajan opas 2012. VOIKUKKIA-verkostohanke. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry ja Sininauhaliitto ry.

Väänänen, Kristiina (2011) Miten selviytyä väkivallasta? Teoksessa Riitta Hannus, Sirkku Mehtola, Luru Natunen & Auli Ojuri (toim.) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13.

LAPSUUDESSAAN VÄKIVALTA KOKENEIDEN NAISTEN VERTAISTUKIRYHMÄT SIJAISHUOLLON VÄKIVALTATYÖN OSANA

Pia Marttala

Lapsuudessaan väkivaltaa kokeneiden naisten vertaistukiryhmiä tarkastellaan artikkelissa osana sijaishuollon väkivaltatyötä. Lapsuudenaikaista väkivaltaa kokeneiden ryhmät olivat ”Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa” – hankkeen ja VIOLA -väkivallasta vapaaksi ry:n yhteisiä vertaistukiryhmiä joko perheväkivaltaa tai seksuaalista hyväksikäyttöä lapsuudessaan kokeneille naisille. Hankkeen asiakaskunnasta ryhmiin osallistui huostaan otettujen lasten vanhempia ja jälkihuollossa olevia nuoria naisia.

Lapsuudessa koetun väkivallan, kaltoinkohtelun, perheväkivallalle altistumisen ja seksuaalisen hyväksikäytön, seuraukset ovat kauaskantoiset ja ne vaikuttavat ihmissuhteisiin, arkipäivässä selviytymiseen, fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen ja vanhemmuuteen (Kirkengen 2010; van der Hart 2009). Huostaanotettujen lasten vanhemmilla on usein väkivaltakokemuksia; lastenkotilasten vanhemmista lähes kolme neljäsosaa on kokenut väkivaltaa jossain elämänsä vaiheessa (Pasanen 2001).

Väkivalta siirtyy usein yli sukupolvien (Browne & Herbert 1997). Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ei välttämättä ole riittävä toimenpide väkivallan ylisukupolvisen kierteen katkaisemiseksi. Väkivalta vaikuttaa lapseen myös sille altistumisen jälkeen: sisäistetyn suojaamattomuuden on todettu siirtyvän sukupolvelta toiselle (Tuhkasaari 2007). Vanhemman lapsuudenaikaiset väkivaltakokemukset elävät tavalla tai toisella suhteessa omiin lapsiin, usein vanhemman tahtomatta tai tiedostamatta. Oman väkivaltahistorian läpikäyminen on edellytys sille, että vanhempi kykenee tarkastelemaan omaa käyttäytymistään suhteessa lapseen ja avaa ehkä myös mahdollisuuden vanhemman ja lapsen väliselle puheelle väkivallasta ja sen seurauksista molempien elämässä.

Vanhemmuus ei pääty huostaanottoon ja hankeaikana saatujen kokemusten valossa syntymävanhemmille ei tarjota riittävää ja oikea-aikaista apua omien ongelmien työstämiseen. Vanhemman lapsuudenaikaisten väkivaltakokemusten käsitteleminen ja avun saaminen väkivallan vaikutusten vähentämiseksi tulisi olla osa sijaishuollon palveluita. Sijaishuollon väkivaltatyön osana lapsuuden väkivaltaryhmät ovat vanhemmalle mahdollisuus toipua väkivalta-

kokemustensa vaikutuksista: väkivallan käsitteleminen ryhmissä auttaa naisia toimivampien selviytymiskeinojen löytämiseen ja vahvempaan vanhemmuuteen. Ja on yksi tapa huostaanottoon johtaneiden syiden korjaamiseksi. Väkivaltatyö huostaan otettujen lasten vanhempien kanssa tukee myös lapsen hyvinvointia sijoituksen aikana ja koko sijoitusprosessia. Lapselle pelkkä tieto siitä, että hänen vanhempansa saa apua ongelmiinsa, on helpottavaa ja lapsen huoli vanhemman pärjäämisestä vähenee.

Väkivallan kokemukset osaksi omaa menneisyyttä

Sanojen löytyminen

Väkivaltaryhmissä ihminen voi ehkä ensimmäistä kertaa elämässään puhua väkivallasta kaunistelematta ja suoraan. Puhuminen ei ole helppoa, koska kokemukset todellistuvat sanojen löytämisen kautta ja luottamus toisten myötätuntoon ja ymmärrykseen on alussa vähäistä. Muistamalla ja oman tarinan kertomisella aletaan pikkuhiljaa hyväksyä sitä tosiasiaa, että kaikki tapahtunut on totta ja se on tapahtunut itselle.

Ryhmät alkoivat omien kokemusten sanoittamisella ja kertomisella toisille. Erityisesti seksuaalisen väkivallan ollessa kyseessä jo pelkkä kokemuksen sanoittaminen ja kertominen ääneen oli merkityksellistä. Omia kokemuksia oli salattu ehkä läpi elämän: ei ollut uskallettu kertoa kenellekään, kyetty muistamaan tai haluttu muistaa ennen kuin oma pahoinvointi pakotti asiaa käsittelemään. Vertaisille, saman kokeneille kertominen jo sinällään auttoi; kokemuksen puhumattomuus, tunteiden tuntemattomuus ja häpeän salaaminen olivat vieneet voimavaroja lähes koko elämän ajan.

”Se jo auttaa, kun uskaltaa kertoa omat salaisuudet ryhmälle.”

”Ryhmässä auttaa asian myöntäminen muille, sen tajuaminen, ettei olekaan ainut”.

Lapsuuden väkivaltaryhmissä oli mukana vertaisvetäjä, jonka merkitys ryhmälle oli tärkeä. Vertaisvetäjä kertoi oman tarinansa ryhmän alkuvaiheessa ja osoitti siten ryhmäläisille, että väkivallasta on mahdollista puhua ääneen.

”En oo koskaan voinu puhua siitä koska mitään niin rumaa ei voi sanoa ääneen”.

Kokemusten erilaisuus vertaisryhmissä antaa tilaa moniäänisyydelle ja omien kokemusten tarkastelulle, mikä on olennaista niiden merkitysten muuttamiselle omassa elämässä. Ryhmäläiset peilaavat omia kokemuksiaan toistensa tarinoihin. Peilaaminen antaa mahdollisuuden omien käsitysten ja kokemusten tutkimiseen. Ryhmän ymmärrys, myötätunto ja reflektiot omaan tarinaan auttavat hyväksymään kokemukset osaksi omaa tarinaa ja tukevat niiden merkityksen muuttumista. Ongelmatarinan rinnalle alkaa rakentua uudenlaisia, selviytymistä tukevia tarinoita omasta itsestä.

”Uskaltaa sanoa ällöimpiäkin juttuja.”

”Tiedot muiden keinoista selviytyä myös auttavat.”

”Pystyy toisen kokemuksesta oppimaan.”

Tieto lisää ymmärrystä

Tiedon saaminen väkivallasta ilmiönä ja sen vaikutuksista omaan elämään on olennaista väkivallan käsittelyssä. Vertaisryhmissä toisten tarinoiden eli kokemustiedon kautta oivalletaan uudella tavalla, miten omat lapsuuden kokemukset ovat vaikuttaneet itseen ihmisenä: ajatuksiin, tunteisiin, vuorovaikutussuhteisiin, omiin valintoihin, arkielämän haasteisiin vastaamiseen tai vaikkapa jaksamiseen vanhempana. Psykoedukaatio, psykososiaalinen tuki, johon yhdistyy tieto väkivallasta, on vertaistukiryhmissäkin olennainen tapa tehdä väkivaltatyötä. Tieto toisten selviytymiskeinoista tai samankaltaisuuden huomaaminen saman kokeneen käyttäytymisessä auttaa oivaltamaan ja löytämään toimivampia selviytymiskeinoja. Tieto antaa ymmärryksen, että väkivalta on väärin, lapsena ei itse ole ollut vastuussa väkivallasta tai kaikesta tapahtuneesta. Syyllisyyden helpottaessa kokemusten vaikutusten tunnistaminen omassa elämässä on mahdollista. Vääristyneet käsitykset itsestä ja tapahtuneesta muuttuvat osittain jo pelkän tiedon myötä.

Ryhmän vetäjän väkivaltatietoisuus ryhmäläisten kokemustiedon rinnalla on myös tärkeää. Ryhmän vetäjällä on oltava tietoa väkivallasta ja sen vaikutuksista. Ammattilaisen työnä on tietämisen kautta ”kannatella”: auttaa ihmistä kokemustensa ymmärtämisessä, niiden merkitysten muuttamisessa, vaikeiden tunteiden sietämisessä ja itsensä hyväksymisessä. Vetäjän tehtävänä on myös osoittaa ja auttaa ryhmäläisiä löytämään tunnereagointinsa yhteydet omaan elämänhistoriaansa.

Väkivallan vaikutuksista

Väkivallan vaikutukset näkyvät omassa henkisessä hyvinvoinnissa, fyysisinä kipuinä ja sairastavuutena, sosiaalisissa suhteissa ja vanhemmuudessa. Vaikka väkivallan kokemuksissa on ryhmäläisten välillä eroja, niiden seuraukset näyttäytyvät hyvin samanlaisina ihmisten elämässä.

Seuraavaksi kuvaan joitain asioita, jotka nousevat erityisesti vertaistukiryhmissä esiin väkivallan kauaskantoisina, koko elämään vaikuttavina asioina.

”En ansaitse mitään hyvää”. Lapsuuden kokemus huonosta kohtelusta on usein muuttunut tunteeksi omasta huonoudesta ja arvottomuudesta. Väki-valta on rikkonut lapsen minuuden ja ruumiin rajat. Väkivallan ilmapiirissä eläneestä lapsesta kasvaa nuori ja aikuinen, joka kokee itsensä arvottomaksi. Lannistettu, arvoton ihminen ei voi kokea itseään vahvaksi vastaamaan elämän asettamiin haasteisiin tai onnelliseksi ja epämääräinen, kalvava ahdistus haittaa usein elämää. Oman arvottomuuden tunteen todellistuminen voi näkyä siten, että moni suostuu ihmissuhteissaan huonosti kohdeltavaksi – ajautuu suhteisiin, joissa oman ihmisarvon, halujen ja tarpeiden yli kävellään. Tai väkivaltaa lapsuudessaan kokenut ei kestä hyviä asioita elämässään: jos jotain hyvää tapahtuu, uskotaan, että hyvästä seuraa rangaistus. Hyvään ei uskalta luottaa lapsuuden ennakoimattomuuden ja väkivaltakokemusten vuoksi. Jotkut naiset pyrkivät hallitsemaan tilannetta tuhoamalla itse omassa elämässään kaiken hyvän ennen kuin se joka tapauksessa tuhoutuu. Hyvä olo ja onnellisuus saattaa olla tuntematon ja vieras olotila, johon ei ole totuttu. Se tuottaa turvattomuutta ja aiheuttaa pelkoa ja epävarmuutta seurauksista. Huonouden ja epäonnistumisen tunteet ovat tuttuja ja samalla turvallisia ja hallittavia tunteita.

Tunteet. Väkivallan seuraukset aikuisuudessa ovat usein ahdistusta, häpeää, pelkoa, vihaa ja surua. Selviytymisen kannalta on olennaista käsitellä kokemuksiin sitoutuneita tunteita. Tunteiden käsittely mahdollistuu vertaistukiryhmissä siinä vaiheessa, kun ryhmä on riittävän turvallinen ja ihmisellä on myös sisäinen turvallisuuden kokemus – hän voi luottaa siihen, ettei joudu muistaessaan kohtuuttomiin tunne- ja vireystiloihin. Kokemuksiin on sitoutunut paljon tunteita ja niiden muistaminen ja tunteiden tunteminen on pelottavaa. Monet naiset eivät tunnista vihaa – syystä tai toisesta, mutta usein vihan tunteminen ja osoittaminen on lapsuuden väkivaltakokemusten yhteydessä ollut mahdotonta.

Vihan tunteiden löytyminen ja ilmaiseminen vie toipumista harppauksen eteenpäin. Auttaa, kun

”Oppii ja uskaltaa tuulettaa omia tunteitaan, raivoaminen ja itkeminen, täällä pidetään kaikki jutut luottamuksellisenä.”

”Saa näyttää tunteita.”

”Saa tunteita purettua, lähtee prosessi liikkeelle.”

Häpeä on tunne, joka seuraa lähes kaikkia ryhmiin osallistuneita naisia. Monilla lapsuudessaan väkivaltaa kokeneilla on ajatus siitä, että heidän olisi pitänyt osata toimia toisin, suojella itseä tai muita perheenjäseniä. Ajatellaan, että vastuu väkivallan kohteeksi joutumisesta on itsellä ja hävetään sitä, että on annettu kaikki paha tapahtua. Minuus on häpeän leimaama ja oma elämä voidaan kokea erilaisten tilanteeseen sopivien roolien esittämiseksi ilman todellista kosketusta omaan itseen. Toipuminen on häpeästä vapautumista.

”Häpeästä vapautuminen, tuen ja myötätunnon saaminen.”

”Häpeä... ennen yritti istuakin edustavana.”

Ryhmiä loppuvaiheessa usein nousee esiin suru siitä, millaista elämä olisi voinut olla ilman väkivallan kokemuksia. Millainen olisi voinut olla ihmisenä ilman väkivallan vääristävää määrittelyä itsestä.

Väkivalta vaikuttaa tunteiden tunnistamiseen, kokemiseen ja niiden näyttämiseen. Tunnereaktiot voivat olla täysin suhteettomia tilanteisiin nähden tai toisena ääri-ilmentymänä ihminen voi olla ”jäätynyt”, hänellä ei ole henkistä liikkumatilaa, lupaa tuntea tunteita tai näyttää niitä (Ogden 2006). Tunteiden purkaminen, vaikeiden tunteiden jakaminen ja käsittely on vertaistukiryhmissä tärkeää. Tunteiden liikkuvuuden yhtenä merkinä näkyy huumorin, joskus hyvin hirtehtivän, löytyminen. Itku ja nauru kulkevat käsi kädessä.

Tunteiden liikkuvuus lisääntyy toipumisen myötä. Pelko, viha, raivo ja muut väkivaltakokemukseen sitoutuneet tunteet saattavat tulla esiin. Raivon ja vihan tunteisiin kiinni pääseminen ja niiden estämiseen käytetyn energian vapautuminen antaa voimia, positiivista energiaa. Sen jälkeen naisten ei ehkä enää ole tarvinnut suojautua nyrkein ja luottamus muihin ihmisiin on alkanut palautua. Vihan tunteiden suuntaaminen oikeaan kohteeseen auttaa.

Mielenterveys. Väkivalta vaikuttaa henkiseen hyvinvointiin. Vertaistukiryhmiin tulevilla naisilla työuupumus, masennus tai mielialahäiriöt ovat tavallisimpia

diagnooseja, joita lapsuuden väkivaltakokemuksista seuraa. Toipuminen vaatii voimia ja aikaa. Monet naiset kertovat, että väkivallasta puhuminen auttaa ja tuntuu siltä, että vihdoin puhutaan oikeasta asiasta. Muita seurannaisoireina on näyttäytynyt liiallinen päihteiden käyttö.

Suku. Lapsuuden väkivaltaryhmiin tulevien naisten elämässä väkivalta saattaa jatkua aikuisuudessa. Lapsuuden väkivallan tekijä on usein läheinen ja oman suvun kesken väkivalta on jäänyt salaisuudeksi. Uhri kantaa salaisuutta ja väkivallan tekijän tapaaminen vie voimavaroja. Joskus väkivallasta tiedetään, mutta se on näkymätön ja puhumaton asia, joka on liian kipeä ja voimia vaativa asia ottaa avoimesti puheeksi. Väkivallan uhri tuntee kokemuksiaan ja samalla itseään mitätöitävän. Puhumattomuus ja väkivallan salailu ovat kokijalle viesti siitä, ettei hänellä ja hänen tunteillaan ja kokemuksillaan ole merkitystä eikä arvoa.

Väkivaltaiset parisuhteet. Monilla naisilla väkivalta jatkuu myös omassa avioliitossa. He ovat löytäneet puolison, joka käyttäytyy väkivaltaisesti. Kukaan ei ole tietoisesti valinnut väkivaltaa tai väkivaltaista puolisoa, vaan rakkauden, mutta lapsuuden kokemusten toistuminen omassa parisuhteessa on monelle tuttua. Asia puhuttaa ryhmissä paljon - naiset ihmettelevät ja hämmästelevät, miten he onnistuvat toistuvasti valitsemaan kumppaninsa väärin.

Vertaisuuden voima

Vertaisuuden merkitys korostuu ryhmissä. Samankaltaiset kokemukset yhdistävät ihmisiä ja mahdollistavat sen, että voi tuntea toisten ymmärtävän, kullekin ja näkevän itsen kokonaisena ihmisenä kaikkine kokemuksineen ja puolineen.

”Se jo auttoi, kun löysi ryhmän, löytää saman kokeneita ihmisiä... näkee, että on muitakin.”

”Kaikki uskoo, mitä sanot. Ei sano, että älä vanhoja kaivele.”

Väkivaltaa kokeneilla ihmisillä on usein tunne omasta erityisyydestä, erilaisuudesta ja yksinäisyydestä omien kokemustensa kanssa. Väkivaltasalaisuus ja tunne omasta erityisyydestä purkautuvat vertaisuuden kautta jakamalla kokemukset toisten kanssa. Jakamisen kautta voi syntyä uusia, todellisia kokemuksia ymmärretyksi tulemisesta. Toisten osoittama hyväksyntä koetaan hy-

vin merkittävänä asiana.

”Ehkä eniten auttaa se tunne, ettei ole asioiden kanssa yksin ja voi kertoa asioista luottamuksellisesti ja avoimesti niin ettei muut kuormitu liikaa. Saman kokeneet eivät ahdistu liikaa kuulemastaan vaan ymmärtävät.”

”Ymmärtävän ihmisen kohtaaminen.”

”Saa hyväksyntää – ei olekaan niin paha ihminen.”

Vastavuoroisuus – tuki puolin ja toisin – on vertaistukiryhmissä hoitavaa. Ryhmäläiset ovat samalla sekä auttajan että autettavan asemassa. Tasavertaisuus korostuu kokemusasiantuntijuuden kautta; tieto ja osaaminen ei ole vain ryhmän ammattilaisella, vaan ryhmän auttajia ja asiantuntijoita ovat ryhmäläiset itse.

”Saa vastakaikua turvallisessa ympäristössä.”

”Vertaistuki, ammattiauttaja, ryhmän hyvä henki, ymmärrys eikä vähätellä.”

Toisten tarinoihin omien kokemusten peilaaminen on tärkeää – toisten tarinoista oppii itsestään.

”Kuuli toisten samanlaisesta ”itsensä kadottamisen” problematiikasta, ymmärsi tuon HELVETIN johtuvan hyväksikäytöstä. Se oli erittäin merkityksellistä.”

Toivo ja usko paremmasta, toipumisesta, syntyy ryhmissä. Vertaisvetäjällä on suuri merkitys tässä: hän on toipumisen ja selviytymisen elävä esimerkki. Myös ryhmän vetäjän asenteella ja roolilla on merkitystä. Monilla on kokemuksia kohtaamattomuudesta ja epäonnistumisista avun hakemisessa.

”Kaiken paskan voi kerätä reppuun ja heittää sen menemään”.

”Ohjaajan tasavertaisuus, kannustavuus ja inhimillisuus.”

Monet nostivat esille merkittävänä asiana luottamuksen ja turvallisuuden tunteen, joka ryhmässä muodostuu. Yhteenkuuluvuuden tunne on tärkeää. Turvallisuuden ja luottamuksellisuuden kokemus ja jäsenten välille kehittyvä läheisyys ja lämpö on todettu olevan merkittäviä tekijöitä ryhmän hoitavuuden kannalta (Leinonen 2005).

”Tärkeätä myös se...oppii tuntemaan turvallisuuden. Omat salaisuudet pidetään ja säilytetään, oppii luottamuksellisuuden.”

”Kodikas tunnelma Violassa, tunsin kuuluvani jonnekin, edes sinne. Kahvitus oli tosi tärkeä osa kodikkuutta.”

”Ryhmässä auttaa se, että on tuki, turva ja sympatia – pystyy purkamaan tunteet ulos.”

Toipumisesta

Paraneminen ja sisäinen eheytyminen koetaan merkittäväksi asiaksi. Toipuminen vie aikaa.

”Pyritään auttamaan niin kauan kuin on tarvis.”

Ryhmän vetäjän näkökulmasta ajattelen, että väkivallan kokija alkaa voida paremmin ja toipua, kun hän ymmärtää itseään kohdellun väärin ja mielikuva omasta itsestä alkaa muuttua. Tärkeää on myös tulla tietoisemmaksi oman käyttäytymisensä ja tunteittensa tiedostamattomista puolista – tutustua omiin kiellettyihin tunteisiin ja löytää omalle käytökselle ymmärtämystä ja selityksiä.

Häpeästä irtautuminen on merkityksellistä: se antaa tilaa itsen ja oman elämänhistorian hyväksymiselle, Hyvärin (2010) mukaan itseä alistava ja leimaava rooli antaa periksi. Häpeän tilalle tulee hyväksyntä itseä kohtaan: nuo toiset hyväksyvät minut tällaisena, ehkä voisin alkaa hyväksyä myös itse itseni. Toipumista on myös tunteiden hallinta, ihminen pystyy havainnoimaan itseään ja sanoittamaan kokemuksiaan ilman, että hänen täytyy elää kokemuksiansa uudelleen. Tunteet, jotka kokemuksiin liittyvät, ovat olemassa, mutta niitä ei tarvitse elää uudelleen. Vaikka ajattelisi tapahtumaa tai puhuisi siitä, siihen liittyvät tunteet eivät enää aktivoidu niin voimakkaasti. Voi jatkaa elämää ilman, että tarvitsee salata koettua tai teeskennellä, ettei mitään ole tapahtunut. Tapahtunut on osa itseä ja omaa elämän historiaan, mutta se ei enää määrittele ihmisenä – itsessä alkaa tunnistaa monia muitakin puolia. Toivon herääminen on merkityksellistä, usko siihen, että elämällä on annettavaa ja mahdollisuus hyviin ihmissuhteisiin.

Vaikuttaminen

Voimaantuminen ja häpeästä irtautuminen on monessa vertaistukiryhmässä näyttäytynyt ryhmän loppuvaiheessa haluna auttaa muita saman kokeneita, vaikuttaa ja nostaa väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä keskustelu

esiin tiedotusvälineissä. Ryhmäläiset ovat antaneet haastatteluja radioon, paikallislehtiin ja televisioon ja toimineet vapaaehtoisina tukihenkilöinä.

Vaikuttamista on myös väkivaltasalaisuuden murtaminen omassa lähipiirissä. Uhrin roolista irtautuminen on joidenkin naisten kohdalla tapahtunut ottamalla väkivalta puheeksi lähipiirissä. Väkivallasta on kerrottu sisaruksille, vanhemmille ja laajemmallekin suvulle. Tai kirje hyväksikäyttäjälle on lähetetty.

Lopuksi

Kiitos kaikille ryhmiin osallistuneille rohkeille naisille! Olen oppinut näiltä kokemusasiantuntijoilta paljon ja kuullut selviytymistarinoita mitä vaikeimmista elämänkohtaloista. Olen päässyt tutustumaan väkivallan moninaisiin vaikutuksiin koko ihmiselämään ja tapaan, jolla kokemukset tahtomatta vaikuttavat sukupolvelta toiselle. Tämä kirjoitus on omistettu näille upeille naisille, jotka joskus hitaasti, mutta varmasti kamppailevat oman elämänsä haltuun ottamiseksi ja sen taidon eteen, että oppisivat luottamaan elämän kantavaan voimaan ja uskaltautuisivat jopa nauttimaan omasta elämästään.

Käytetty kirjallisuus

Browne, Kevin & Herbert, Martin (1997) Preventing Family Violence. Chichester: Wiley.

Van der Hart, Onno ym. (2009) Vainottu mieli. Oulu: Traumaterapiakeskus.

Hyväri, Susanna (2001) Vallattomuudesta vastuuseen - kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Kirkengen, Anna Luise (2010) The Lived Experience of Violation: How Abused Children Unhealthy Adults. Patterns in Applied Phenomenology (PAPH), vol. 1.

Leinonen, Maija (2005) Mikä ryhmäpsykoterapiassa parantaa? Kirjassa Ritva Pölönen & Terttu Sitolahti (toim.) Ryhmä hoitaa, teoriaa ja käytäntöä. Helsinki: Yliopistopaino.

Ogden, Pat ym. (2006) Trauma ja keho. Sensomotorinen psykoterapia. Oulu: Traumaterapiakeskus.

Pasanen, Timo (2001) Lastenkodin asiakaskunta tutkittavana. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto.

Tuhkasaari, Pirjo (2007) Pelottavan vanhemmuuden tragedia. Teoksessa Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Helsinki: Therapie-säätiö.

SIJAISPERHEVÄKIVALLASTA

Pia Marttala ja Anu Huovinen

Sijaishuollon aikaisia kokemuksia ja sijoitettujen lasten olosuhteita Suomessa on alettu selvittää valtakunnallisesti parin viime vuoden aikana. Lastensuojelun asiakkaana olevien nuorten kokemusten kuulemiskiertue ”Uskomme sinuun – usko sinäkin” järjestettiin vuoden 2011 aikana. Nuoret kokivat sijaishuoltoon sisältyvän paljon hyvää; epäkohdat, joita he nostivat esiin, liittyivät selvimmin nuorten ja aikuisten väliseen vuorovaikutukseen, kuulluksi tulemiseen sekä oikeuteen saada perusteluja aikuisten päätöksille. He halusivat tulla kuulluksi ja kohdatuiksi yksilöinä omine ajatuksineen ja tarpeineen (Vario et.al. 2012). Sijaishuollon väkivaltakeskusteluun Suomessa on vaikuttanut myös mm. Ruotsin julkinen anteeksipyyntö sijaishuollossa kasvaneilta sijoituksen aikaisista vääryyksistä, hoidon laiminlyönneistä ja valvonnan puutteesta.

Kokemuksellinen tieto, kokemusten kautta hankittu asiantuntemus, on ollut hankkeessamme kehittämistyön pohjana. Hankkeen aikana on tehty kaksi opinnäytetyötä sijaishuollossa kasvaneiden kokemuksista ja niiden pohjalta kaksi artikkelia. Artikkelit ovat luettavissa ”Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta”-julkaisussa (Huovinen & Immonen 2012). Niissä nousee esiin kokemus kuulemattomuudesta erityisesti niiden taholta, joilla on virkansa puolesta velvollisuus kuulla. Kuulluksi tulemistä ja apua hädän hetkellä sen sijaan haettiin ja saatiin läheisiltä, suvulta ja ystäviltä.

Sijaishuollon sisäisen väkivallan tunnistamiseksi tarvitaan osapuolten kuulemistä ja siihen puuttumiseksi sekä tiedostamista että työskentelymalleja. Kehittämistyössä aloimme yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa paikallisesti pohtia lasten kaltoinkohtelua sijaisperheissään. Sijaisperheväkivaltaan puuttumisen toimintamallien mallintamisen tavoitteena oli auttaa sosiaalityöntekijöitä tunnistamaan ilmiö ja puuttumaan siihen mahdollisimman varhain. Kaltoinkohtelun huomaaminen vaatii yhteistä työtä ja valmiuksia puheeksi ottoon, puuttumiseen ja auttamistyöhön. Työn mallinnus on vasta aluillaan, joten valmiita työskentelymalleja meillä ei ole vielä kerrottavana. Jotta sijaishuollossa ei enää tapahtuisi lasten kaltoinkohtelua ja pahoinpitelyä, yhteiseen työhön on välttämätöntä saada mukaan sosiaalityöntekijät, sijaisvanhemmat sekä biologiset vanhemmat ja suku. Meillä täytyy olla ennalta

mietitty systemaattinen tapa kuulla sijoitettuja lapsia ja nuoria.

Tässä artikkelissa tuomme sijaishuollon väkivaltatyön kenttään näkökulman lapsen kaltoinkohtelusta sijaisperheessä. Sosiaalityöntekijät ovat pohtineet ja kertoneet kokemuksiaan. Samoin olemme ottaneet kirjoitukseen mukaan meille kerrottuja kuvauksia kokemuksista sijaishuollossa kasvaneilta ja sijoitettujen lasten sukulaisilta.

Sijaisperheväkivalta -käsitteen sisällöstä

Sosiaalityön ammattilaiset aloittivat hankkeen aikana keskustelun lasten väkivaltakokemuksista sijaisperheissä. Näiden ennen sijoitusta kokeman väkivallan vaikutusten näkeminen sijaisperheissä lapsen kiintymisen ja käyttäytymisen haasteina on tuttua ja tunnistettavaa sosiaalityöntekijöille, mutta vaikeampaa on nähdä ja tunnistaa se, kun lapsen pulmat sijaisperheessä tulevatkin hänen nykyisestä elämästään. Lapsen huono olo ja vuorovaikutuksen vaikeudet sijaisperheessä eivät aina ole selitettävissä sijoitusta edeltävillä kokemuksilla. Sijaisperheväkivalta -termi aluksi tuntui monen ammattilaisen vaikealta hyväksyä – pelkona lienee ollut, että kaikki sijaisperheet leimautuisivat väkivaltaisiksi, ja kauhistus siitä, että lapsen turvaaminen voisi niin täysin epäonnistua. Tärkeää onkin todeta, että sijaisperheväkivallasta keskustelu ei tarkoita sitä, että useimmissa sijaisperheissä olisi väkivaltaa tai lasten kaltoinkohtelua tai ajattelisimme niin olevan.

Sijaisperheväkivalta -käsite valittiin hankkeessa kuvaamaan sijaisperheen sisäistä väkivaltaa analogiana Suomessa käytössä olevalle perheväkivalta -käsitteelle. Käsitteen etuna on, että se määrittelee väkivallan lapsen lähisuhteissa tapahtuvaksi ja siihen sisältyy käsitys, jonka mukaan väkivallan näkeminen tai altistuminen väkivaltaiselle ilmapiirille voi vaikuttaa lapseen jopa enemmän kuin suoraan itseen kohdistuva väkivaltakokemus (Forsberg 2005, Oranen 2001). Lapsen näkökulmasta perheväkivalta- ja sijaisperheväkivaltakäsitteet eivät kuitenkaan ole kovin kuvaavia. Eskosen (2005) perheväkivaltaa käsittelevässä tutkimuksessa lapset osasivat kuvata hyvinkin tarkasti, millaisesta, kenen tekemästä ja kehen kohdistuvasta väkivallan teosta oli kyse. Perheväkivalta -käsite ei määrittele väkivallan kohdetta eikä kerro, kuka väkivallan tekijä on. Muissa Pohjoismaissa käytetäänkin perheväkivallan sijaan tarkempia väkivallan nimityksiä uhri-tekijä asetelman tunnistamiseksi. Perheväkivallan sijaan lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on kutsuttu myös muun muassa lasten pahoinpitelyksi ja kaltoinkohteluksi (Forsberg 2005).

Tässä artikkelissa sisällytämme sijaisperheväkivalta -käsitteeseen sekä suo-

raan lapseen kohdistuvan fyysisen ja henkisen väkivallan, pahoinpitelyn ja kaltoinkohtelun että myös väkivallalle altistumisen. Kaltoinkohtelu kattaa lapseen kohdistuvan negatiivisen tekemisen tai tekemättä jättämisen muodot. Kaltoinkohtelun eri muodot esiintyvät usein yhtä aikaa ja parisuhdeväkivallalla ja lasten kaltoinkohtelulla on voimakas yhteys (Paavilainen & Flinck 2008). Sijaisperheväkivalta on lapsen hoidon ja huolenpidon laiminlyöntiä, heitteillejättöä, fyysistä tai henkistä pahoinpitelyä, kuritusväkivaltaa, emotionaalista kaltoinkohtelua, sijoitetun lapsen selvää eriarvoisuutta suhteessa omiin lapsiin tai toisiin sijaislapsiin, seksuaalista väkivaltaa tai hyväksikäyttöä sekä sijaisvanhempien parisuhdeväkivallalle altistumista. Sijaisperheväkivaltaan sisältyy kaikki perheväkivallan piirteet, mutta lisäksi siinä on nähtävissä erityisiä sijoitetun lapsen asemaan liittyviä piirteitä.

Sijaisperheväkivallan yleisyys

Sijaishuollossa lapset kokevat vähemmän väkivaltaa kuin omissa perheissään asuvat lapset. He kohtaavat kuitenkin niin henkistä kuin fyysistäkin väkivaltaa, jonka laajuutta ja muotoja pitäisi kartoittaa tarkemmin. Alla on tarkasteltu erilaisia aikuisten käyttämiä ongelmanratkaisutapoja erikseen lastensuojelulaitoksissa, sijaisperheissä ja muissa asumismuodoissa, pääasiassa omissa kodeissaan, asuvien lasten kanssa tulleiden ongelmien yhteydessä. Missään asumismuodossa ei käytetä selvästi enemmän väkivaltaa kuin muissa. Perinteiset kuritusväkivallan muodot, läimäisyt ja tukistukset, ovat jonkin verran yleisempiä muissa asumismuodoissa kuin lastensuojelulaitoksissa tai sijaisperheissä. Positiivisimmassa ongelmanratkaisumenetelmässä, asiasta keskustelemisessä, tulee esille selvin ero: sijaisperheissä keskustellaan ongelmista selvästi vähemmän kuin muissa asumismuodoissa, esimerkiksi omissa kodeissa. (Ellonen 2008, 117-118)

Joka kymmenes sijoitettu lapsi ja joka viides muussa perhemuodossa asuva lapsi kertoo fyysisen väkivallan kokemuksista hänestä huolehtivien aikuisten taholta. Ero syntyy pääasiassa tukistamisen eroista, jota muualla kuin sijaishuollossa asuvat kokevat enemmän. Sen sijaan tönimistä tai ravistelua on koettu lähes yhtä paljon. Henkisen väkivallan kohdalla ero sijoitettujen ja vanhempiensa tai vanhempiensa kanssa kotona asuvien lasten osalta ei ole aivan yhtä suuri, joskin merkitsevä: 42 prosenttia sijoitetuista ja 55 prosenttia kotona asuvista kertoo henkisestä väkivallasta. (Ellonen & Pösö 2010, 38.)

Yhteenvetona voitaneen todeta, että sijaisperheissäkin on väkivaltaa. Joka kymmenes sijoitettu lapsi kertoo fyysisen väkivallan kokemuksista sijaisvan-

hempiansa tai hänestä huolehtivien aikuisten taholta, neljä kymmenestä henkisestä väkivallasta. Väkivaltatyön näkökulmasta myös sijaisperheissä todettu puhumattomuus mietityttää: tuoko sijaisvanhemmuus kasvattamiseen niin suuria haasteita, että autoritaarisuus suhteessa lapsiin korostuu ja puhuminen unohtuu, vai mistä on kyse?

Sijaisperheväkivallan tunnistamisesta

Sijaisperheväkivallan tunnistamisessa olennaista on sen olemassaolon tunnistaminen. Ilmiön tunnistaminen on mahdollista vain, jos työntekijällä on ymmärrys siitä, että väkivaltaa voi esiintyä myös sijaisperheissä, ja käsitys siitä, mitä väkivalta sijaisperheissä voi mahdollisesti olla. Havaitsimme hanke-aikana lastensuojelun ammattilaisten väkivaltatietoisuuden tärkeäksi asiaksi – se mahdollistaa väkivallan tunnistamisen, puheeksi ottamisen ja siihen puuttumisen sijaisperheissä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä on paljon vartijana. Hänen tehtävänä on huolehtia siitä, että sijoitettu lapsi saa tarvitsemansa avun. Apua ei voi saada, jos kukaan ei näe sen tarvetta. Esimerkiksi sijoitukseen päättynyt perheväkivalta jää käsittelemättä, jos sen vaikuttavuutta lapsen elämään ei nähdä. Lapsen kokemukset seuraavat häntä sijaisperheeseen ja vaikuttavat sijaisperheen vuorovaikutussuhteisiin. Hankalasti käyttäytyvällä lapsella on riski tulla uudelleen kaltoin kohdelluksi tai riski jäädä ilman sitä apua ja tukea, jota hän tarvitsisi.

Perheväkivalta jää usein salaisuudeksi, koska perheissään väkivallalle altistuvat lapset eivät useinkaan kerro kokemuksistaan ulkopuolisille. Kertomisen seuraukset mietityttävät ja pelottavat. Väkivallasta voi puhua vain, jos kokee sen turvallisiksi. Kyse saattaa olla myös siitä, ettei lasten perheväkivaltakokemuksista osata kysyä. Sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden valmius kysyä lapsen väkivaltakokemuksista sijaisperheessä nousee olennaiseksi asiaksi. Sijoitetun lapsen tai nuoren kuuleminen vaatii luottamusta ja aikaa.

Väkivalta on kokemuksellista. Sijaisperheissä kasvattamisen ja rajojen asettamisen tavat voivat väkivallan traumatisoimalle lapselle olla kokemuksena väkivaltaisia, vaikka ne jollekin toiselle, turvallisen lapsuuden eläneelle, eivät sitä olisikaan. Sen määrittelemine, mikä on väkivaltaa tai koetaan väkivallaksi, vaatii aina kokijan, sijoitetun lapsen, kuulemista. Esimerkkinä tästä on usean sijoitetun nuoren kertomus siitä, miten sijaisvanhemman tai hoitajan huutaminen on koettu turvallisuudentunnetta heikentäväksi ja luottamuksen vieväksi kohteluksi.

Lapsen ikä on tekijä, mikä hankaloittaa lapsen kohdistuvan väkivallan tai

kaltoinkohtelun tunnistamista. Se on vaikeaa myös silloin, kun selkeät pahoinpitelyn merkit puuttuvat. Huonon kohtelun kokemukset saattavat jäsentyä vasta aikuisiällä sijoituksen päätyttyä, erityisesti henkisen väkivallan kokemusten tunnistaminen on haastavaa aikuisellekin.

Sijaisperheväkivallan tunnistamista hankaloittaa myös sijoituksen ja sitä edeltävien tapahtumien vaikutusten erottaminen toisistaan. Lapsen käyttäytymisen perusteella johtopäätösten tekeminen väkivallasta sijaisperheessä on vaikeaa, ellei mahdotonta. Lapsen oirehdinta voi myös olla seurausta ennen sijoitusta koetusta väkivallasta ja kaltoinkohtelusta.

Kokemuksia sijaisperheväkivallasta

Kehittämistyössämme kuulumme sekä asiakkaidemme että sosiaalityöntekijöiden kokemuksia sijaisperheväkivallasta.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tunnistivat väkivallan ja kaltoinkohtelun merkkejä sijaisperheissä. Niistä esimerkkeinä olivat mm. kohtuuttomat rangaistukset ja fyysinen kurittaminen, kuten lyöminen ja tukistaminen, kovakourainen käsittely, jatkuva eristäminen rangaistuksena tai sijaisvanheman lapseen kohdistamat ylisuuret vaatimukset käyttäytymisen ja tunteiden osoittamisen suhteen. Henkisestä väkivallasta esimerkkeinä olivat mm. lapsen mitätöinti ja vähättely sekä julkinen kommentointi lapsen ulkonäöstä tai syömisestä. Perushuolenpidon puutteesta kertoi esimerkiksi lapsen eristäminen yöksi tai ruokailun ja välipalojen kohtuuton rajoittaminen. Vuorovaikutuksen kylmyydestä kertoi esimerkiksi lapsen kokeminen jatkuvasti täysin negatiivisesti tai lohdun ja sylin kieltäminen häneltä. Sijaisperhe-erityistä väkivaltaa tai kaltoinkohtelua kuvasi lapsen omista vanhemmista pahan puhuminen ja kielteisen asenteen välittäminen lapselle sekä eriarvoisuus suhteessa perheen omiin lapsiin tai sijaissisaruksiin. Sijaisvanheman omat psyykkiset ongelmat tai päihteet saattoivat myös sitoa sijoitetun lapsen ongelman salaamiseen tai vanhemman ja lapsen roolien kääntymiseen, jolloin lapsi alkoi huolehtia vanhemman jaksamisesta.

Hankkeessa pyydettiin kirjoituksia sijaishuollossa kasvaneilta Tukinetin kautta ja siitä aineistosta on valmisteilla pro gradu -tutkielma (Jokisalo, tulos). Kirjoittajat kuvasivat kokemuksiaan monenlaisesta väkivallasta sijaishuollon aikana. Pahimmillaan oli koettu seksuaalista ja vakavaa fyysistä väkivaltaa. Kuvauksissa oli myös monenlaista henkistä väkivaltaa: kylmyyttä ja vähättelyä sijaisäidin taholta, moitteita, epäoikeudenmukaista kohtelua, selän takana puhumista, omien mielipiteiden tukahduttamista. Väkivaltakokemukset yhdisty-

vät niin, että fyysinen väkivalta on koettu henkisesti raskaaksi:

”Emme tavallaan kuulu mihinkään sukuun, olemme ulkopuolisia kaikesta yhteisestä. Se tuntuu pahalta.”

”Toitotettiin rakkautta, sitä että ollaan kuin omia lapsia, mutta kaikki tuntui silti tekopyhältä ja kaksinaamaiselta.”

Koettu väkivalta oli tuonut luottamuksen murenemisen ja häpeän tunteen. Häpeä on ollut niin syvää, että yksi kirjoittaja on kertonut siitä vasta nyt kirjoituspöydän myötä. (Immonen & Jokisalo 2012, 111-113).

Nyt sijoitettuina elävien lasten ja nuorten kokemukset kaltoinkohtelusta ja väkivallasta sijaishuollossa ovat vaikeasti tavoitettavissa ilman menetelmiä, joissa lapsen kuulumisia ja hyvinvointia seurataan säännöllisesti. Lapset eivät välttämättä osaa kertoa sijaishuollossa kohtaamistaan epäkohdista eikä heillä aina ole siihen mahdollisuuttakaan. Joskus he eivät edes uskalla seurausten pelossa puhua kokemastaan. Tietoa lasten kokemuksista saimme osin vanhempien ja isovanhempien kertomana. Isoäidin tarinaa:

”Tytöt kertoivat, etteivät uskalla koskaan puhua sosiaalityöntekijöille, eikä meille suoraan ja oikein asioista, koska heille tulee vielä pahemmat oltavat, jos näitä asioita tutkitaan. Sijaisperheen aikana tytöt usein kertoivat ja valittivat miten kurjaa heillä on ja pyysivät minua olemaan puhumatta siitä kenellekään, koska he pelkäsivät mitä sijaisvanhemmat heille tekisivät. Vasta sen jälkeen, kun tytöt pääsivät pois, he ovat uskaltaneet kertoa kaiken, mitä sijaisperheessä tapahtui.”

”Tytöt pelkäävät sijaisisän kostoa, koska niin on aikaisemminkin tapahtunut, jos he ovat jostain valittaneet.”

Hankkeessamme tietoa nuorten kokemasta väkivallasta sijaishuollossa tuli myös muutamien asiakkuuksien ja yhteydenottojen kautta. Nuoren aikuisen tarinaa:

””Sijaisäiti” kohteli minua eri tavalla kuin omia lapsia. Omat lapset sai tehdä mitä halusivat, mutta minä erityisesti olin valvonnassa. Joka aamu kun lähdin kouluun, jouduin kävelemään 4 km sato tai paisto yhteen suuntaan ja koulusta takasin samaa matkaa. Mua ei viety kouluun autolla mut omia lapsia vietiin... niin mua ei voitu heittää matkan varrella kouluun edes. Mä olin kun vanki joka ei saa tehdä mitään. Jos koulun jälkeen myöhästyin 5 min mun piti kirjottaa ”sijais-

äidille” koko päivän tapahtumat. Eli siitä asti kun heräsin ja siihen asti kun mun koulu loppu. Miksi en lähtenyt suoraan koulusta kotiin, siis tässä tapauksessa hänen luokseen ja kenen kanssa juttelin jne.. Tällästä aivan sairasta. Jos sitä ei miellyttänyt käsialani nii koko kertomus uudestaan niin kauan että hänen mielestä se oli hyvä. Muistan kun kerran tulin kotiin mulla oli kauhee nälkä ja hänen lapset oli samaan aikaan kotona, he saivat kyllä syödä välipalaa, minä en mua passitetiin huoneeseen ja annettiin odottaa iltaan saakka et saan ruokaa. Päiväunia en saanu viettää, ja oikeestaan kaikki vapaat ajat mitä oli vietin huoneessani. Sitten muistan sellasen kerran että tulin kotiin ja pöydällä oli karkkipussi, josta oli mukamas hävinnyt yksi karkki, sanoin etten ollut ottanu. ”Sijaisäiti” kyseli sen lapsilta että ovatko he koskeneet karkkipussiin, joka oli pöydällä, kielsivät, tietysti syy meni minun niskaan. ”Sijaisäiti” otti mua korvasta kiinni ja huusi sinä olet varastanu, tunnusta, en tunnustanu koska en tehnyt sitä. Seurauksena siitä laitto minut siivoamaan koko sen talon. Imuroimaan, viemään kaikki matot, pyyhkimään pölyt. Muistan kun mulla meni koko helvetin päivä siihen, että siivosin hänen talonsa ilman mitään syytä ja kenenkään apua. Mä suorastaan pelkäsin häntä ja yritin minä karatakin (2 kertaa)... kun muistelen tätä niin minulla nousee niin paljon vihaa tätä naista kohtaan.”

”Olen miettinyt mun elämän kulkua ja sitä aikaa kun minut on riepoteltu paikasta toiseen. Mä olen kiertänyt lastenkoteja, monia nuorisokoteja, sit tämä perhe ...ja viimeisin koulukoti. Niin näistä ehdottomasti pahin paikka oli ”sijaisperhe”, se on jättänyt mulle pysyviä arpia. En todellakaan toivo kenenkään toisen lapsen olevan siellä. Aivan järkyttävä paikka, se aika, mitä vietin siellä oli HELVETILLISTÄ aikaa.”

9-vuotias tyttö:

”Juoksin piiloon metsään, kun sijaisisä löysi minut, huusi korvaan niin kovaa, että se soi vieläkin.”

Isoäiti:

”Lapset valittivat koko ajan paha oloaan sijaisperheessä. He eivät osanneet sijaisvanhempien mielestä tehdä mitään oikein. Heiltä kiellettiin kaikki sellaiset asiat, joita omat lapset saivat, koska he olivat sijoitettuja lapsia. S kertoi sijaisän käyvän häneen käsiksi ja uhkailevan antaa turpaan, lapset kertoivat kestävänsä ruumiillisen väkivallan, koska se oli kerralla ohi, mutta henkinen väkivalta ja latistaminen oli sietämätöntä.” ”Sijaisisä nimitteli persläveksi, surkimukseksi ym. ilkeillä haukkumasanoilla.” ”Tyttöjen ja sijaisisän ollessa puita kasaamassa

ulkona, S välitti kylmyyttä ja ei halua tehdä puuhommia... Sijaisissä kehotti liikkumaan nopeammin ja heitti puukalikalla häntä. Hän ehti väistää kalikkaa, muuten se olisi osunut häntä päähän...S koputti ja pyrki sisälle, häntä ei kuitenkaan sisälle laskettu. Kaikki muut perheenjäsenet olivat sisällä.”

Lopuksi

Lasten ja nuorten kokemaan kaltoinkohteluun ja väkivaltaan sijaishuollossa kiinnitetään nykyisin yhä enemmän huomiota. Sijaisvanhemmiksi aikovien koulutukset kuten PRIDE -valmennus ja tuen keinot jo sijaisperheenä toimiville vanhemmille tähtäävät kaltoinkohtelu- ja väkivallan ilmiöiden ennaltaehkäisyyn ja ovat olennaisen tärkeitä. Sijaisvanhempien valmennusvaiheessa saadaan jo tietoa väkivallan ja kaltoinkohtelun vaikutuksista lapseen, mutta olennaista on myös pohtia sijaisvanhempien omien lapsuudenkokemusten merkitystä heidän vanhemmuuteensa ja aikuisuuteensa väkivaltatyön näkökulmasta.

Sijaisvanhemmat joutuvat selviämään arjessaan monesta hankalasta tilanteesta ilman apua ja tukea, mikä voi johtaa voimien vähenemiseen ja keinojen loppumiseen. Väsyminen on riski lapsen kaltoinkohtelulle ja voi johtaa lapsen näkemiseen vain ”kasvattamisen” kohteena. Hankeaikana sijaisperheissä tehty väkivaltatyö on osaltaan ollut vaikeuksien kasautumista ehkäisevää ja tukea perheille lapsen hoitamiseen ja kasvattamiseen.

Toivottavasti valtakunnalliset selvitykset sijaishuollossa kasvaneiden kokemuksista Suomessa tuovat aikanaan lisäpontta siihen, että nyt sijoitettuna elävien lasten ja nuorten oikeudet turvalliseen elämään toteutuisivat. Että kuulisimme lapsia ja ottaisimme vastaan haasteen auttaa sijaisvanhempia jaksamaan erilaisten lasten kanssa.

Käytetty kirjallisuus

Ellonen, Noora (2008) Väkiältä instituutioissa. Teoksessa Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikoulun raportteja 71/2008, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Poliisiammattikorkeakoulu Tampere. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos Helsinki, 115-123.

Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (1), 34-44.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivallasta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Acta Universitatis Tamperensis 1107. Tampere: Tampereen yliopisto.

Forsberg, Hannele (2005) Havaita, nimetä, uudelleen määrittää, vaieta – lapsia koskevan väkivallan kategorisoinnista. Teoksessa Ulla Aatsikka ja Johanna Valenius (toim.) Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Huovinen, Anu & Immonen, Eeva toim. (2012) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja nro 20. Pelastakaa Lapset ry ja VIOLA - väkivallasta vapaaksi ry.

Hämäläinen, Anna & Puustinen, Mariia (2011) Mua ei kuunneltu. Tuki, apu ja väkivalta kokemusasiantuntijoiden silmin. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Immonen, Eeva & Hämäläinen, Mariia (2012) Haloo – kuuleeko kukaan? Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja nro 20. Pelastakaa Lapset ry ja VIOLA - väkivallasta vapaaksi ry, 101-108.

Immonen, Eeva & Jokisalo, Taina (2012) ”Ettei menneisyys määrittele sitä mikä minusta tulee”. Sijaishuollossa lapsuutensa eläneiden väkivaltakokemukset ja niistä selviytyminen. Teoksessa Anu Huovinen ja Eeva Immonen (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja nro 20. Pelastakaa Lapset ry ja VIOLA - väkivallasta vapaaksi ry, 109-116.

Jokisalo, Taina (tulossa) Narratiivinen tutkimus kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten väkivaltakokemuksista ja niistä selviytymisestä. Pro gradu –tutkielman käsikirjoitus. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto. Julkaisematon käsikirjoitus.

Oranen, Mikko (2001) Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Paavilainen, Eija & Flinck, Aune (2008). Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen - hoitotyön suositus. Hoitotyön Tutkimussäätiö. Nettijulkaisu.

Vario, Pipsa ym. (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutun toimiston julkaisuja 2012:6 nettiversio.

Kokemusasiantuntijoiden puheenvuorot

SIJAISVANHEMMAN NÄKÖKULMIA VÄKIVALTAAN

Sijoitetun lapsen väkivaltakokemukset

Ammatillisiin perhekoteihin sijoitetaan hyvin erilaisista lähtökohdista olevia lapsia. Usein sosiaalityöntekijät ovat joutuneet pohtimaan eri sijoituspaikkojen tarjoamia vaihtoehtoja hyvin tarkkaan, lapsen etu tärkeimpänä lähtökohdanaan. Ammatilliset perhekodit toimivat sijaisperheiden tavoin, mutta nimikkeensä mukaisesti heillä on sosiaali- ja/tai terveysalan ammatillinen pätevyys sekä täydellinen, ympärivuorokautinen sitoutuneisuus sijoitettujen lasten hoitoon ja kasvatukseen. Ammatilliset perhekodit voivat toimia sekä laitos- että perhehoitoluvilla.

Lasta sijoittaessaan on sosiaalityöntekijöiden usein mahdoton tietää mitä kaikkea lapsi on kokenut ja miten eri tavoin lapsi oireilee tehtyjen huomioiden lisäksi, vaikkakin sijoitus tapahtuu tavallisesti pitkän seurannan ja erilaisten tukitoimien jälkeen. Sosiaalityöntekijöiden täytyy sen vuoksi tunnistaa mahdollisia riskitekijöitä sekä luottaa omaan ammattitaitoonsa ja kokemukseen sa sijoituspaikkaa valitessaan. Jos epäillään lapsen kokeneen fyysistä tai mitä tahansa muuta väkivaltaa, tapahtuu sijoitus mahdollisimman nopeasti. Tässä tekstissä kerron yleisesti *fyysistä ja henkistä väkivaltaa* kokeneen lapsen sijoituksesta ammatilliseen perhekotiin.

Koettu väkivalta näkyy

Väkivaltaa kokenut lapsi voi jo sijoituksen alkuvaiheessa antaa merkkejä kokemistaan julmuuksista. Lapsen persoonallisuus ja hänen tapansa reagoida erilaisiin asioihin vaikuttavat siihen, miten väkivallan kokemukset näyttäytyvät ulospäin. Ratkaiseva merkitys on lapsen varhaisen kiintymyssuhteen laadulla. Suuri merkitys on myös sillä, onko lapsi ollut sijoitettuna aikaisemminkin, kenties jo useamman kerran.

Lapsi voi olla erityisen eristäytyvä ja hänen saattaa olla vaikeaa löytää paikkaansa perhekodin muiden lasten joukosta. Lapsi saattaakin sen vuoksi suuttua ja loukkaantua herkästi, koska siten hän saa syyn paeta omiin oloihinsa, eikä hänen itsensä tarvitse pinnistellä tullakseen hyväksytyksi. Hänen ei tarvitse paetessaan muita olla itse ystävällinen ja seurallinen ja siten toimia vastoin omaa tottumustaan. Väkivaltaa kokenut lapsi saattaa olla erittäin epävarma ja

pelokas muiden seurassa. Väkivallan kohteeksi joutunut lapsi ei useinkaan ole oppinut tunnistamaan etukäteen tilanteita, joista voi seurata väkivaltaa häneltä itseä kohtaan. Tämä johtuu siitä, että väkivaltatilanteet ovat yleensä tulleet yllättäen, ilman johdonmukaisuutta, aikuisen impulsiivisen käyttäytymisen seurauksena. Ennakoimattomuus puolestaan lisää entisestään lapsen arkuutta ja turvattomuutta. Eristäytyminen johtaa taas ulkopuolisuuden tunteeseen, mikä lisää eristäytymistä, ellei kierrettä saada pysäytettyä. Esimerkiksi koulussa on opettajilla tärkeä tehtävä auttaa löytämään lapselle ainakin yksi kaveri.

Väkivallan uhriksi joutunut lapsi saattaa toimia toisinkin, ja ottaa heti perhekotiin muutettuaan johtajan paikan muiden lasten joukossa. Toki tähän vaikuttaa lapsen ikä. Tällainen lapsi saattaa johtajan asemassaan käskä jotain toista lasta kiusaamaan toista, jolloin hän itse uskoo jäävänsä seuraamuksitta. Tällainen pomottajalapsi nauttii toisten saamista rangaistuksista. Tärkeintä hänelle on kuitenkin jännitys, joka vilpillisessä toiminnassa piilee.

Tarve kokea jännitystä on hyvin tyypillistä lapselle, joka on traumatisoitunut väkivallan uhri. Ilman jännitystä elämä voi tuntua liian laimealta, merkityksettömältä, virikkeettömältä. Sen vuoksi sitä voi verrata huumeeseen, jota lapsen on saatava aina lisää ja yhä suurempia annoksia. Lapselle ”kiinni jäämisestä” nouseva jännityksen tunne on tuttu, elämään hänen mielestään normaalina kuuluva asia. Jatkuva jännitys vie kuitenkin voimia. On stressaavaa miettiä - jopa tietämättään - mitä seuraavaksi tekisi, jotta saisi lisää jännitystä. Jännitys tunteena on voimia kuluttavaa, koska elimistö on jatkuvassa yli-virittyneisyyden tilassa. Jännitys voi aiheuttaa ja vahvistaa lapsen somaattisia oireita.

Väkivaltaa kokenut lapsi on tavallisesti, mutta ei aina, itsekin väkivaltaisesti käyttäytyvä. Hän kiusaa toisia lapsia, lyö, potkii, vie tavaroita, särkee kaikkea mahdollista, uhkailee, kiristää ja painostaa. Suurin osa tästä kaikesta tapahtuu aikuisilta piilossa, näkemisalueen ulkopuolella, hiljaa ja salaa. Aikuisten on siksi oltava koko ajan erityisen valppaina ja tarkkailtava lapsia tauotta. Väkivaltakierteen katkaisemiseksi on lapsi saatava kiinni tekosistaan ja annettava hänelle ennalta sovittu seuraamus. Tämä edellyttää sitä, että lapselle kerrotaan yhä uudelleen, ettei toisia saa vahingoittaa ja syyt miksi ei. On hyvä pitää mielessä kulttuuri ja muut olosuhteet, joista lapsi on lähtöisin.

Väkivalta voi kohdistua myös omaan itseän. Lapsi saattaa satuttaa itseään tahallisesti, naarmuttaa tai viillellä. Toisaalta ne naarmut, jotka ovat tulleet ”normaaleissa” leikeissä ja tilanteissa, saattavat puolestaan aiheuttaa lapsessa suurta huolta ja huomiontarvetta. Itse tehtyjä naarmuja ja viiltoja lapsi peittelee ja selittelee niiden syntymistä hyvinkin uskottavasti. Itse tehdyt viil-

lot vaativat usein lääkärissä käyntejä ja lapsen psyykkisen tilan selvittämistä. Väkivalta ja välinpitämättömyys itseä kohtaan kulkevat usein rinnakkain. Lapsi ei huolehdi henkilökohtaisesta hygieniastaan eikä vaatteidensa siisteydestä, hän ei osaa valita eri tilanteisiin sopivia vaatteita, vaikka ikätaisonsa ja älykkyytensä mukaisesti pitäisi jo pystyä em. asioihin. Lapsi saattaa piilotella likaisia vaatteitaan mitä ihmeellisimpiin paikkoihin. Hänen huoneensa on siivouksen jälkeen hetkessä mullin mallin. Lapsen huone kuvastakin usein lasta itseään.

Väkivaltaa kokenut lapsi oireilee somaattisesti esimerkiksi pyörtymällä herkästi mitä erilaisimmissa paikoissa. Häneltä saattavat jalat pettää tai tulla kovia kipuja mihin tahansa paikkaan ympäri kehoa. Hänellä saattaa olla selittämätöntä päänsärkyä, näköhäiriöitä, pahoinvointia, ruokahaluttomuutta tai ylensyömistä, univaikeuksia, voimakasta väsymystä, aloitekyvyttömyyttä, kesken jääneitä tehtäviä ja melkein mitä tahansa normaalia voimakkaampaa reagointia erilaisissa tilanteissa.

Väkivaltaa kokeneet lapset ovat muita sijoitettuja lapsia herkempiä ajautumaan seuraan, joka houkuttelee itseä vahingoittaviin asioihin. Niinpä tupakointi, huumeiden kokeilu ja käyttö, varastelu, hyökkäävä käytös ja seksuaalinen rajattomuus vaanivat näitä lapsia nurkan takana. On tärkeää asettaa tiukat säännöt ja rajat muun muassa tietokoneen käytölle ja liikkumisvapauksille. Nyt jos koskaan rajat ovat rakkautta!

Tunteet ja luottamus

Varsinkin sijoituksen ensimmäisinä kuukausina, jopa usean vuoden ajan, väkivaltaa kokeneen lapsen kyky tunnistaa erilaisia tunteita on rajoittunut. Esimerkiksi surun, väsymyksen tai ihan tavallisen olotilan lapsi saattaa nimenä vihaisuudeksi. On hyvin tärkeää kertoa ja nimetä sekä lapsen että aikuisen omia tunteita, jotta lapsi oppisi tunteiden tunnistamisen kautta säätelemään omaa käyttäytymistään.

Traumatisoituneen lapsen on vaikea ottaa vastaan hyvää. Sen vuoksi esimerkiksi omat syntymäpäiväkekkerit epäonnistuvat, tulee liian paljon hyvää yhdellä kertaa, mieli ei ole valmis siihen. Toisen lapsen synttärekekkerit saattavat olla aivan yhtä vaikeat, koska lapsi joutuu hyväksymään sen, että toinen lapsi saa lahjoja, huomiota ja vieraita. Lisäksi tarjolla olevat herkut ovat liikaa hyvää hänen sietokyvyllään. Aikuisten tehtävänä onkin totuttaa lasta pikkuhiljaa hyviin asioihin ja huolehtia siitä, että lapsen on mahdollista vetäytyä menettämättä kasvojaan tilanteen ollessa hänen kannaltaan sietämätön.

Väkivaltaa kokenut lapsi tarkkailee koko ajan ympäristönsä tapahtumia, erityisesti aikuisia. Lapsi saattaa jakaa aikuiset ”hyviin” ja ”pahoihin”, ilman välimuotoja. ”Hyvän” aikuisen leiman saanut on lapsen mielestä täydellisen hyvä, minkä vuoksi lapsen on vaikea kestää pettymystä, jos kyseinen aikuinen komentaa häntä tiukalla äänensävyllä tai huomioi toista lasta enemmän kuin häntä. ”Pahan” aikuisen kanssa lapsen on vaikea olla missään tekemisissä, mikä voi näkyä erityisen herkkänä kiukutteluna ja suuttumisena kyseisen aikuisen läsnä ollessa. ”Pahalta” aikuiselta lapsi ei tunnu hyväksyvän mitään, hän luokittelee kaikki kyseisen aikuisen teot ja sanat huonoiksi.

Vaikkakin lapsi pystyisi luottamaan johonkin uuteen aikuiseen, vie kiintyminen ja kiinnittyminen häneen kauan aikaa. Luottamuksen rakentaminen kestää usein vuosia, mutta sen menettäminen voi tapahtua hetkessä. Lapsi saattaa myös siirtää johonkin aikaisemmin tuntemaansa henkilöön kohdistuneita ajatuksia, tunteita ja odotuksia nyt häntä hoitavaan henkilöön, varsinkin jos tuo henkilö muistuttaa lapsen mielestä aikaisempaa henkilöä. Sen vuoksi kiintymyssuhteen luominen saattaa hankaloitua ja luottamuksen rakentaminen viivästyä.

Vaikeasti traumatisoitunut väkivaltaa kokenut lapsi sairastuu yleensä jonkin asteiseen masennukseen. Hänellä saattaa olla yö- ja päiväkastelua sekä tuhrimista vielä yläkouluikäisenäkin. Lapsen mieliala saattaa masennukseen liittyen vaihdella voimakkaasti päivän ja viikon aikana, ja lisäksi hän nukkuu yönsä huonosti, nähden painajaisia. Yövalo on usein välttämätön ja oman huoneen ovi täytyy jättää yöksi auki. Lapsi saattaa vielä ”isonakin” tarvita aikuisen läsnäoloa nukkumaan mennessään.

Väkivaltaa kokenut lapsi on muita alttiimpi joutumaan eri tavoin hyväksikäytetyksi toisten lasten ja aikuisten taholta. Hän ei osaa asettaa rajoja omalle käytökselleen ja saattaa junailla aikuisten huomaamatta mitä mielikuvituksellisimpia tapoja päästä kohtaamaan sitä maailmaa, joka saattaa tuhota jo ennestäänkin rikkoutunutta identiteettiä. Hän saattaa tuntea voimakasta vetoa itsetuhoiseen käyttäytymiseen ja seuraan, kuten tupakointiin, alkoholin käyttöön, lääkkeiden väärinkäyttöön, huumekokeiluihin ja seksiin. Itsensä vahingoittaminen kaikin mahdollisin tavoin johtaa usein laitostierteeseen. Suuri merkitys on lapsen ja nuoren persoonalla, tavalla kohdata vaikeuksia elämässään, älykkyydellä ja ihmissuhteilla.

On hyvä muistaa, että lasta askarruttavat kaiken lisäksi myös ne samat asiat kuin muitakin sijoitettuja lapsia. Lapsi tarvitsee paljon aikuista, läsnäoloa, keskustelua, kuuntelemista ja läheisyyttä hänen omilla ehdoillaan.

Kuinka mennään elämässä eteenpäin?

Sijoituksen alkuvaiheessa lapsen ei ole helppo avautua kokemistaan asioista, mutta jo muutaman kuukauden kuluttua lapsi on sopeutunut uuteen kotiinsa ja hän luottaa aikuisiin niin paljon, että puhuminen alkaa. Aloite tulee lapselta, joskus yllättävässäkin tilanteessa. Silloin on aikuisen syytä olla valppaana ja pysähtyä kuuntelemaan ja keskustelemaan.

Lapsi tarvitsee turvallisen kodin lisäksi myös jatkuvuutta tärkeiksi kokemisaan ihmissuhteissa. Lapsen turvallisuus huomioon ottaen on lapsen annettava pitää yhteyttä ennen sijoitusta hänen elämässään olleisiin ihmisiin. Tässä asiassa on lasta ehdottomasti kuunneltava. Hänellä on valtava määrä kiintymystä ja rakkautta, jota riittää hänelle tärkeille ihmisille, myös uudessa kodissa. Lapsi kokee rakkauden toisin kuin aikuinen, mikä täytyy muistaa erityisesti sijoitettujen lasten kohdalla. Aikuinen ei saa tehdä väkivaltaa lapselle riistämällä häneltä ihmisiä, joita hän rakastaa.

On otettava huomioon, että mikäli lapsi joutuu tutkimuksiin väkivaltaepäilyjen vuoksi, saattavat tutkimukset laukaista lapsessa entistäkin suurempaa ahdistusta. Hän joutuu muistamaan ja työstämään menneitä asioita mieleensä, minkä vuoksi hänen oireilunsa voivat olla huomattavan voimakkaita. Lapsi tuntee usein sekä vihaa että rakkautta läheistä henkilöä kohtaan, vaikka tämä olisi tehnyt hänelle väkivaltaa. Hänellä saattaa olla suunnaton pelko siitä, mitä hänelle tai väkivallan tekijälle tapahtuu väkivaltatapahtumien tultua ilmi. Pelko saattaa kestää pahimmillaan yli oikeudenkäynnin, minkä jälkeen se pikkuhiljaa laantuu. Lapsi tarvitsee todella paljon rauhoittelua, suojelua ja turvaa. Mikäli tutkimukset ovat sijoituksen alkuvaiheessa, on se lapselle vielä vaikeampaa, koska hän ei pysty luottamaan keneenkään arkielämässään olevaan aikuiseen. On hyvä kartoittaa, löytyisikö jotain turvallista aikuista lapsen aikaisemmasta elämänympyrästä hänen tuekseen.

Lapsen kokemuksista ja oireiluista riippuen, on lähes poikkeuksetta tarpeen sijaisperheeseen kotiutumisen jälkeen aloittaa lasta hoitava ja kuntouttava terapiatyöskentely. Vaikka perhekodissa olisi jollakin aikuisella terapeutin pätevyys, on terapiatyöskentelyn tapahduttava muualla. Näin siksi, että perhekodissa olevilla aikuisilla on eri rooli kuin perhekodin ulkopuolella olevilla. Lapsen voi olla myös helpompi avautua kaikista kokemistaan asioista kodin ulkopuoliselle terapeutille. Samalla hän opettelee tärkeää taitoa, luottamusta aikuisiin. Perhekodissa on kuitenkin suotavaa hyödyntää muulla tavoin terapeuttista osaamista.

Luottamuksen rakentaminen lapseen ja kiintymyssuhteen luominen ovat

ratkaisevan tärkeitä lapsen tervehtymisen kannalta. Näitä kumpaakin tarvitaan, jotta voidaan umpeuttaa syviäkin menneisyyden haavoja. Työskentely luottamuksen ja kiintymyssuhteen rakentamiseksi voi kestää useita vuosia, jopa koko sijoitusajan. Sen vuoksi on tärkeää turvata myös jatkoyhteistyö perhekodin kanssa lapsen saavuttaessa nuoruus- ja aikuisiän. Vaikka lapsi tai nuori taistelisi kaikin voimin perhekodin antamaa turvaa ja rakkautta vastaan, ei häntä tule hylätä. Ei silloinkaan, vaikka hän joutuisi muuttamaan laitoshoitoon väliaikaisesti tai pitkäaikaisesti. Kaikilla lapsilla on oikeus tietää, että hänellä on koti, jossa häntä rakastetaan ja jossa häntä odotetaan. Tämä vaatii perhekodilta huomattavan suurta sitoutumista, varsinkin biologisen kodin puuttuessa.

Joskus vaatii suuria ponnisteluja auttaa lasta huomaamaan arkielämän pienet, mukavat, iloiset asiat. Tämä puoli hoituukin usein ajan kanssa, kun negatiivisuus ja masentuneisuus alkavat väistyä lapsen sisimmästä. On tärkeää osoittaa rakkauttaan ja hyväksyntää varsinkin silloin, kun lapsen negatiivisuus on saanut hänestä valtaa. Kun lapsen ei tarvitse puolustautua, hän tulee avoimemmaksi ottamaan vastaan uutta. Jos sanat eivät tunnu merkitsevän hänelle mitään, ainakin kosketus ja katse sekä pienet huomioimiset sulattavat muuria, jonka hän on suojakseen joutunut rakentamaan. Tuo muuri suojelee häntä rakkaudelta, jota hän ei ole oppinut kohtaamaan, mutta jota hän niin suunnattoman paljon tarvitsisi.

Kun väkivallan kokemusten vuoksi traumatisoitunut lapsi on riittävän tervehtynyt, on hyvä alkaa katsoa tulevaisuuteen yhä enemmän yhdessä hänen kanssaan. Lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden on vähän kerrallaan keskusteltava mahdollisista haasteista, joita elämä saattaa eteen tuoda. Esimerkiksi nuoren kanssa voi puhua millaisia haasteita seurustelu ja parisuhde mahdollisesti tuo, mitä hankaluuksia saattaa tulla, kun perheeseen syntyy lapsia. On kuitenkin korostettava nuoren omia vahvuuksia ja sitä, että aina on apua saatavana, jos tulee hankaluuksia. Kenties jossain elämän vaiheessa on hyvä saada esimerkiksi terapiasta taas tukea.

Kohti aikuisuutta

Väkivaltaa lapsuudessaan kokenut ihminen on usein tavallista herkempi huomaamaan toisen ihmisen tunnetiloja. Hän aistii herkästi myös yleistä tunnelimapiiriä. Vaikeuksista selviytyneenä hän on vahvempi kohtaamaan elämän haasteita ja luottavaisempi niistä selviytymisen suhteen. Vaikkakin omat tunnetilat saattavat heilahdella vielä ja kokemus omasta itsestä on välillä aliarvi-

oiva, on hänellä kuitenkin selviytyjän rooli vahvistunut.

Jotta väkivaltaa kokenut ei jatkaisi väkivallan kierrettä itse, on hänen opittava tunnistamaan ensimmäiset väkivallan merkit itsessään ja saatava väkivallan ulospääsy pysäytettyä. Syvällä sisällä olevat käyttäytymismallit on nitistettävä lujalla tahdonvoimalla. Sen vuoksi nuorelle on opetettava keinoja väkivallan pysäyttämiseksi. Hänelle on kerrottava myös mistä voi aikuisena hakea apua, jos tuntee sitä tarvitsevänsä. Mitä lievempi traumatisoituminen väkivallan seurauksena on lapselle/nuorelle tullut, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on elää ns. normaalia aikuisen elämää. Syvä traumatisoituminen voi pahimmillaan johtaa laitostieteeseen ja vakavaan psyyken hajoamiseen.

Tärkeintä on kuitenkin työskennellä väkivaltaa ehkäisten jokainen omalla tahollaan ja omalla esimerkillään. Väkivallasta ei pidä koskaan vaieta, vaan se pitää vaijentaa. Vaikeassa ja voimia vaativassa väkivaltatyöskentelyssä on tärkeintä pitää yllä toivon ja selviytymisen ilmapiiriä sekä huomata pienetkin edistymiset. Kannustava työskentely lapsen ja nuoren kanssa rakentaa positivistista minäkuva ja ohjaa hänen ajatteluaan yhä vahvemmin kohti luottamusta itseän ja elämään.

Olen ylpeä siitä, että olen saanut olla ihmettelemässä yhä uudelleen sitä, miten upeasti loistavia timantteja kovan paineen alla olleista lapsista löytyykään! Valtavan suuri sisäinen viisaus, uskomattomia lahjoja eri taiteen aloille, kyky selviytyä ja luottaa huomiseen, tulevaisuuteen.

Sijaisvanhemman omat väkivaltakokemukset

On olemassa perusajatus, jonka mukaan ”väkivalta synnyttää väkivaltaa”. Yleensä ottaen tuo lause kertookin totuuden. Mallioppiminen on yksi tuloksellisimmista tavoista oppia erilaisia asioita. Sen vuoksi täytyy myös poisoppia joistakin tuhoavista asioista, kuten väkivallasta. Poisoppiminen on usein vaativaa ja aikaa vievää, mutta tuloksellista. Vielä enemmän työskentelyä vaatii oma rikkoutunut sisin, minäkuva ja omat rajat. Kaiken muuttumisen, eheytyksen ja poisoppimisen perustana on tietoisuus: tietoisuutta omasta menneisyydestä ja loukatuksi tulemisesta, tietoisuutta omien käyttäytymistapojen tuhoisuudesta, tietoisuutta omasta ihmisyydestä ja ihmisarvosta.

Taustani vaikuttaa

Kokemukseni mukaan omat taustat vaikuttavat perhekotityöskentelyyn ja sijaisvanhemmuuteen aina, alusta loppuun saakka. Perhekotivanhemmuuden alkuaikoina jouduin työskentelemään hyvin voimakkaasti esiin nousevien tunteiden kanssa. Tunnetyöskentelyn täytyi tapahtua silloin, kun lapsi nukkui tai oli muuten lapsen kannalta turvallinen hetki arjessa. Näin ollen sijaisvanhempana olen kasvanut eniten henkisesti öisin!

Oma lapsuudessa kokemani fyysinen ja henkinen väkivalta oli rajua. Tiedän millaiset lyönnit sattuvat fyysisesti eniten, miten minuus saadaan olemattoman pieneksi jatkuvalla mitätöimisellä, miltä tuntuu lähteä karkuun kylmään ja pimeään talviyöhön raivoavaa vanhempaa, miltä tuntuu katsoa rikottuja huonekaluja ja ikkunoita, nähdä raivon seurauksia niin ihmisissä kuin eläimissä, miltä tuntuu oma avuttomuus toisen lapsen saadessa osansa iskuista ja lyönneistä, mitä on elämä vanhempien alkoholin himon noustessa tärkeimmäksi, miltä tuntuu jäädä vaille kummankaan vanhemman suojaa ja turvaa, miten pelottavaa lapsesta on aikuisen seksuaalinen lähentely, miltä tuntuu luopua yhä uudestaan tutusta kodista, ympäristöstä ja kavereista. Lista kokemistani kaltoinkohteluista on huomattavasti pidempi, tässä oli vasta alkua.

Olen kuitenkin sitä mieltä, että juuri näiden kokemusten vuoksi minusta tuli sijaisvanhemp. Itselläni on voimakas halu auttaa turvattomia lapsia, antaa heille heidän arvoisensa koti ja mahdollisuus hyvään elämään.

Kivinenkin tie hyvään vanhemmuuteen

Vanhemmuuteen kasvaminen on alkanut omasta lapsuudenkodistani, josta poimin myös hyviä asioita mukaani. Mutta negatiiviset käyttäytymismallit olivat todella sitkeässä. Olisi ollut niin helppoa tehdä kuten omat vanhempani tekivät tilanteissa, joissa lapsi kiukutteli tai olin itse väsynyt. Huomasin vaaralliseksi kokemieni tunteiden (suuttumus, viha, ärtyneisyys, halu näyttää kumpi määrää, epäonnistumisen pelko) nousevan pintaan, joten aloin taistella niitä vastaan. Näin kielsin sinänsä luonnolliset tunteeni, jotta voisin suojella lapsiani ja perhettäni. Se ei ollut oikea tie.

Aloin väsyä vanhempana olemiseen yhä enemmän, vaikka lapset ja perhe olivat minulle rakkainta maailmassa. Perheeseemme kuului sekä biologisia että sijoitettuja lapsia. Onneksi minulla oli halu tehdä hyvää ja auttaa lapsia elämässä eteenpäin. *Halusin oppia hyväksi vanhemmaksi.* Työskentelin myös kodin ulkopuolella lasten kanssa, mikä toi vanhemmuuteeni tietoa ja taitoa lisää. Ha-

keuduin koulutukseen, sitten jatkokoulutuksiin. En halunnut antaa periksi, halusin eroon vääränlaisesta tavasta toimia stressaavissa tilanteissa. Halusin tietää miten toimia erityislasten kanssa, halusin tietää mistä heidän oireensa johtuivat. Koulutusten kautta opin paljon ymmärtämään omaa itseäni ja menneisyyteni vaikutuksia suhteessa omaan tapaani elää ja toimia eri tilanteissa. Tiedonjanoni kasvoi koko ajan. Houkutuksia matkalla oli paljon, helpoja vaihtoehtoja työskentelyn rinnalle ja sijaan. Jouduin tekemään tietoisia ratkaisuja niin alkoholin käytön kuin väkivallan eri muotojenkin kanssa. Välillä tuli harha-askeleita, mutta tiesin olevani oikealla tiellä.

Tänään perhekodin äidin roolissa käytän sujuvasti hyväkseni kaikkea kokemaa. Koen olevani onnellisessa asemassa ymmärtäessäni niin hyvin sijoitettuja lapsia. Tiedän miten paljon he tarvitsevat aikuista! Osaan lohduttaa ja tukea, löydän sanoja, jotka kuvaavat heidän sisimpiä tunteitaan. Uskon heidän hyvään tulevaisuuteensa, mutta ymmärrän miten paljon se heiltä itseltään vaatii työtä oman itsen ja menneisyyden kanssa. Tiedän myös sen, etteivät kaikki lapset pysty tuohon työskentelyyn, koska heillä saattaa olla monenlaisia rajoituksia, jotka estävät sen. Teen silti omalta osaltani parhaani, jotta he saavuttaisivat heille parhaimman mahdollisen elämän.

Biologinen vanhemmuus nostaa esiin sekä positiivisia että negatiivisia muistoja omasta lapsuudesta. Sijoitetut lapset tuovat omat kokemuksensa perhekotiin ja kokemustensa myötä herättävät monenlaisia tunteita heitä hoitavissa aikuisissa. Jotkut lapset ovat nostaneet minussa erityisen voimakkaita tunteita. Väkivaltaa kokeneet lapset saavat minussa esiin vankan peilipinnan, joka heijastaa heidän tunteitaan moninkertaisesti. Sisimpääni nousee tunteiden myräkkä, joka on täynnä muistoja, pelkoa, ahdistusta, epätoivoa, alistetuksi tulemistä, raivoa epäoikeudenmukaisen kohtelun vuoksi, vihaa, luovuttamista, surua... Niin, lista on pitkä! Tuo myräkkä nousee yhä uudelleen, lapsen käyttäytymisen, sairastumisen ja minäkuvan rikkinäisyyden nostattamana. Huomaan manaavani yhä uudelleen lapsia kaltoinkohtelevia aikuisia, Suomen epäoikeudenmukaista lakia (joka antaa ihan hirvittävän pieniä seuraamuksia lapsiin kohdistuneista väkivallanteoista) ja oman itseni, joka voi niin vähän auttaa näitä rikottuja lapsia.

Vaikka olenkin mielestäni saanut enemmän kuin menettänyt sen vuoksi, että olen itse kokenut rikkinäisen lapsuuden, on siitä myös haittaa perhekotivanhemmuudessani. Olen joutunut tekemään sisimmässäni todella paljon työtä hyvän vanhemmuuden eteen. Tuo työ on edelleen jokapäiväistä, vaikka ei niin rankkaa kuin aloittaessani sijaisvanhempana lähes kolmekymmentä vuotta sitten. Kohtaan yhä uudelleen omat rajani, yrittäen ylittää niitä. Erittäin sil-

miinpistävää on se, että en osaa rauhoittua, vaan minulla täytyy olla koko ajan täysi vauhti päällä elämässäni. Jos en tee töitä jatkuvasti täysillä, minä väsyn ja kyllästyn. Aina täytyy kehitellä jotain uutta, opiskella, remontoida, tehdä sivutöitä, huolehtia monista muistakin kodin ulkopuolisista ihmisistä. Tunnistatan itsessäni asuvan lapsen, joka vaatii tulla huomatuksi tekojensa kautta, koska hän muutoin olisi näkymätön. Olen vähän väliä yrittänyt löytää ulospääsyä tuosta suorittamisen kehästä, mutta hihna on vain kiristynyt.

Elämä on kuitenkin pysäyttänyt minut. Olen joutunut tahtomattani tilanteeseen, jossa jouduin pinnistelemaan jaksakseni ottaa askeleita, olemaan antamatta periksi. Sitä kautta, vuosien myötä, olen oppinut olemaan armollinen itselleni ja etsimään ulospääsyä jatkuvasta vauhdista. Kumppani ja perhe saivat todellisen, arjessa näkyvän ykköspaikan arvojärjestyksessäni. Vaatimuksieni itseä kohtaan vähennyttyä, pikkuhiljaa, somaattiset oireiluni alkoivat helpottaa. *Tärkeintä olet sinä itse, sitten seuraavaksi läheiset ihmissuhteet. Vain itseään rakastamalla voi rakastaa muita.* Tätä oppia olen vienyt myös väkivaltaa kohdanneille lapsilleni. Nyt osaan jo hoitaa itseänikin. Mutta en vieläkään osaa olla tekemättä mitään.

Lapsi minussa

Minulla on ollut suuri onni saada olla lapsena välillä yhden minua rakastaneen ihmisen hoivissa. Hänestä tuli minulle tärkein aikuinen. Meitä yhdisti vankka side koko yhteiselämämme ajan. Tunnen tuon siteen vieläkin, vaikka kyseinen henkilö on jo kauan sitten siirtynyt odottamaan minua Taivasten valtakuntaan. Tiedän, että ilman tuon henkilön rakkautta en olisi saattanut selvitä elämän karikoista. Hänen rakkautensa ja viisautensa on auttanut minua tulemaan siksi vanhemmaksi, joka olen lapsilleni. Se on antanut minulle myös uskoa sijaisvanhemmuuden mahdollisuuksiin auttaa lapsia tulemaan tyytyväisiksi omassa elämässään.

Tärkeä voimavarani on myös oma kristinuskonni, joka on kulkenut mukana lapsuudesta saakka ja vahvistunut aikuisiällä. Se on auttanut monien surujen yli, kantanut kaikissa hetkissä, auttanut huomaamaan elämän ja toisten ihmisten tärkeyden. Se on antanut merkityksen omalle elämälleni. Tämä elämä täällä on väliaikainen etappi, minkä jälkeen on mahdollista elää vailla tuskaa ja kipua, vailla eroa rakkaista ihmisistä. On turvallista olla Isän suurella ja rakastavalla kämmenellä, sillä Hän pitää huolen kaikista meistä.

Lapsena pelastauduin vaarallisia tilanteita ja koko arkielämääkin lähtemällä lentoon mielikuvituksissani. Sadut ja tarinat olivat jatkuvasti mielessäni, luin

hyvin paljon ennen kouluikää ja kirjoittelin tarinoita itsekin. Nuoruudessa runot ja piirtäminen veivät minut pois arjen ahdistavista asioista. Nyt aikuisena opiskelu on minulle mieluista. Näkymätön, lähes täydellisen ujo ja arka lapsi minussa tulee nykyään näkyväksi aikuisuudessa monin eri tavoin. Sijoitettujen lasten kokemukset yhdistyvät omiini muodostaen uusia tarinoita, runoja ja lauluja.

Vaikeinta vanhemmuudessa on ollut päästää lapset lähelle itseäni. Olen joutunut opettelemaan miten lasta lohdutetaan, pidetään sylissä, kannustetaan, annetaan aikaa silloin kun he sitä tarvitsevat. Niin monet kerrat tunsin itseni ahdistuneeksi lasten vaatimuksista ja tarpeista! Vuosien myötä olen ymmärtänyt monia syitä tuohon ahdistumiseeni. Koko systeemin voinee kiteyttää muutamiiin ”omiin diagnooseihini”, kuten ”vakava varhaislapsuuden kiintymyssuhdehäiriö” ja ”lapsuuden sekä nuoruuden traumaattiset henkisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kokemukset”. (Kuulostaapa hurjalta, mutta ei se sitä ole todellisuudessa, ei enää!)

Minun on ollut vaikeaa luottaa keneenkään, mikä on vaikuttanut todella paljon ihmissuhteisiini. Luottamukseni on saanut hyvin harva henkilö, ja sen on menettänyt helposti. Kenet olen ”potkinut” pois elämästäni, ei ole saanut takaisin palata. Perhekotivanhemmilla ei ole juurikaan aikaa kodin ulkopuolisille ystäville, mikä sopii minulle hyvin, koska en osaa pitää yllä ystävyssuhteita. En kiinny enkä ystävyysty helposti, vaikka pidänkin ihmisistä sinällään. Minulle riittää oma mielikuvitusmaailmani, tarinani, aivan kuten lapsenakin. Tämä kaikki kertoo minäkuvastani, jolla on vahvat kehykset, mutta kuva särkyä helposti. Suojelen itseäni muilta ihmisiltä, eikä kukaan koskaan pääse tutustumaan minuun kokonaan. Näin en tule myöskään hylätyksi.

Koska minun on vaikea luottaa aikuisiin, tarkkailen heitä ja teen huomioita mielessäni. Olen opetellut kysymään asioita (suoraankin), jotta en tekisi väärää johtopäätöksiä. Siitä puolestaan olen niittänyt uteliaan ihmisen mainetta läheisteni keskuudessa, mikä on ajanut minua tukkimaan suutani. Olen ryhmä- ja joukkotilanteissa edelleenkin tarkkailijan roolissa. Nuorempana koin voimakasta ulkopuolisuuden tunnetta varsinkin ollessani ikäisteni seurassa. Viihdyin ainoastaan ikäistäni vanhempien ja vanhusten seurassa, muulloin koin itseni epävarmaksi ja naurettavaksi. Iän ja elämäkokemuksen myötä ulkopuolisuuden tunne on väistynyt, muttei kokonaan poistunut. En todellakaan halua olla koskaan ”porukan keskipiste”.

Vaikka osaan ja haluan lohduttaa muita, en pysty ottamaan vastaan lohdutusta. Koen sen epäaitona enkä pysty ajattelemaan, että joku todella haluaisi olla tukenani ja lähelläni. Itken usein, mutta yksin. Haluaisin ottaa vastaan

lohdutusta, mutta en tiedä miten sen tekisin. Koska olen lapsena joutunut olemaan jatkuvasti varuillani, huomaan nyt aikuisena herkästi muutoksia sekä lapsissa että muissa lähi-ihmisissä. Vaikka joskus tarkkanäköisyyteni rasittaa minua ja muitakin, on siitä mielestäni tässä työssä enemmän hyötyä kuin hankaluutta.

Koska lapsuuteni oli nopeatempoista ja vaihtelevaa, pystyn tekemään perhekotivanhemman roolissakin nopeita ratkaisuja pelkäämättä. Tiedän myös, että koti voi olla vain pelkät ulkoiset puitteet, mutta todellinen koti on siellä, missä on rakkautta ja hyväksyntää. Olen joskus hyvin ahdistunut siitä, että joudun pitämään vanhemman tehtävässäni niin tiukkoja rajoja. Toivoisin, että hellät ja kauniit sanat voisivat kaikua kodissani! Perhekodeissa asuu kuitenkin lapsia, jotka tarvitsevat muutakin, jotta he ymmärtäisivät ottaa asiat todesta. Ratkaisevaa on kuitenkin se, että sanat tulevat sydämen hyvyydestä, ei vihas-ta lasta kohtaan.

Nyt voin olla rauhallisin mielin tässä ja kurkistaa menneisyyteen. Asiat ovat nivoutuneet yhteen, menneet sekä omalla painollaan että tietoisestikin ratkaisuja tehden eteenpäin. Matkalla on ollut monia kysymyksiä, joihin olen saanut vastauksen. On myös kysymyksiä, joihin en saa koskaan vastausta. Menneiden tapahtumien myöntäminen omaan elämään kuuluneina ja anteeksiantaminen ovat avain eteenpäin, jotta jonain päivänä muistaminen ei tuottaisi enää kipua.

Loppujen lopuksi, kukaan ei voi tietää mitkä asiat ovat oikeasti vaikuttaneet mihinkin. Samantyylisten taustojen omaavista ei taatusti ole kaikista tullut perhekotivanhempia! Ei sisaruksistanikaan ole tullut. On tehtävä itsenäisiä päätöksiä ja uskottava siihen, että kaikella on tarkoituksensa. On kuunneltava sydäntään ja toimittava siten mikä oikealta tuntuu, oman mission mukaisesti.

Ajatusten ja kokemusten vyyhtiä punoi
nimimerkki *Ursula Perhonen*

”ÄLÄ TULE PAHA SOSSU” – VANHEMPIEN NÄKÖKULMIA SIIAISHUOLTOON

Olipa kerran huostaanotetun lapsen vanhempi, joka oli juuri allekirjoittanut lapsensa huostaanottopäätöksen. Samalla oli sovittu sosiaalityöntekijän kanssa seuraava tapaaminen, jossa tehtäisiin vanhemman kuntouttamiseksi oma asiakassuunnitelma. Silloin mietittäisiin vanhemman voimavaroja, kartoitettaisiin läheisten tukiverkkoja tai sellaisten puuttuessa mietittäisiin muuta tukea.

Jospa tuntisi edes yhden vanhemman, jolle on tehty oma asiakassuunnitelma. On melko kohtuutonta edellyttää, että vanhempi huostaanottotilanteessa kykenee tai osaa tutustua lakiin ja pystyy vaatimaan itselleen asiakassuunnitelmaa. Tosin tuossa laissakin on porsaanreikä: *”Huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana.”* (Lastensuojelulaki 6.luku 30§). Jos sosiaalityöntekijä pitää asiakassuunnitelman tekemistä tarpeettomana, sitä ei tehdä. Huostaanottopäätökseen tai lapsen asiakassuunnitelmaan voidaan vanhemman kohdalle kirjata ”järjestetään tarvittavat tukitoimet”, mutta jos käytännössä mitään ei tehdä, ovat nuo sanat yhtä tyhjän kanssa. Kun toimitaan tällä tavoin, on liikaa merkitystä sillä, millainen sosiaalityöntekijä sattuu kohdalle ja valitettavasti myös sillä, millainen henkilökemia on asiakkaan ja työntekijän välillä. Lastensuojelun asiakkaan pitäisi voida luottaa siihen, että asiat hoidetaan lain hengen mukaisesti eikä niin, että joutuu mielessään hokemaan lorua *”älä tule paha sossu, tule hyvä sossu, älä tule paha sossu, tule hyvä sossu, älä tule paha sossu, tule hyvä sossu”*.

Kohtaamattomuudesta ja vallankäytöstä

Kun saimme pyynnön kirjoittaa *Puheenvuoroja*–julkaisuun teemasta vanhemman näkökulma väkivaltaan ja sijaishuoltoon, tuli tunne, että tästähän voi kirjoittaa vaikka mitä. Mutta eipä se niin yksinkertaista ollutkaan. Kovasti asiasta keskustelimme, mutta kokemuksia vallankäytön kohteena olemisesta on hyvin vaikea pukea sanoiksi siten, että ulkopuolinenkin ne tekstistä ymmärtäisi. Me ymmärrämme, koska olemme kokeneet sen. Keskusteluissamme esiintyi kuitenkin kolme teemaa: *kuulemattomuus, mitätöinti ja riittämättömyys*. Nämä teemat tulevat ehkä eniten esiin vanhemman ja sosiaalityöntekijän, mutta myös sijaisvanhempien ja vanhempien vuorovaikutuksessa. Ihmisessä, jolla

on aikaisempia kokemuksia väkivallasta, viranomaisen vallankäyttö varsin-kin silloin, kun siihen liittyy kuulemattomuutta ja mitätöintiä, aiheuttaa kokemuksen väkivallan kohteena olemisesta. Jos viranomaisen vallankäyttö tuntuu asiakkaasta väkivallalta, on inhimillinen kohtaaminen mahdotonta eikä voi syntyä aitoa vuorovaikutusta.

Kuulemattomuudesta

Kuulemattomuutta on esimerkiksi vanhemman näkökulmien ja esiin ottamisen asioiden ohittaminen täysin. Niitä ei joko kirjata ollenkaan tai todetaan, että ne eivät ole paikkaansa pitäviä. Asiakirjaan on esimerkiksi kirjattu: ”A:n toiminta ja puheet asioista ovat koko L:n sijoituksen ajan olleet sekä liioiteltuja tai jopa vääristeltyjä ja hänen oman tulkintansa värittämiä.” Silti jälkeenpäin on todettu, että ko. sijaispaikassa on ollut lasten kaltoinkohtelua ja lapset on siirretty muualle. Miten lastensuojelun asiakkaat voivat kertoa kokemuksistaan, jos heitä lähtökohtaisesti ei pidetä uskottavina kertojina?

Kuulemattomuuden kokemus syntyy myös siitä, että asiakirjan sisältö voi olla jotain ihan muuta kuin mistä luulet keskustelleesi. Asioita on voinut jäädä pois, niissä on virheitä tai on jopa lisätty sellaista mistä ei ole ollut puhetta. Yhtenä ratkaisuna tähän voisi olla, että palaverin päättyessä asiakas näkee muistion, joka on tehty asiakirjan laatimista varten, jolloin mahdolliset virheet tai vääринymmärrykset voidaan korjata saman tien.

Tai jos äiti esittää huolensa melkein täysi-ikäisen lapsensa huostaanottopaikasta, joka on valvottu asunto, mutta lapsi asuu siellä yksin, ei kukaan ole kiinnostunut paikasta tai käy tarkistamassa sitä. Ei vaikka paikka olisi sellainen, että jos se olisi alkuperäisen perheen koti, sieltä lähtisivät lapset kiireen vilkkaan huostaan.

Mitätöinnistä

Mitätöinnistä voisi kertoa useita esimerkkejä, mutta päädyimme kertomaan, miksi sanat bioäiti, syntymävanhempi, bioisä särähtävät korvaan. Siksi, että niissä kaikissa tuntuu olevan turha etuliite. Jos lapsella on isä ja äiti ja hänelle tulee heidän lisäksi sijaisvanhemmat, onko mitään syytä tai tarvetta lisätä vanhemmille ylimääräisiä etuliitteitä? Jos vertaa tilannetta uusperheeseen, jossa perheeseen tulee isä- tai äitipuoli, ei silloinkaan perheen äitiä tai isää ale- ta kutsua bioisäksi tai syntymä-äidiksi. Miksi siis huostaanotetun lapsen vanhempi tarvitsee uuden nimityksen? Tarvitaanko sitä erotukseksi niistä keski-

vertovanhemmista, joiden lapsi ei ole huostaanotettu? Ja siinä tapauksessa ko. etuliitteet alkavat tuntua tarpeellisilta vain tuottamaan erilaisuuden tunnetta. Siitä tulee häpeän tunnetta lisäävä leima. Sijaisvanhemmista erottuakseen ei tarvittaisi ylimääräistä etuliitettä, koska heillä on jo sijais -etuliite. Lapsia varten etuliitteitä ei tarvita, he muodostavat luontevasti tavan nimetä kaikki vanhempansa. Vaikka äiti ja/tai isä ei olisi tekemisissä sijoitetun lapsensa kanssa, ei hän siinä tapauksessa tarvitse uutta etuliitettä. Yleisessä puheessa tai kirjoituksissa ei tarvita bio- ja syntymäetuliitteitä, koska vanhemmat ja sijaisvanhemmat erottuvan jo tällaisenaan. Sekä bio- että syntymäliitteet rajaavat vanhemmuuden joko pelkästään biologiseen vanhemmuuteen tai synnyttäjän rooliin. (Pitäisikö siis tasa-arvon nimissä olla myös siittäjävanhempi?) Nämä etuliitteet mitätöivät vanhemmuutta ja herää kysymys, onko se tarkoituskin. Olet epäonnistunut vanhemmuudessa ja sen vuoksi vanhemmuutesi kavenneen biologiseen rooliin.

Riittämättömyydestä

Kolmantena aiheena nousi esiin riittämättömyys. Sijoitetun lapsen vanhempain ja varsinkin huostaanotonpurkua hakiessa täytyy taipua käsittämättömiin ulottuvuuksiin. Ei sinua vaadita tanssimaan trapetsilla pitäen toisessa kädessä täydessä lastissa olevaa astiatarjotinta ja toisella kädellä sytyttämään kynttilää, mutta siltä se välillä tuntuu. On jotenkin nurinkurista, että silloin kun huostaan ottoa valmistellaan ja siihen on ryhdytty, ei näitä akrobatiavaatimuksia esitetä ja ehdoteta. Toisaalta sinulle ei kerrota mitä vaaditaan, jotta lapsi voisi palata kotiin, ja samalla kaikki mitä teet voidaan nähdä negatiivisena.

Jos lapsi on ollut huostaan otettuna esimerkiksi vanhemman masennuksen vuoksi ja vanhempi aloittaa opiskelun, mikä osoittanee sitä, että masennuksesta on päästy yli ja mennään elämässä eteenpäin, sosiaalityöntekijä voi kuitenkin nähdä sen negatiivisena muutoksena, koska hänen mielestään opiskelijan elämä on liian epäsäännöllistä. Pitäisikö siis kaikkien opiskelijoiden lapset kaiken varalta huostaanottaa?

Purun yhteydessä on suostuttava vaikka mihin, mm. siihen, että sosiaalityöntekijä halutessaan tekee ratsian vaatekaapillesi kotikäynnin yhteydessä. Lisäksi on pystyttävä ennakoimaan mahdolliset tulevat ihmissuhteet ja niiden vaikutus elämäntilanteeseen tarpeeksi vakuuttavasti. Pitäisikö kaikkien huostaanoton purkua hakevien vanhempien siis hankkia tulevaisuuden luotettavasti ennustava kristallipallo?

Huostaanoton purussakin on paljon kuulemattomuutta ja mitätöintiä. Vaikka olisit ottanut huostaanoton purun suullisesti puheeksi ja sen lisäksi kirjoittanut purkuhakemuksen, niin siitä huolimatta voi kestää vuosia ennen kuin asialle aletaan tehdä mitään. On ymmärrettävää, että on monia seikkoja, jotka on otettava huomioon huostaanoton purkua harkittaessa, mm. lain edellyttämät huostaanoton syyn poistuminen, huostaanoton kesto ja kiintymyssuhteet. Tietenkin lasta kotiutettaessa tulee olla tarkkana ja varmistaa sekä lapsen edun toteutuminen että turvata hänen kasvunsa ja kehityksensä. Lisäksi on pyrittävä varmistamaan huostaanoton purkupäätös sellaisin perustein, että lapsen kotiin siirtyminen on pysyvää.

Joskus vaikuttaa siltä, että huostaanoton puruissa pelataan aikaa. Vanhempi, joka toistuvasti pyytää vanhemmuutensa arviointia, saa jatkuvasti vastaukseksi, että ei ole ajankohtaista tai että perheneuvolan vanhemmuuden arviointiin pääsee aikaisintaan yli puolen vuoden kuluttua. Kun aikaa on saatu kulumaan, voidaankin jo vedota siihen, ettei huostaanottoa olekaan syytä purkaa koska se on kestänyt niin kauan. Kenen etu on pitkittää huostaanoton purun käsittelyä? Varsinkin niissä tapauksissa, joissa lapsi on lopulta palannut kotiin, on mennyt paljon yhteiskunnan varoja ja työntekijöiden resursseja hukkaan, kun osa työntekijöistä ei ole tehnyt purkuhakemukselle mitään.

Kaikesta tästä tulee lainsuojaton olo. On hyvin hämmentävää ja pelottavaakin olla aikuisena lastensuojelun asiakkaana, kun sama työntekijä, joka päättää lapsen asioista, on myös koko perheen työntekijä.

Lopuksi

Harmittaa kun tämä on tällainen valituseepos, koska sen verran idealisteja olemme, että haluaisimme nähdä kaikessa sen hopeareunan. Siispä loppuun erikoiskiitos niille sosiaalityöntekijöille, joiden asiakkaana ollessa on saanut kokea olevansa ihminen, joka puhuu ihmiselle. Eikä siihen edes niin paljon vaadita, sillä pääsee jo yhden askeleen kohti ihmismäistä kohtelua, kun tervehtii huostaanotetun lapsen vanhempaa.

nimimerkki ”2 äitiä”

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMIA SIJAISHUOLLON VÄKIVALTAAN

Tervehdys, sosiaalityön ammattilainen!

Kun minulta kysyttiin, haluaisinko sanoa sanaseni yhdistelmästä sijaishuolto ja väkivalta, olin imarreltu. Imarreltu siitä, että juuri minulta kysytään. Ja ennen kuin huomasinkaan, oli suuni muodostanut sanat ”kyllä mielelläni”. Hups. Parin päivän kuluttua tajusin, etten tavoistani poiketen ollutkaan kovin tarkkaan pohtinut, mihin olin lupautunut. Tarkemmin ajateltuani ajatus kirjoittamisesta herätti sisälläni myös epävarmuuden tunteita: tunnistin itsessäni sen sosiaalityöntekijän, jota moititaan poissaolosta julkisesta keskustelusta. Mitä minulla nyt voisi olla sanottavaa? En ole perehtynyt tematiikan viimeaikaisiin tutkimuksiin, en tehnyt varsinaista väkivaltatyötä, en myöskään pohtinut sivistyneesti nojatuolissa väkivaltaa ilmiönä. Toisaalta pohtiessani, mitä sinulle sanoisin, huomasin kärsiväni runsaudenpulasta. Valta ja väkivalta pistävät päänsä esiin lastensuojelussa, katsoopa mihin suuntaan tahansa: tekijä, kokija, lapsi, aikuinen, työntekijä – kirjo on valtava. Väkivalta tai sen uhka ovat vahvasti läsnä lastensuojelun arjessa, sekä lasten että aikuisten menneisyyden tai nykyisyyden kokemuksina. Päädyin siihen, että tutkimustuloksia ja tiedettä saavat kirjoittaa muut. Minä puhun siitä, mitä olen vuosikymmenen aikana lastensuojelussa kokenut: en totuuksia, mutta ajatuksia.

Olen usein pohtinut vallankäyttöä, mikä liittyy sosiaalityöntekijän työhön. Lastensuojelussa puututaan suomalaisittain hyvin yksityiselle alueelle, eikä perheenjäsenten keskinäisistä tunteista, toimintatavoista ja tärkeysjärjestyksistä puhuttaessa jännitteitä puutu. Olen ajatellut sosiaalityöntekijän aseman vaikutusta asiakkaan kanssa käytäviin keskusteluihin, asiakkaan kokemaan tukeen tai sen puutteeseen. Potentiaalisena vallankäyttäjänä en voi koskaan olla täysin samalla portaalla asiakkaan rinnalla. Siitä huolimatta pitää löytää yhteys, jotta kohtaaminen voi tapahtua. Näen siten, että kohtaamisen on tapahtuttava, jotta syntyy tila puheelle väkivallasta tai sen uhasta.

Kun ollaan lastensuojelun sijaishuollossa asti, on onnistuneita ja epäonnistuneita kohtaamisia tapahtunut paljon sekä työntekijälle että asiakkaalle. Kaikki koetut kohtaamiset rakentavat mahdollisuuksia tai esteitä uusille kohtaamisille. Tämä tosiasia minun on sosiaalityöntekijänä hyväksyttävä. Ihan samalla tavalla kuin asiakas saattaa ottaa minut varautuneesti tai vastustellen vastaan, saatan minäkin olla asenteellinen ja este aidolle kohtaamiselle.

Ihmisenä ja sosiaalityöntekijänä läsnä oleminen on joskus hyvin ristiriitaista. Työssäni minulle tulee usein mieleen ajatus, että on pienestä kiinni, kummalla puolella pöytää istun. Sen ajatuksen mielessä pitäminen auttaa minua sosiaalityöntekijää (ihmistä) kohtaamaan asiakkaan (ihmisen).

Onnekseni olen löytänyt toistuvasti mielekkyyttä työhön ja työmotivaatiota pienistä hetkistä, joissa yhteys asiakkaaseen syntyy ja asioita jaetaan. Miten hieno kokemus on, kun joku ihminen kertoo omista väkivalta- tai muista kokemuksistaan. Ylittää kertomisen kynnyksen – juuri minulle! Minut valtaa silloin uskomattoman hyvä tunne: miten olen onnistunut saamaan juuri tuon ihmisen luottamuksen. Minä, joka olen tämän samaisen lapsen kodistaan irtottanut ja uuteen kotiin sijoittanut. Minä, joka olen tämän aikuisen lähivanhemmuuden rikkonut. Minä, joka olen keskeisessä roolissa arvioimassa ja päättämässä siitä, voiko näiden ihmisten jokapäiväinen arki enää koskaan olla jaettu.

Olen kokenut hyvin haastavana nähdä riittävän varhaisessa vaiheessa merkit siitä, että kaikki ei ole kunnossa. Merkit, jotka jälkikäteen katsottuna tuntuvat hyvin selviltä merkeiltä kaltoinkohtelusta tai väkivallasta. Näissä tilanteissa lastensuojelun sosiaalityöntekijät joutuvat kovasanaisen arvostelun kohteeksi. No, tiedäthän, mitä jälkiviisaudesta sanotaan. Näen, että sosiaalityöntekijänä saattaa pikkuhiljaa ajautua asiakastapauksessa syvemmälle ja tilanteeseen, jolloin ei enää muista, mikä on tavanomaista. Aivan kuten itse väkivaltakin, myös sen merkit arkipäiväistyvät sosiaalityöntekijän arjessa. Olen kokenut tähän hyvänä apuna keskustelun työparin, kollegoiden tai lähiesimiehen kanssa. Jakamisen kautta saa tapahtumiin ja itseään askarruttaviin asioihin etäisyyttä ja oivalluksia syntyy. Keskustelun perusteella voi saada itselleen myös tarpeellista vahvistusta siitä, että tähän asiaan on tartuttava, on toimittava. Puheeksi ottamisen, kuuntelemisen ja keskustelun kautta ne muutkin asiat lastensuojelussa selvitetään. Pidän olennaisena, että me lastensuojelun työntekijät olemme kärkijoukossa puheeksi ottamisen rohkeudessa: se on ammattitaitoamme, jos mikä.

Fyysinen väkivalta on helpoimmin todennettavissa ja siten siihen on helpoin puuttua. Mutta miten tunnistaa muunlainen väkivalta tai kaltoin kohtelu? Mitä enemmän työvuosia on karttunut, sitä enemmän olen alkanut luottaa myös omaan intuitioon. Intuition perusteella en voi tehdä tutkintapyyntöjä poliisille tai lastensuojelutoimenpiteitä lapsen parhaaksi. Intuitio voi sen sijaan herättää minut ajattelemaan, tutkimaan ja selvittämään, mistä on kyse. Oman erityisen haasteensa asettaa tilanne, jossa lapsi on jo kodin ulkopuolelle sijoitettu, sijaisperheeseen. Mitä jos se lapsi, joka on jo elämässään kokenut väki-

valtaa tai sen uhkaa, on samankaltaisessa tilanteessa uudessa kodissaan?

Sijaishuolto ei suojele lasta täysin väkivallalta tai sen uhalta. Myöskään sijaisvanhemmuus ei estä aikuista kohtelemasta lasta kaltoin tai käyttämästä väkivaltaa. Sijaisvanhemmat ovat tavallisia aikuisia ja erilaiset jaksamista ja arviointikykyä heikentävät asiat voivat kohdata myös heitä. Siinä on taas minun (ja sinun) tekemisen paikka. Nähdä ja kuulla muutokset sijaisvanhempien tilanteessa tai sijaisvanhempien ja lasten välisessä kanssakäymisessä. Uudet sävyt puhutavassa, ihmetystä herättävät ratkaisut kasvatustilanteissa, muutokset terveydentilassa, työelämässä, perhekokoonpanossa. Sijaisvanhemmat ovat myös ihmisiä ja oman kokemukseni mukaan enimmäkseen omassa varassaan, vailla riittävää lastensuojelun työntekijän tukea. Tätä tuen puutteen todellisuutta ei Arkadianmäellä tehty Perhehoitajalain muutos eläväksi elämäksi ihan hetkessä muuta.

Ihannemaailmassa yhteyteni lapseen, lapsen verkostoon ja sijaishuoltopaikkaan olisi säännöllinen ja tiivis siten, että tietäisin todella, mitä milloinkin kuuluu. Voisin pohtia lapsen parasta yhdessä työparini kanssa ilman hoppua. Tuntisimme lapsen, vanhemmat ja sijaisvanhemmat riittävän hyvin tietääksemme, milloin hälytyskellot vaimeasti kilkattavat. Ikävä kyllä työtodellisuus on toinen: useimmiten pystyn reagoimaan, kun sireenit huutavat jokaisen talon katolla. Ja koska kollegallani on aivan sama tilanne, pystyn vaihtamaan hänen kanssaan ajatuksen hätäisesti käytävällä, jos sitäkään. Näissä tilanteissa tiedän olevani elämän kokoisten asioiden äärellä, jolloin toivoisin olevani erityisen viisas. Viisauden sijaan koen usein paineita ja riittämättömyyttä. Ja silti minun on tehtävä ihmisten elämään liittyviä ratkaisuja, koska se kuuluu tähän työhön. Ja sen vallan kanssa kulkee aina vastuu, jota on kymmenenkin vuoden jälkeen mahdotonta kokonaan jättää työpaikalle kotiin lähtiessä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työ on erittäin vaativaa ja työmäärä on yksinkertaisesti valtava, mutta sitä tarinaa en aio nyt jatkaa, koska sinä tunnet sen varsin hyvin.

Sosiaalityöntekijäkään ei aina onnistu kohtaamaan asiakasta. Kohtaamiset aiheuttavat myös tilanteita ja tuntemuksia, jotka täyttyvät puhumattomuudesta, väärinymmärryksistä, ärtyneisyydestä, vihasta. Sosiaalityöntekijänä olen kokenut useasti olevani eri osapuolten odotusten ristitulella ja ristiriitaisessa roolissa. Kun toimin samanaikaisesti lapsen, vanhemman ja sijaisvanhemman työntekijänä, on väistämätöntä, että tulee tilanteita, jolloin en voi olla samaa mieltä kaikkien kanssa ja toimia kaikkien toiveiden mukaisesti. Tilanteet voivat kärjistyä. Ikävä kyllä olen joutunut itsekin työssäni uhkailun ja väkivallan kohteeksi. Tilanteita on seurannut aina itsetutkiskelu: teinkö jotain

väärin vai asetinko sanani väärin, olisinko voinut toimia toisin. Näissä tilanteissa tulen käyneeksi läpi aivan samoja tuntemuksia ja kysymyksiä kuin väkivaltaa kokeneet asiakkaani. On myönnettävä, että olen silloin miettinyt, onko mitään järkeä tehdä työtä, jossa joudun vaaraan, vaikka vilpittömänä tarkoituksenani on auttaa.

Sosiaalityössä, kuten missä tahansa muussakin työssä, onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä jaksamisen kannalta. Sijaishuollossa kehitys tapahtuu usein pitkällä aikajänteellä eikä työn tuloksia välttämättä ole näkemässä: tyyppillisesti lastensuojelussa työn tekijät vaihtuvat. Se ei kuitenkaan tarkoita, ettei tekemäni työ juuri nyt olisi tärkeää tai etteivätkö kanssani tapahtuneet kohtaamiset voisi kantaa vuosien päähän. Kannanhan itsekin mukani lukuisien asiakkaideni minun kanssani jakamia tarinoita ja kohtaamisia. Lopulta työni on vain pieni osa ihmisen elämän tarinassa ja tapahtumissa. Niinpä myös oma vaikutusmahdollisuuteni on rajallinen. En minä pysty Suomen lasten elämästä väkivaltaa pois kitkemään, en edes omalta paikkakunnaltani. Tyytyväinen olen, jos pystyn sosiaalityöntekijänä (ja kanssaihmisenä) ottamaan vastaan kuulemani ja näkemäni, sivuuttamatta, ohittamatta. Se riittää.

Toivon sinulle silmiä nähdä, korvia kuulla, rohkeutta puhua (ja puuttua)!

Kollegasi, lastensuojelun sosiaalityöntekijä

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen

Save the Children

VIOLA
VÄKIVALLASTA
VAPAAKSI RY

Väkivaltatyö ja lastensuojelun sijaishuolto ovat kulkeneet erillään kohtaamatta juurikaan toisiaan. Vuonna 2009 alkanut kehittämishanke *Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa* lähti etsimään näiden työtapojen yhdistämistä sijaishuollon väkivaltatyöksi. Mitä löysimme? Väkivaltatyötä sijaishuollossa on väkivallan kokemusten kuuleminen ja vastaanottaminen palvelujärjestelmän ja viranomaisten taholta, lapsilähtöinen väkivaltakokemusten käsittely, yhteinen ja/ tai erillinen väkivaltatyöskentely sijaishuollon eri osapuolten kanssa, vertaistuen mahdollisuudet, kokemustiedon merkitys sijaishuollon väkivaltatyön pohjana sekä dialogi sijaishuollon eri osapuolten kesken.

Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta kokoelman artikkelit kertovat hankkeen aikana tehdystä sijaishuollon väkivaltatyöstä ja sen menetelmistä sekä näkökulmista sijaishuoltoon ja väkivaltaan. Alkuosassa kuvataan ammatillisten palveluiden ja käytäntöjen kehittämistä sijaishuoltoon vertaisuuden voimaa unohtamatta. Toisessa osassa painottuu kokemusasiantuntijuus: puheenvuoron saavat vanhemmat, sijaisvanhempi ja sosiaalityöntekijä.

Julkaisu on osa VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry:n ja Pelastakaa Lapset ry:n yhteistä kehittämishanketta *Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa*. Hanke toteutuu Raha-automaattiyhdistyksen tuella.

julkaisijat:

VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry
Savilahdenkatu 24
50100 Mikkeli
Puh. 015 365 330
www.violary.fi

Pelastakaa Lapset ry
Koskelantie 38
00610 Helsinki
Puh. 010 843 5000
www.pelastakaalapset.fi

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 21

**Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa
-hanke**

